

INDIA

mtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet

IRODALMI, MŰVESZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT / ALAPÍTÁSI ÉV: 1934.
XXIV. ÉVFOLYAM 1. SZ. 1960.
J A N U Á R
SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: ACS
KÁROLY / MAJOR NÁNDOR
/ SAFFER PÁL / VEBEL LAJOS
/ VUKOVICS GÉZA / FELELŐS
SZERKESZTŐ MAJOR NÁNDOR

A Híd irodalmi díja

Irodalmunk biztató felfelé ívelése, könyvkiadásunk szembetűnő fejlődése már évekkkel ezelőtt felvetette a gondolatot, hogy legjobb alkotásainkat egy tekintélyes irodalmi díjjal tüntessük ki, egyrészt elismerésül kiváló alkotások szerzőinek, másrészt serkentésül kiváló művek írására. Az irodalmi díj alapítása ügyében az első lépéseket a noviszádi rádió tette a múlt évben, majd hosszas tanácskozás után az elképzelések formát öltöttek, s íme, megjelenésének huszonötödik évfordulóját ünneplő folyóiratunk most kihirdeti a Híd irodalmi díj megalapítását.

Szebben talán nem is ünnepelheti negyedévszázados fennállását egy folyóirat.

Az első Híd irodalmi díjat a jubileum évében adják ki. 1959 december 3-án a Forum Lap- és Könyvkiadó kiadói tanácsa, Nagy József elnökletével, Farkas Nándor igazgató előterjesztésére, a Híd irodalmi díj alapításáról a következő határozatot hozta:

A Híd irodalmi díj kiosztásának SZABÁLYZA.

A Forum kiadói tanácsa a Híd folyóirat fennállásának huszonötödik évfordulója és a Jugoszláv Kommunista Párt felállításának negyvenedik évfordulója alkalmából elhatározta, hogy irodalmi díjat létesít a jugoszláviai magyar írók kiváló műveinek jutalmazására.

A díj kiosztására a kiadói tanács a következő szabályzatot hozza:

1. A díj hivatalos neve: Híd irodalmi díj.
2. A díj összege: 200 000 dinár.
3. A díj jelvényét utólag állapítják meg. A kiadói tanács ezennel pályázatot hirdet a jelvény elkészítésére.
4. E díjjal a jugoszláviai magyar írók könyv formájában megjelent legkiválóbb alkotását tünteti ki a Forum kiadói tanácsa által kinevezett bírálóbizottság.
5. A Híd díjjal kitüntetett műszerb-horvát nyelven is kiadásra kerül.
6. Jugoszláviai magyar íróknak a Jugoszláviában élő s magyar nyelven alkotó írók tekintendők.

7. A díjat évente egyszer adják ki, január elsején, számításba véve a jugoszláviai magyar íróknak minden abban az évben megjelent alkotását.
8. Az egyéves időszak december elsejétől a következő év december elsejéig számítódik.
9. A bírálóbizottságot a Forum kiadói tanácsa minden év december elején nevezi ki.
10. A bírálóbizottság nem adja ki a díjat, ha úgy találja, hogy az egyéves időszakban nem jelent meg olyan alkotás, melyet e magas elismerésre érdemesíthet.
11. Ilyen esetekben a díj összegének felhasználásáról a Forum kiadói tanácsa dönt.

E számunk lapzártakor tehát még nem adhatunk hírt az 1959-es Híd irodalmi díj megítéléséről. Következő számunkban fogunk beszámolni róla.

Egyedül című rajzfilmünkből.

Akihez mindig jó volt az élet...

Petkovics Kálmán

IGAZÁN MEGMONDOM — kezdte „I a beszédet —, nekünk mindig jó volt. Néha éjjel-nappal dolgoztam, hogy a gyerekek fölnevelkedhessenek valahogy. De a dolgos ember mindig mecsélt... Őszintén mondom. Ezerkilencszázhuszonnégyben kezdtem a szolgálót Csernyén. Akkor még katona se voltam. Kilencszázhatban születtem. Huszonnégyben, mikor először „elállított” az apám, tizennyolc esztendő voltam. Éves cselédnek szegődtem. Az is maradtam két esztendeig. Csernyén. Azután, katonaság. Később Tóba, Tolszög, Szent Hubert és újra Csernye... Harmincnyolc tavaszán kerültem a kikindai nagyrétre. Azóta itt vagyok. Megállapodtam. Itt sose volt igazi nagy birtok, uradalom. Kastélyt se lehetett látni errefelé. Nem ismertem az uradalmakat. Csak az öregek meséiből tudok Csekonicsról is. Akkor Zsombolyánál kezdődtek az uradalmi földek s valahol lent Udvarnoknál végződtek. Ott voltak puszták, erdők, parlagok, kastélyok, kúriák, települések... De hát az uradalom még a boldog világban tönkrement. Az uradalmi cselédnek ivadékai mind, mind önálló, földes parasztok lettek. Jó dol-

gos és gyarapodó emberek. Igaz, szépen kistaférozták őket az uradalom. Telket és földet kaptak az öreg Csekonics-tól. Errefelé pedig igazán zsíros földek vannak. Járt már Csernyén?”

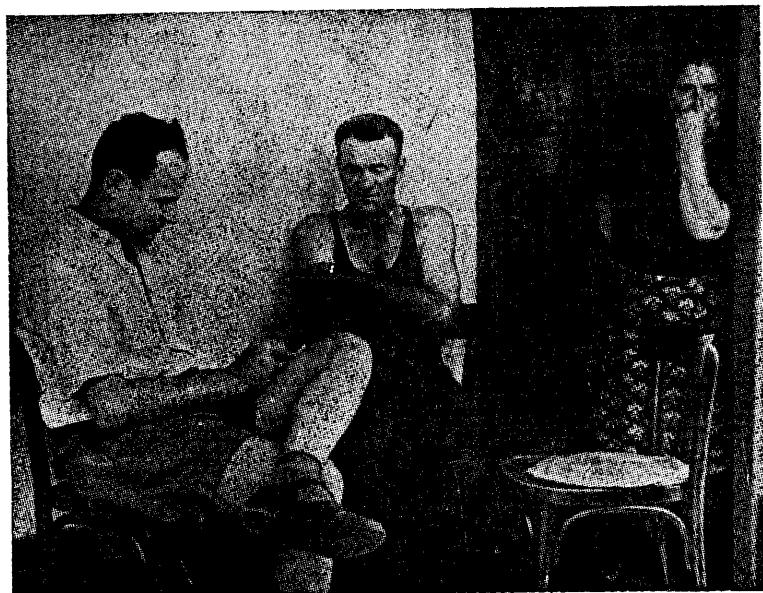
CSERNYÉT a Csekonics uradalom telepfittette. Az egyre nagyobb és nagyobb munkaerőhiány készítette az uradalmat, hogy az Alföld inségesebb vidékeiről szabad költözködésű jobbágyokat hozasson Bánát legtermőbb televényére. A telepések ingyen telket kaptak. Így mondják az öregek. De az ingyen munkáról, amire az ingyen házhely fejében kötelezte őket az uradalom, már megfeledeznek. De azt nagyon tudják és emlegetik is, hogy az uradalom, templomot és csendőrlaktanyát is építtetett a faluban. Később minden család kapott nyolc lánca árendás földet. Akkor kezdett kialakulni a hatalmas nagybirtok testében a sokoldalú egyéni gazdálkodás, később szervezett, belterjes kisáru termelés. Csernyét dolgos, nagyon szorgalmas és törekvő falunak ismerik. A csernyei ember keze munkáját jól megfizeti a föld. S ezt nagyon egyszerű

megmagyarázni. Egészen ezerkilencszáz-tizenegyig a csernyei parasztnak nem volt földtulajdona. Minden megművelhető barázdáért bérletet fizetett az uradalomnak. S a nyolc láncból nemcsak a kenyeret, hanem a bérletet is ki kellett hozni. És jól gazdálkodhattak, okosan és nagyon szorgalmasan művelhették a földet, mert ezerkilencszáz-tizenegyben, amikor az uradalom örök áron átadta nekik a földet, kifizetése már nem okozott komolyabb gondot a falunak. Kétezernégy száz katasztrális hold kiszakadt az uradalom testéből. Környeskörül még mozdulatlanul terpeszkedtek a végtelen puszták. De a puszták közé ékelt kicsi fészek, a falu nőtt és népesedett. Hamarosan újra kevés lett a kétezernégy száz hold, kisebbedett a kenyér és szaporodtak a munkanélküliek. „Elmentünk az urasághoz — mesélik az idősebbek —, megkértük, engedje meg, hogy gallyat gyűjtsünk a vadaskertben, de az öreg Csekonics nagyon rátartott, csak dobantott a botjával és megmutatta a körme feketéjét: Ennyit se adok!”

Alig egy évtizeddel a föld végleges birtokbavétele után elkezdődött a vagyoni rétegeződés. Babcsányi János valamikori uradalmi parádéskocsis volt a két háború között a falu legmódosabb gazdája. Biacsi András szintén uradalmi cseléd volt, de a harmincas években, amikor megkérdézték tőle, hány hold földje van, azt mondta; „Ahány nap van az esztendőben”. Toldi János szintén a Csekonics uradalom parádéskocsisaként kezdte, s a két háború között milliós tőkével forgolódo gabonakereskedő lett Csernyén. Nagyon jellemző, hogy azok a cselédek vitték legtöbbszörre, akik valamikor jobban az uraság szeme előtt voltak. A régi rangsor szabályosan átöröklődött az új viszonyok és körülmények közé. Nyilván nem véletlenül. A névtelenek, akik az uradalomban is komenciócók voltak, az új életben sem vitték sokra. Pedig ezek voltak a legdolgosabbak, a legszorgalmasabbak. Ma a falu vezetői azt mondják: „Szorgalmas emberek lakják a falut. Jó emberek. Nem válogatnak a munkában...” Az bizonyos, hogy a munkában nem válogatnak. Viszont az is bizonyos, hogy nem mindenki egyformán részesedik a javakból. Mert van egy réteg, amely más földjén dolgozik. A falu vezetői rekordtermelőkkel dicsekednek. Oszterman Mátýásnak három hold dohánya egymillió hatszáz-ezer dinárt jövedelmezett, tisztán. Nem nagy családos ember. Három hold dohányal pedig, a palántalástól a csomó-

zásig rengeteg munka van. Ki végezte ezt a sok munkát? A válasz: „Mások...” S ezek a „mások”, akik másnak dolgoznak, ugyanolyan óvatos, minden újtól reszkelő és ostoba hagyományokhoz kutyaaalázattal ragaszkodó, látástól vakulásig gürcölő emberek, amilyenek jobbágykorokban lehettek. Ebből a rétegből származott el Alár István mezőgazdasági cseléd, akihez (a saját szavai szerint) mindig jó volt az élet. Alár István elment a faluból. Hova mehetett? A régi, az igazi uradalom már nem volt. Az még a boldog világban tönkrement... A szegényembernek pedig szűk volt a falu...

A KIKINDAI NAGYRÉT sohasem volt uradalmi föld. A nagybirtok itt mindössze három-négy száz holdra korlátozódott. De a talaj zsíros, fekete, nagyon jól termő televény. Szinte furcsa arra gondolni, hogy alig húsz kilométerre innen vannak Vajdaság legmeddőbb földjei, ahol még mindig kamillát, gombát termelnek és az aszályos nyarakon a birka is alig talál harapni-való füvet. Itt minden dús és haragoszöld. És innen minden messze van. A vasút tizenöt kilométer. Kikinda húsz. A legközelebbi falvak: Tóba, Bánát-Topolya és Kisorosz. Egyetlen egy faluból sem vezet valamire való út a nagyrétre. Amikor először itt jártam, 1948 őszén, kátyús, hepehupás dűlőutakon nyolc órán át utaztam a városból parasztszekéren. Félíg rombadólt, elhagyott tanyák, elvadult, elgazosodott földek őrizték egy régi világ emlékét. Az elhanyagolt puszták kellős közepén, ahol a két háború között, három-négy száz holdas magángazdaságon mezőgazdasági birtokot kerekítettek. Itt nem épültek kastélyok, kúriák, sem iskolák. Még csendőrlaktanyára sem volt szükség. A gazdák kint éltek a tanyákon. Hosszú, dísztelen, egyszerű, tornácos, hambárszerű épületekben laktak. Ez a póre egyszerűség jellemezte a tanyákat is. Ezerkilencszáz-negyvenhétben, amikor a Delibin, Draxler, Budisin, Telbicz földekből mezőgazdasági birtokot kanyarították, kopár, elhanyagolt, fátlan és szegényesen rendezetlen tanyákat és tanyaházakat ik-tattak a leltárba. Tágas szerűk, nagy bedudvásodott szalmakazlak, vérszegény, fáradt akácok világa volt ez a világ. És ezerkilencszáz-negyvenhét februárjában Alár István egész családjával Telbicz Károly tanyájáról áttepedett az újonnan alakult Bánát birtokra.

A szerző
Alár Istvánnal
és feleségével.

HA JÓ FÖLGGONDOLJUK — mondja ismételten —, nekünk mindig jó volt. Kaptam lakást, a gyerekeim nem fáztak, a kommenciót is rendszeresen kiadták, nem éhezünk, aztán meg mindig olyan helyet választottunk, ahova közel volt az iskola. (Három-négy kilométeres távolság itt egész közelnek számít.) Így aztán mind a nyolc gyerek (három fiú és öt lány) megtanulta az írást, olvasást. Szóval nem panaszkodhatok az életemre...” Arcán valóban az elégedettség boldog érzése tükröződik. Beszélgetésünk egész ideje alatt egyetlen szóval sem panaszkodott. Egyetlen volt gazdájára sem mondott semmi rosszat. Olyan természetesnek, magától értetődőnek s nagyon jól elrendezettnek veszi az egész életet, az elmúltakat, a jelent, az eljövendőket, mintha semmi másképpen nem is alakulhatott volna, mint ahogy kialakult.

Én azonban nem hittem Alár István puszta szavának. A tények felsorakoztatásával, egymás mellé állításával és összehasonlításával próbáltam végiggondolni ezt az elégedett szép életet. Csak így érthetjük meg őt. Csak így érthetjük meg a letűnt társadalmi rendet, ahol az ellentétek malomkövei között emberi életek, sorsok, vágyak, célok és remények zúzódtak össze. Alár István halkan meséli az életét egy vadszőlővel be-

futtatott, piros kőlapokkal kirakott új lakóház tornácán. Már említettem: ezerkilencszázhuszonnégyben szegődött el először... és ezerkilencszáznegyvenhét februárjáig egyetlen megszakítás nélkül mindig cseléd volt. Mindig más kezébe, mindig látástól vakulásig gürcölő, mindig kommencióból élt cseléd.

MI IS VOLT tulajdonképpen a kommenció? Munkabér. A mezőgazdasági cseléd létminimuma. Mindegy. Alár István az esztendő mind a háromszázhatvanhat napját eladta kenyéradó gazdájának. 1924-ben, mint éves béres tizenkét métermázsza búzát kapott. Magános, legényember volt. A kommenció mellé kapott kosztot és fekhelyet a priccsen az istállóban. Akkor még a bér szinte tisztán megmaradt neki. Abból segítette szegény és munkaképtelen szüleit. Abból vette meg a ruhát, bocskort és abból ivott meg egy liter bort kéthetenként, amikor kimenőt kapott. A kimenő vasárnap délben kezdődött, mikor a gazda hazajött a templomból, és hétfőn hajnalban végződött. Hétfőn hajnalban a tanyán kellett lenni. Jó élet volt az. Gondtalan élet. Mert mi gondja lehet egy fiatalembernek, aki tizennyolc éves és tele erővel, életkedvvel, van mibe öltöznie, van mit ennie

és aki sohasem ült még vonaton, nem olvasott könyvet és nem látott mozit... Mi gondja lehetett? Hiszen néha, esténként a szalmakazal tövében elmerenggett, a dolgokon. Hihetetlennek és valószínűtlennek tűnt előtte, hogy a szomszéd falu tornyán túl folytatódik a világ...

Az esztendők múltak. A tizennyolc éves legény húsz éves lett. Besorozták katonának. A királyi Jugoszlávia kaszárnyáiban megerősödött a hite: legjobb otthon, a tanyákon! Egy év múlva leszerelt. Újra elszegődött éves béresnek. Tizenkét métermázsza búzáért. A tizenkét métermázsza búza akkor másfél hold, ma viszont fél hold föld termése. Akkor egy életet jelentett. Ma pedig? Nincs összehasonlítási alap. Alár István soha nem gondolt arra, hogy ő rosszul él. Kisebbségi gazdaságokban szolgált, ahol a gazda rendszerint együtt dolgozott cselédjével. Ilyenkor másképp veszi az ember a noszogatót, mint amikor a parancsadó nem dolgozik. Viszont sokkal jobban kimerült a munkában. De hát egy leszerelt katona erre nem gondol. A leszerelt katona ezerszázharmincegyben Tóiban elhatározta, hogy megnősül. Ez lényeges fordulópontra volt életében. Az éves béres, ha megnősült, egy fokkal előbbre lépett a szolgaság ranglétráján. Kommenciós lett.

A kommenciós, kommenció jár. A kommenció 1931-ben tizenhat métermázsza búza, hatszáz dinár készpénz, negyedik hold veteményes kert és egy hold kukorica föld volt. Kellett ennél jobb? Elképzelhetett ennél jobbat egy éves béres? Tizennyolc esztendő kora óta mindig más keze-lába volt. Mindenhol és mindig más parancsolt neki. Úgy számította, hogy szolgál egy-két esztendőt, összegyűjt egy házacskára valót, azután napszámba jár, és részbe, mint minden valamirevaló falusi szegényember. Még rá gondolni is szép volt: tizenhat métermázsza búza, hatszáz dinár és egy hold kukoricaföld! (De furcsa ezt leírni ma, amikor ötven, hatvan métermázsza hektáronkénti hozamokról olvasunk az újságokban!) És mindennek tetejébe jön a lakás! Lakás... Nem pricc az istállóban, a lovak fara felett. Lakás! Szoba és konyha... A szobában asztal és ágy... A konyhában tűzhely. A tűzhelyen fazekak... A fazékban étel! Mindig meleg étel... És mindig a sajátja...

Mikor erről beszélt, elhittem neki, hogy valóban boldog ember volt. El kellett hinnem, mert a felesége is megerősítette. „Szépen éltünk — mesélte —

volt egy kis szobánk és volt közös konyhánk. Igaz, a szoba egy kicsit penészes volt és dohos, de hát a magunkfajta szegényemberek nem sokat tartózkodtak a szobában. Minek lettünk volna a szobában? Nem volt akkor rádió! Még a gazdának se, nem hogy a cselédnek... Meg aztán akadt a ház körül éppen elég munka. Ott volt az a kis bosztány, a kukoricaföld, csirke, malac az udvaron... Sok dolga, tennivalója volt a cselédasszonynak, mert ugye az urának mindig menni kellett...” Még a közös szabadkéményes konyháról is tudnak szépeket mondani. Pedig a cselédek közötti veszekedések, torzalkodások mindig ott kezdődtek. Képzelnünk csak el egy szűk helyiséget; mennyezete nincs — a mennyezet helyén egy kormos fekete boltozat csúcsosodik kéménnyé és a kéményben szalonna, esetleg sonka lóg; a szalonnáról és sonkáról nyáron egy-egy zsírcsepp hullik alá... és képzelnünk el ebben a szűkös helyiségben két tűzhelyet. Legtöbb helyen dohányzsineret vagy szalmahordókötelet feszítettek ki a konyha közepén válaszfalnak, amit nem lehetett átlépni. A konyha két felében két — rendszerint sok tagú — család ebédje főtt; két asszony sürgölődött a tűzhelyek körül, és a két asszony körül két csomó rosszul öltözött vagy meztelen és mindig éhes maszatos apróság...

„Nálunk sohasem volt veszekedés — mondta Alár Istvánné szinte tiltakozóképpen erre vonatkozó kérdésére —, mink mindig megértettük egymást a szomszédainkkal. Pedig harmincegy óta igazán sok emberrel laktunk együtt. De mindegyik megmondhatja, hogy összeférő emberek voltunk. Kérdezze csak meg Mihályfi Palit, Bálint Antalt, Nyíri Istvánt, Szakáll Jósikát, Fazekas Mihályt, Jaksa Jósikát vagy Mihályfi Mártont, akikkel együtt laktunk... Mink mindenkiel igazán szépen éltünk...” Nem vagyok vizsgálóbíró és a felsorolt régi kommenciósok közül egyet sem valltam ki a régi közöskonyhas veszekedések, nézeteltérések és torzalkodások irányában. Hiszek Alár Istvánné szavának. Bár meglehet, sok kellemetlenségre, kisebb perpatvarra régen a feledés pora hullott. Nem szeretném egyetlen rossz szóval sem illetni egy megelégedett élet emlékeit. Am a sors sokkal kegyetlenebb volt nálam. A sors a legnagyobb élet-illúziókat zúzta szét még ezerszázharminckettőben.

VOLT a kommenciósnak egy igazi nagy álma. Alár Istvánéknál ezt az álmot az asszony színezgette jobban. Faluszéli ház, napszám és részaratás. Ez volt a vágy. A kisparaszti öntudatraébredés első csírái voltak ezek. De a csírák sohasem törhettek az élet felszínére. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy ez fáj Alár Istvánnak. Nem fáj. S ha fáj is valamikor, a sebet régen beheszesztette az idő. A kommenció valóban addig ismeretlen reményeket és vágyakat lobbantott. A felemelkedés vágyát.

Alár István életének legnagyobb eseménye a házasság volt. A házasságban ismeretlen távlatok nyíltak. Egy egészen más élet távlatai. Úgy tűnt, hogy ez a más, a cselédsorsnál valószínűleg jobb életforma, nem elérhetetlen. Csak takarékoskodni, takarékoskodni és takarékoskodni kell. De, 1932-ben megszületett az első gyerek. És 1932-től 1944-ig minden esztendőben, összesen tizszer ünnepeltek keresztelőt. (Ha ugyan ünnepeltek, mert akkortájt nem igen szoktak ünnepelni.). A kommenció pedig tekintet nélkül családtagok számára, nem váltózott. A társadalom nevében senki sem kérdezte, hogy hány családod van. A munkaadó is csak azt tudta, hogy mennyi jár Alár Istvánnak és mennyit kell dolgoznia érte. „Tíz gyerekünk született — közli Alár István — s közülük nyolc él. Sok bajom volt velük. De mind a nyolc kijárta az iskola négy osztályát és mind megtanult tisztességesen írni, olvasni. Erre büszke vagyok...”

EZERKILENCSSZÁZNEGYVENHÉT februárjában megszűntek a nagyréti birtokok. Megalakult a *Bánát* mezőgazdasági kombinátus. Ma fejlett, erős és korszerű mezőgazdasági szervezet. Ötszáz állandó és körülbelül ötszáz ideyemunkást foglalkoztat, akik a környező falvakból, Bánát-Topolyáról, Tóbáról és Kisoroszról járnak dolgozni. Az ötszáz állandó munkás közül alig van kettő-három, aki a régi nagyréti tanyákon is kommencióskodott. Hova lett a többi? Mi lett velük? Nehéz válaszolni. Minden bizonynal az örökökné parázsló vágy vált valóra. Maguk gazdái lettek, vagy a városba szivárogtak. A birtok új munkásokat kapott. Alár István nem ment el. 1947 februárjában, nyomban a birtok megalakulása után, elhagyta régi lakását. „Áttettek bennünket egy olyan lakásba, ahol padlós volt a szoba. A konyha pedig köves. Azelőtt gépészlakás volt. Tanult embernek való la-

kás” — meséli az asszony. 1947 februárja óta kereken tizenkét esztendő múlt el. Sok minden megváltozott. Új lakások épültek az elhanyagolt szűrkőn. Egy ilyen új lakás tornácán ültünk mi is. Az ajtón színes ágylepedő lógott a legyek ellen. A konyhában rádió szólt.

A lakás most is szűkös. Egy szoba, konyha és veranda. A szoba padlós és száraz. A konyha kőlapokkal van kirakva. Ebben a lakásban él Alár István és felesége, a tizenkilenc éves József, aki kőműveseknél dolgozik és havonta tizenháromezer dinárt keres, a fiatalabb, tizennyolc esztendőes István, akit „kurir”-nak nevez a család, mert a birtok igazgatóságán havi 9.200 dinárért küldönc szolgálatot teljesít, azután Alár Ilonka és Alár János, a újonnan felépült pusztai iskola tanulói. Mindketten gyermekpótlékra jogosultak. A lakás most sem tágasabb, mint valamikor volt, de egészségesebb és emberségesebb. Nagy ablakok; legalább háromszor anynyi napfény szűrődik a falak közé, mint a régi, már-már múzeumba illő cseléd-szobákba, ahol télen szalmazsákkal torokolták el a kicsike ablakokat, hogy „ne jöjjön be a hideg”. A falak tiszták, szárazak. Por nincs. A konyhában új bútor. Egy évvel ezelőtt vásárolták kölcsönre. A szobában a régi bútordarabok nyolc gyerek felnevelkedésének sok-sok emléket őrzik. A gyerekek közül négy már elment — férjhez mentek, megnősültek. Az ő sorsuk az Alár család történetének egészen új fejezetébe kíváncsok.

A családfőnek két, olyan nyugdíjelőtti foglalkozása van. Hivatalosan az éjjeli ór munkahelyét tölti be. Ezért az illetményszabályzat szerint tizenkétezer dinár fizetést kap. Éjszakánként nyolc órán át őrökdi a tanya körül. Napközben van egy mellékfoglalkozása. Hentes és mészáros. Ezért hatezer dinár honoráriumot kap. Hogy a honoráris munka mellett mennyi hús és zsírféle kerül a konyhára jutányos áron, erről szándékosan nem beszélék, bár ezek a tételek is jelentősek a családi költségvetésben. Mindent összegezve, Alár Istvánék havi keresete, az esetleges jövedelem részesedések és egyéb juttatások, kedvezmények figyelembe vétele nélkül havonta 46.300 dinár. Vagyis: a családfő 18.000 dinárt, József 13.000 dinárt, a „kurir” 9.200 dinárt hoz a házhoz — a két gyermekpótlék pedig hatezer dinár. A megélhetésről így beszél az asszony: „Most azért élünk jobban, mint valamikor, mert több ruhafélét bírnak vásárolni”.

A háziak segítségével megpróbáltam elemezni a család költségvetését. Az össz-bevétel 46.300 dinár. A kiadási tételeket a háziasszony sorolja: a lakbér 300 dinár, havonta 120 kiló kenyér kell; ez negyvenkét dinárjával 5.640 dinár, tíz kiló zsír, 320 dinárjával 3200 dinár, 50 kiló burgonya, 600 dinár, 8 kiló hús 200 dinár, 3 kiló só, 144 dinár, 20 kiló cukor 3.400 dinár, paprika 220 dinár, 90 liter tej 2.520 dinár, kávéra és egyéb fűszer- és főzelékfélékre rászámított még kétezer dinárt. Az étellemezés havonként, valamivel több, mint húszezer dinárba kerül. Az adatok nem egészen pontosak. Lehet, hogy valami kifelejtődött. Mindenesetre szembeűnő, hogy a mezőgazdasági munkás családi költségvetése, az étellemezés tekintetében nem sokban különbözik egy városi munkás-családétól. A táplálkozás sokkal változatosabb, mint a háború előtt. Ezt főleg a tej- és cukormennyiség mutatja. „A háború előtt volt, hogy egy kiló cukrot sem fogyasztottunk — mondja Alár Istvánné —, pedig akkor a gyerekek kicsik voltak...”

A háború előtt a család bevételeinek nyolcvan százalékát költötte élelemre. Most csak ötven százalékát. A bevétel másik felének felosztásáról nincs pontos képünk. Pedig ha a mezőgazdasági munkás mostani és háború előtti élet-színvonalát akarjuk összehasonlítani, a változás elemeit a fennmaradó összeg felosztásában kell keresnünk. Ez a pénz tulajdonképpen az élet jobbrafordulásának anyagi alapja. Vessünk egy pillantást a háború előtti kommcencióra: tizenhat métermázsza búza, egy hold kukorica, negyed hold veteményeskert és hatszáz dinár. Megbízható összehasonlítási alap nincs. De kétségtelen, hogy egy hat vagy nyolc tagú család felélte a kommcenciót. A ruhát, sót, cukrot, paprikát az évi hatszáz dinárból kellett fedezni. És ha az összeget összehasonlítjuk a szükségletekkel, sok szó fölöslegessé válik. Nem is beszélve arról, hogy a bérnek az a része, amit a kommcenciós természetben kapott (kukorica és krumpliföld), a föld megművelésétől és az időjárás viszontagságától is függött.

De állapotjunk meg abban, hogy az évi tizenhat métermázsza búza, a kukorica és krumpliföld termése fedezte az étellemezést. Ruhára és egyéb szükségletekre évente hatszáz dinár maradt. Ha a háború előtti dinárt százszal szorozzuk is (aminél nagyobbra igazán nem lehet

becsülni az értékét), ez akkor is csak 60.000 dinár évente. Napjainkban az étellemezési szükségletek kielégítésén kívül az Alár családnak havonta körülbelül 25.000 dinárja marad. Vagyis évente több, mint háromszázezer dinár jut ipari cikkekre, közművelődésre és szórakozásra.

Az Alár család mostani és háború előtti életének összehasonlítására nincs reális gazdasági mérce. Talán furcsának tetszik, hogy a családfő évi kommcencióját három ember keresetéhez mértük. Nem tehattünk mást, mert a gyerekek egy háztartásban élnek a szülőkkel. A kereset háromfelé osztása nem adna reális képet. Már csak azért sem, mert a háború előtt a sokcsaládú mezőgazdasági család nyáron, vakációban kénytelen volt libapásztorok és kiskanászok elszegődtetni gyermekeit, hogy ily módon enyhítse a ruházkodás gondjait, s erről sincs kimutatásunk. A gyerekek keresetével kapcsolatban egyébként nem mellőzhetjük az ő személyi szükségleteiket. Erről sincs pontos átkentésünk, bár a jelekből arra következtethetünk, hogy a szükségletek lényegesen nagyobbak és mások, mint a háború előtt. Talán az lenne a legvalószínűbb, ha Alár István háború előtti kommcenciójához hozzáadnánk még egy éves béres és kiskanász évi bérét. Az éves béres tizenkét métermázsza búzát kapott, a kiskanász ennél jóval kevesebbet. Viszont ilyen tételekre nem hivatkozhatunk, mert Alár Istvánnak abban az időben nem voltak felserdült családjai.

De ez még mindig nem reális kép. Alár család a háború előtt nem élvezte például a társadalombiztosítás előnyeit. Gondoljuk el, hogy egy családban, ahol tíz gyerek született, mennyi pénz kellett orvosra, gyógyszerekre, bábaasszonyra. Ezzel nem azt akarom mondani, hogy mennyit adott egészségügyi célokra a család. Mert nem sokat adott. Orvosra és gyógyszerekre nem futotta. Legfeljebb bábaasszonynak fizettek. Később már annak sem. És ilyen körülmények között elismeréssel kell adoznunk a szülőknek, mert a megszületett tíz gyerek közül nyolc makkegészségesen fölnevelkedett! Ez roppant nagy szó. Sőt nemcsak fölnevelkedtek, hanem iskolába is jártak. Iskolába járni a pusztákon azt jelenti, hogy a nyolc-tíz éves gyerekek naponta nyolc-tíz kilométereket gyalogoltak, sárban, fagyban és hóban is. Ruhá és cipő kellett. Nem egy gyereknek, hanem legtöbbször háromnak és volt, mikor

négynek is... Mindezt — a mai pénzértéknek megfelelő — évi hatvanezer dinárból.

A RUHÁZKODÁS volt a család legnagyobb gondja. Nem divat és megjelenés kérdése volt ez. Bár a felserdült fiatalok szívesen mentek a környékbeli falvak templomába vasárnaponként, hogy megmutogassák magukat a világnak. Sokkal tragikusabban vetődött fel a kérdés. Arról volt szó, hogy mehet-e a gyerek iskolába, vagy nem mehet. Ha nem volt ruhája, nem mehetett. Errefelé nem működtek jótékonyági egyesületek. Sok cseléd volt, akinek a gyereke sohasem mehetett iskolába. Ezekből lettek az írástudatlan, szakképzetlen idénymunkások, akik ebben a mi mai életünkben sem vitték sokra. Alár István nagy áldozatot hozott családjáért. Ha ő azt mondja, hogy büszke arra, hogy minden gyereke megtanult írni, olvasni, akkor ez valóban őszinte büszkeség. Nagyon sokba került.

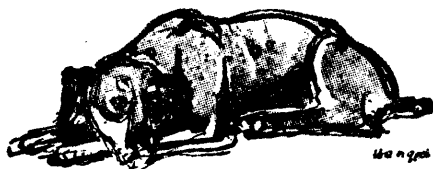
Mondom, a ruházkodás akkortájt más fogalom volt, mint mostanában az öltözködés. A ruházkodás terhet csak úgy tudta elviselni a cseléd, ha nyáron, szünetidőben gyermekeit elszegődttette libapásztornak és kiskanásznak. A gyerekek a betűvel párhuzamosan ösmerték meg az élet legnehezebbik oldalát. Lényegében nem is volt gyermekkoruk. Ezért röppentek el a pusztáról, mihelyt elröppenhettek. Csak a legfiatalabbak maradtak a szülők mellett. Akik szebb napokat is kaptak az élettől. A kisparaszt felfogás szerint a cselédség a parasztság leggyámoltalanabb rétege. Képtelen volt saját lábára állni, önálló életet kezdeni csak a komencióra támaszkodva tudta tengetni életét. Kisparasztból sokan lettek cselédek — viszont cselédből önálló földmunkássá, vagy éppen kisparasztá lenni, alig-alig sikerült. S ha sikerült — annak nagy ára volt. Sok családos cselédnek sohasem sikerült.

A létminimumért folyó örökös küzdelem felemészttette az erőket. Alár Ist-

vánnak csak azért maradt ereje megvívni gyermekeiért a nagy életharcot, mert életkora delén érte a társadalmi felszabadulás. Már akkor nem voltak vágyai és vágyálmái, nem akart más lenni, mint ember, nem akart egyebet, mint emberségesebben élni. S ezt meg is kapta. Egyenrangú és egyenjogú tagja munkaközösségének. Részt vesz a közös gazdálkodásban, a birtok igazgatásában. Életpéldája egyszer s mindenkorra megcáfolta az osztálygögből fakadt kisparaszt felfogást; nem volt gyámoltalan, az élet volt kegyetlen hozzá. Az életviszonyok nyomorították gyámoltalanná ezt a szívós és roppant terheket viselő réteget, hiszen azóta a termelésben és társadalomban is tanúságot tett képességeiről.

A ZÉRT ÉLÜNK jobban, mint más kor — mondta Alár Istvánné hosszú hallgatás után —, mert több ruhát bírunk venni." Nagyon egyszerű és tömör megfogalmazása a viszonyok változásának. A ruha most már nemcsak inget, kabátot, nadrágot és szoknyát jelent, hanem hetente legalább egy szabadnapot is, szombaton este táncot a birtok kultúrotthonában és vasárnap délután filmet. Ezenkívül mindennap újságot és rádiókészüléket. „Hónapszámra veszem az újságot” — mondja a házigazda. A rádió híreket mondott a konyhában, majd időjárás- és vízállás-jelentést közölt. Alárék mindent meghallgatnak. Tudományos ismeretterjesztő előadásokat és a faluműsort egyaránt. Szerb és magyar nyelven. A rádiókészüléket a kurír kezeli. Ő ért legjobban a készülékekhez. Ő ismeri legjobban a műsort. A kurír mesél a tanyai moziba érkező új filmekről... Mindenről ő tájékoztatja a családot. Valami különös élelénkséget hozott a házba ez a gyerek. Megbolygatta, felélénkítette ezt a kis családi fészket.

„Mondom — közölte még egyszer Alár István, mikor elbúcsúztam —, hozzám mindig jó volt az élet...”

Requiem értem avagy a napló folytatása

Pavle Popović

Első észrevétel

*Úgy ment el tőlem elköszönés nélkül
elköszönés nélkül a fekete hídon
hogya ez elég
a búcsúzáshoz egy megismételhetetlen úton
szabadon ment el tőlem
a tudat idegen tájaira
és egyedül mint egy elmerült sziget
hogya ez elég
hogya ez elég a szabadsághoz.*

Egy nappal halálom után ő volt az általános beszélgetés tárgya. Fölfedezett magának néminemű barátokat, akik azelőtt ismeretlenek voltak előtte.

Egy nappal halálom előtt rájött, hogy én sokat ártottam neki, és hogy tulajdonképpen kellemes megkönnyebbülés neki a halálom. Barátaim szembevetését, hogy a közhelyszerű igazság az, hogy ez mégiscsak veszteség, az érzelmesség bő leve fűrdette.

Egy álmatlan éjszaka után, melyet keményfejű tetemem mellett töltött el, meglepégedetten állapította meg:

Még is élek

Második észrevétel

Azok, akik még nem váltak el,
s akiknek csal a szemük
kézen fogták egymást
nem törődve a hevültség fokával
s kiagyaltak egy messzi zöld fát
a láthatáron
hogy mentsék magukat
a távozásom miatt
pótolván az űrt
tolakodó apró igazságokkal
melyek ott settenkednek a dolgok körül.

Két nappal halálom után az emberek ingüket foltozgatták s időnként a remény tüjével szurkálgatták a bőrüket. Körülbelül úgy mint azelőtt is, csak valamivel több alapossággal.

Amikor valaki nevemet említette, egy asszony épp felrakott egy nagy foltot a mellére, melyen én, leendő halott, rést csináltam, hogy kijöhessek.

A többiek az őket körülvevő tárgyakra fordították figyelmüket.

Harmadik észrevétel

Mindaz ami marad
azoknak marad akik ezután jönnek
hogy megfelelő sorrendet állítsanak fel és selejtezzenek
az üresség telt karjaival
nincs többé gondunk.

Három nappal halálom után léptek hallatszottak felettem. Valaki arra jött, hogy ellopja tulipánjaimat, melyeket adakozó öreg-asszonyok nyomtak kezembe távozásomkor.

Amikor kinyitottam a szememet, öt pillantottam meg, amint futva távozott a mezőn keresztül.

Ö.

Negyedik észrevétel

Van valami a kör mögött
új füvek vagy csillagok
kezdetek. Most már nyárfa vagyok
színesen és jószágosan ringok
nem értve szép alakomat
hatalmasan és aggodalmasan ringok.

Négy nappal halálom után elkezdtem nézelődni egy nagy sárga virágból, a fű közt, s gyönyörködöttem szépségemmel és egyszerűségemmel azokat, akik úgy vélik, hogy élnek és van beszélőképességük.

Ö, azonban könnyűszerrel és teljesen megszabadulva tőlem, tovább bolyongott a kíváncsi emberek agytekervényeiben.

Soha többé nem sikerül szavaimmá változnia, soha többé nem sikerül meghalnia, soha többé nem sikerül olyan beszédesen elhallgatnia, mint ahogy hallgatnak a művények.

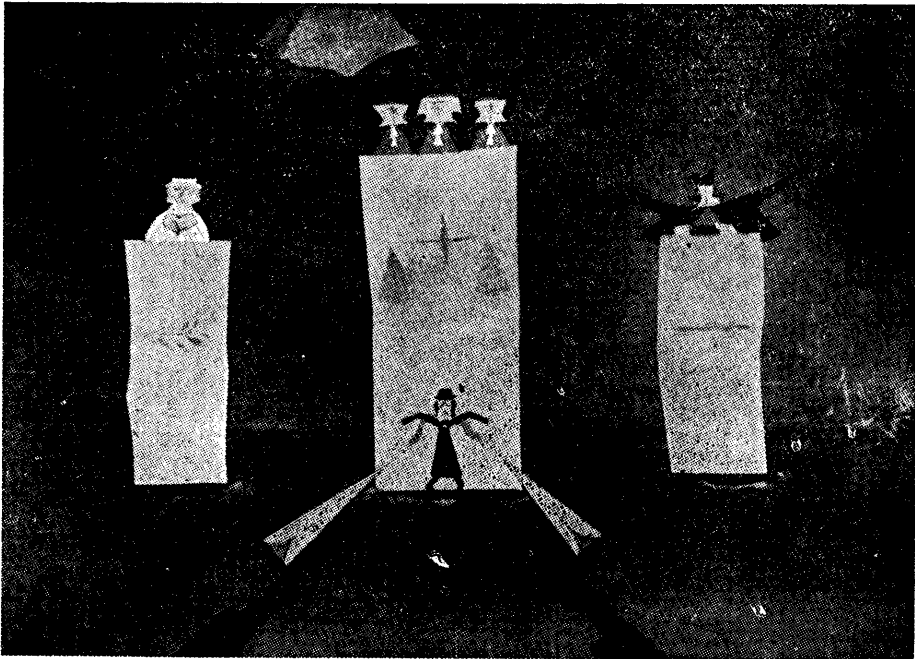
Soha többé!

Ö, a hitúság köpenyébe burkolózva, mind gyakrabban eljön, sírni vidám sírom fölött, maga miatt!

MÁRVÁNY ANGYAL

Ha nincs többé fájdalom és gond
sem éhség, sem levegő, sem idő,
ha már egyszer minden egyszerű, akár a puffadás gondolata
és nincs szükség bánatra —
mi nyomaszt itt belül?
Ahá, ott van, ott áll most valahol felettem,
lefoglalja szépségének tanulmányozása,
s szépsége időnként úgy tér vissza,
mint valaminek a visszhangja, ami hozzám tartozott.
Egyedül ezt fülelem még,
ott van, elváláskor ott maradt a fű közt,
mint egy gyerek,
nem tudván többé alakja forrásáról,
ott van egyedül, csodálkozva és gyönyörűn, mint a fájdalom,
egyedül a fájdalom ártatlan,
de késő már,
hogy feléje forduljak
és hogy megszűnjek hallgatni, mint a bölcs.
Ott van, fölöttem,
mesébeillő mosolyt hagytam neki,
amely századokig tart majd
s ez az ajtó
mi? Hát végül az ajtó!
Hisz be volt zárva már születésem óta.

Fehér Ferenc fordítása

Bosszúálló című rajzfilmünkből.

A Csend utcában

Szirmai Károly

Észre kellett vennie, hogy előbb róla beszélgettek, ahogy hirtelen elhallgattak, amikor szomszédságukban, megszokott kávéházi asztalkájához telepedett, ahogy az egyik újság után nyúlt, a másik gyufaszálakat kezdett törölni, a harmadik a nagy utcai ablakot vette célba, noha ott nem volt semmi különös nézni való.

Látásból már évek óta ismerték egymást, illetve nem ismerték, mert sohasem szóltak egymáshoz. Mit beszélhettek hát mégis róla?

Később, hogy esti kávéját kavargatta, odajött hozzá a kistermetű, törékeny, ősz telefonista és megkérdezte, hogy mit mondjon, ha el találna menni, és telefonon keresnék. Nem, esze ágában sincs elmenni, válaszolta, és utána csodálkozott a merevgerincű emberkének.

Hirtelen visszaemlékezett az ezerráncú, vén ruhatárosnő szokatlan figyelmére, mikor beadta kabátját. Mintha részvét csillant volna meg a szemében.

Mint rendesen, aznap is sokáig ült a kávéházban, mely meleg világitásával és zsongó csendjével részben az otthont pótolta.

Midőn fizetett, a fényes, fekete hajú csókaorrú főúr, meglepetésére, azt kérdezte, hogy van-e már valami híre az apjáról?

Csodálkozva nézett rá.

— Miért kérdezi?

— Mert a mai újságban olvastam eltűnéséről.

Meglepő! Csak ő nem tud semmiről. Igaz, hogy az aznapi lapokat csupán felületesen futotta át.

Másnap délután elindult, hogy fölkeresse, bár a hírt kétségbe vonta.

Ugyanegy városban laktak, de egymástól távol, ellenkező irányban. Ő a nyugati, mozgalmás, apja a keleti, csendes részen, a perem tájékán. Az operaház megrokkant s valamikor hírneves csellistája egyre kijjebb húzódott, mintha készakarva számúzná magát mind távolabb az élő emberi

közösségből. Végül annyira elmagányosodott, hogy még egy-két cimboráját se kereste fel többé. Képes volt napokon át — csak úgy ruhástól — a hónapos szoba vetetlen ágyán heverészni, könyvet, újságot olvasva, szivarozva vagy olykor kitekintve a külvárosi udvarra, ahol rendetlen, piszkos gyerekek rugdalták nagy ordítózva az ócska rongylabdát. Csupán esténként hagyta el odúját, magára kanyarítva a külvárosi éjszaka sötét felleghajtóját, hogy elcsatangoljon az éjszakába vesző utcákon.

Fölöslegesen, súlytalanul tengődött, valójában alig volt már köze az élethez, inkább csak rekvizituma volt egy néhai ragyogó létezésnek.

Három hónappal azelőtt járt nála utoljára. Ágyán heverészve, újságolvasásban taláta. Leült az egyik rozoga székre, s a szokásas bevezető érdeklődés után megkísérelte a beszélgetést megindítani. De apja gyérszavúsága el-elhallgattatta. A sivár környezet is elkedvetlenítő hatással volt reá. Bárhová tekintett, minden a nyomort lökte felé. A huzatlan, tört-vér-színű, beleivel kifordult paplan, a támolygó székek, a kopott, sántító asztal, a bicegő, szúrágta, göthös szekrény — az egész szemétdombra való szegényházi portéka. Nem tudta megérteni, hogy élhet apja ilyen környezetben. Ő is verekedett az élettellel, de ennyire sose hagyta volna el magát.

Hiába várta, hogy apja megszólaljon és kiárulkozzék. Ő meg feszélyezve érezte magát, hogy kérdezősködjék vagy éppen firtassa. Sosem alakult ki köztük az a családi bizalmasság, mely ezt lehetővé tette volna. Atyja még jó napjaiban is magán hordozta zárkózottságát. Lényéből csak morzsákat juttatott övének. A zenében olvadt föl, meg muzsikus cimborái társaságában. Csak köztük érezte jól magát, az otthon mindig idegen maradt számára.

Talán, ha jobb viszonyok közt él, megkísérelte volna, hogy közelebb kerüljön apjához, és elcipelje a nyomorfészekből. Így azonban semmit sem nyújthatott neki, még fiúi szeretet is alig. Többször el is tépelődött rajta, szereti-e valóban az apját? Vagy csak az ő módján. Inkább csak fiúi kötelességből látogatott el időnként hozzá. Nem hatotta át az érzés, hogy tőbbel tartozik neki. Ezért, amikor a botladozó beszélgetés időnként megszakadt, s a szótlanság szinte érzékelhetően kellemetlenül nehezedett a szobára, azt kívánta, bár már felállhatna, távozhatnék és újra belevethetné magát az annyiszor ócsárolt, tülekedő, egymást marcangoló és mégis kívánatos életbe.

Utolsó ottléte óta apja még kijebb költözött. Ő maga jegyezte fel új címét zsebnoteszébe. Elővette és megkereste. A halavány ceruzairás félig már lekopott a lapról. Csak lassan tudta kiböngészni. Csend utca 18. fsz. 6. Milyen különös név! Még sohasen hallott ilyen utcáról. A fehérkesztyűs közlekedési rendőr igazította útba. Felhívta figyelmét az utcát megelőző elhagyott térre és templomra. Onnan csak ötven-hatvan lépés — mondta.

Elindult a megadott irányban. Kanyargó utcák vezetgették, kalauzolták. Egymás mellett szorongó, többemeletes házak, majd egyemeletesek és földszintesek. A perem tájékán ezek is megritkultak, s közöttük, akár mérges, pöfeteg gomba, egy-egy bűzös pálinkásbutik, melyekben a külváros leg-alja adott egymásnak esténként találkozót.

E környéket szakította meg az elhagyott tér, az elhagyott templommal, melyben nem szóltak többé a harangok, mert a háborúban elvitték őket és nem pótolták.

A téren, mint zörgő kísértetek, hórihorgas ákácok lóbálták a lengező szélben vékony karjaikat, mert, bár október még nem múlt el, beteges, sárga leveleiket mind elszórták.

A szemetes téren senki, csak verebek ugráltak, csiripeltek, ősz lévén, zsvajukkal az egész környéket fölverve.

A Csend utca rézsút szembenézett a térrel. Átvágott, s elindult nap-sü'tötte oldalán fölfelé.

Szinte egyforma, skatulyaszerű, sárga házak vezetgették. Embert nem látott, kiszűrődő beszédet nem hallott.

Menetközben a rozsdás házszámokat vizsgálgatta, pillanatra sem szabadulva az egyedüllét érzésé'ől. Léptei egyre kellemetlenebbül, visszhangosabban csattogtak. Szinte attól tartott, hogy a hallgató házakban föl talál valakit ébreszteni. Megborzongott annak gondolatára, hogy valamelyik ablak hirtelen kinyílik, és sárga, bőrszerűen puffadt arcával rámered az egyik föl-zavart sárga-ház-lakó.

Noha alig múlt három, s az októbertégi nap melengetőn simogatta a falakat, azok mégis nyirkos hideget leheltek.

Közben elérte a 18-as számú házat és belépett.

Emlékezete szerint apja egy vénasszonynál lakott, kinek orra elrothadt, úgyhogy háromszögletű, fehér rongyot viselt a helyén.

Miután hangos topogással jelezte ottlétét, megállt várakozón. Majd csak előbújik valahonnan a múmiaarcú vénasszony. De hiába leste, nem jelentkeze'tt.

Nyirkos, hűvös csend terjengett körülötte. Mintha csak az udvar nagy, rácsos csatornanyílásából szállt volna föl.

S a kert is... Még soha ilyen kertet és fákat! Mint penészszerűen bolyhos fonalak, úgy kapaszkodtak föl cingár törzsükkel a lebegő nedves-ségben. Át'etsző árnyékok egy árnyékvilágban.

Meddig nyúlt el a kert, nem láthatta. Beleveszett a ködszerűen terjen-gő sűrű-párás levegőbe.

Minthogy még mindig nem mutatkozott senki, elhatározta, hogy meg-próbál benyitni apja szobájába. Há'tha nincs bezárva. S valóban, amint lenyomta a kilincset, az ajtó kinyílt.

Belépett és szétnézett az üres szobában. Csupán egy barnára festett, egyszerű faágy volt benne. Szemben az utcára néző ablakkal. Rajta, a fejé-alj táján, egy szegényes, kifakult, rózsaszíncihás párna. Cihája, ki tudja, minő régi.

Hosszan elnézte. Mert a párna apja fejétől gömbölyűen be volt mé-lyedve. Ahogy rajta feküdt az utolsó éjszakán.

Körültekintett, de semmit sem talált, ami reá emlékeztet'e. Nem ma-radt utána semmi, a legcsekélyebb sem. Mielőtt eltávozott, mindent meg-semmisítet't. Személyi tárgyait sohasem adta másnak. Csellóját is elégette.

Vajon hová mehetett? Biztosan nem él, egészen biztosan.

Lassan kilépett a szobából. Odakünn megállt, és többször hangosan topogott a lábával. Ezt csak meghallják. De senki. A környező szobákban némaság. Vajon hol járhat a múmiaarcú vénasszony?

A fedett nagykapu falán csengőgombot fedezet' föl. Ugyan hová szól-hat? Megnyomta. Hosszan elhúzódó csengetés hallatszott. De messziről, a párába fulladt penészkert végéről.

Ismét megnyomta a gombot. A csengő — fátylisan — újra a penész-kert végéről feleselt vissza.

Nem mozdult semmi.

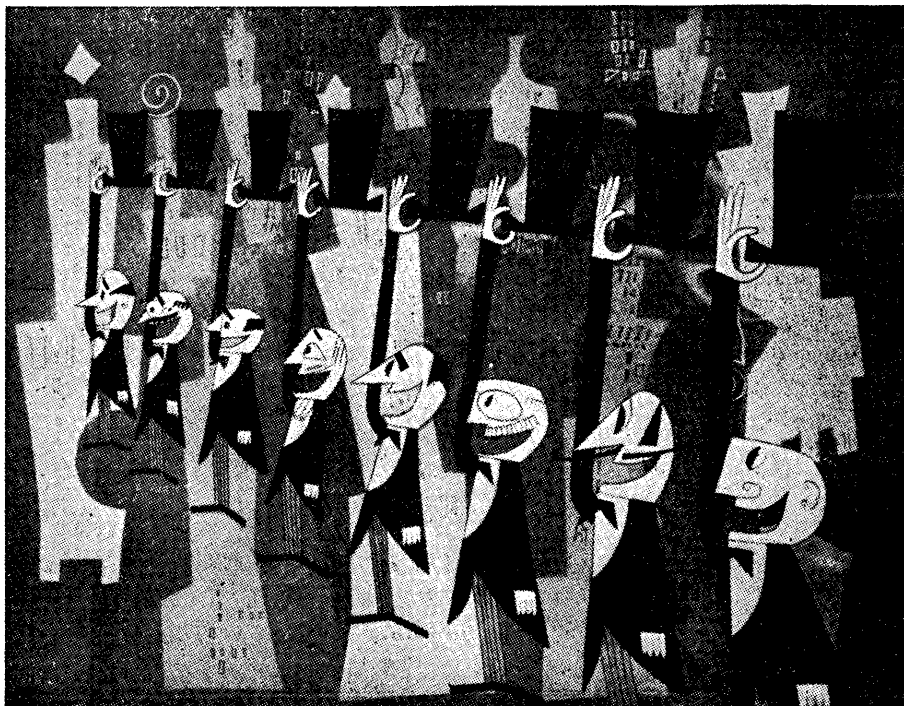
Tanácsztalanul állongott.

A nyirkos csend egyre hűvösebben szállt föl a nedves udvarról, s a hidegpárás kert cingár penészfái mind titokzatosabban kúszálódtak össze fonálágaikkal. Szinte érezte, mint tapad arcára undorító, penészes maszat-ként nyirkosságuk.

Megborzongott nyálkás érintésükre. Csak most ébredt tudatára, hogy minő rettenetes helyen jár.

Viszolyogva fordult meg, és sietve a kijárat felé indult. A néma, skatulyaszerű házakkal megrakott utcán még gyorsabbra fogta lépteit, arra gondolva, hogy valamelyik sárga, puffadt arcú bennlakó — fölébredve — oda-támolyoghat az ablakhoz, fölrántja és visszakiabálja.

Már az elhagyott templom tájékán járt, de hátában még mindig ott érezte a Csend utcát. Igézete alól teljesen csak akkor szabadult föl, midőn az emeletes házak közé érve, belegázolt a vágató élet rivalgással ráköszöntő zajlásába.

Géppisztoly-hangverseny című rajzfilmünkéből.

Meggondolt versek

Tomán László

LASSAN ELMENNEK MELLETTEM AZ ÉLETEK

lassan csöndben elmennek mellettem az életek
elmennek az idegen életek
én itt maradok mindig csak egy helyben
mennek mellettem az életek
messzire húznak északról a varjak
elszállnak felettem az életek az évek
ámulva nézem őket
elmennek halkán mellettem a kék szemek
elmennek a zöld szemek
csak nézem hitetlenül az illanó perceket
mért hagynak itt engem csak nézni
mért hagynak az évek
ráncokat az arcomon
és árnyakat a szememen
mért hagynak itt az utakon
nézni a vidám életek menetét
amikor varjak szállnak délre
kétségbeesésem sóhaja felett
délre szállnak, ahol melegebbek az éjszakák
és lassabban múlnak az évek
én is elmennék velük de hiába
engem ide állítottak parancsoló senkik
hogy a mulandóságot őrizzem
és lassan elmennek mellettem
a könnyű apró életek
elmennek lábujjhegyen lépve
mert én állok és nem marad semmim
csak utána nézni annak ami elrohant
elmennek mellettem az életek
és én utánuk nézek

1953.

A VILLAMOSOK MÁR NEM MENNEK A VÁROS FELÉ

*Szívem, hiába ül itt,
halott kirakatok
éjjéli árnyékában.
A villamosok már
nem mennek a város felé.*

*Szívem, mit akar most,
amikor ásító utasok
kapaszkodnak az utolsó gyorsvonal
utolsó lépcsőjére?*

*Akassza vágyait
a sarki útjelző táblára
TILOS BEHAJTANI
ez a villamosmegálló
reggel ötig várja
a kocsik megigért válaszát.*

*Szívem, a villamosok már
nem mennek a város felé.
Induljon el gyalog. Végtelenek
az egyedüllét járdái.*

*Szívem, a villamosok már
nem mennek a város felé.*

1954.

EL KELL JUTNI AZ UTOLSÓ ABLAKIG

Magas asztalok, fekete asztalok, fekete törvények.

*Innen el kell menniök a meztelenség összetett kezeinek.
Innen el kell menni az önmagukkal párhuzamos folyosók
gyászfüggönyeinek végtelen ismétlődése mellett,
összetett kezekkel megállni az egymáshoz illesztett visszhangok
[közöt],
hogy meghalljuk a sorsok alkonyának kattanását.*

*De előbb meg kell járni
a Hímaláják hóviharait,
előbb le kell vetni
a ráncszabott szótlanság váranlós lavináit.
Aztán el kell jutni az utolsó ablakig,
ráhajtani homlokunk csiszolt ércét,
hogy meglássuk
a magukra hagyott utcákon
az ablakok idegeinek
többszörösen keresztbefutó jeges árnyékát.*

1954.

Székrefeszített üres kabátok.
Ezüstvázák torz tükrének sóhaja.
Hosszú asztalok barna kikötője.
Tüdőreszívott cigaretták hamujának kristálytemetője.

A kabátujjak nem tudják felemelni a köszönések kalapját,
a székek lábai nem tudják bejárni a dallamok neonfényes
[sétányait.

Egy fagyos hang az elvándorolt zongora helye felett,
a pillanatok kanóciát meggyújtották a száztíz éve merev
[óramutatók.
Színek, ajtók, üvegtáblák kavarnak az egymásbarohant falakon.

Valami leesett.

Valami leesett, és száll megfoghatatlanul a sötét sarkokban;
végigsiklik a világosság vonalain,
a füst fakó fonalain.

Valami leesett.

Csend.

A hallgatás foglyul ejtette a kihúzott fiókokat,
tátotszájú kulcslyukakat,
lusta szőnyegeket.

Valami leesett.

1955.

Az óra

Bányai János

HANGJÁTÉK

Személyek:

Lány

Fiú

Órás

Egy hang

Órák ketyegésének zenéje: apró ütemek.

Ajtócsikorgás, csöngő, majd egy egész sereg óra zűrzavaros ketyegése hallatszik.

Lány: Nincs bent senki.

Fiú: Nincs, de mindjárt megjön az órás.

Lány: Mit mondunk, miért veszünk órát?

Fiú: Mert selymes ujjaival egyetlen kéz simította le a hajunkat.

Lány: Egyszerre.

Fiú: És ezentúl a te kezéd az én kezem, a te szemed az én szemem...

Lány: És a nap?

Fiú: A nap összeforrasztott bennünket.

Lány: Azon a töltésen, amelyen legurult egy bárány, akkor délben...

Fiú: És megérti majd?

Lány: Ó az idő mestere: mindent megért.

Fiú: Jön már.

Másik ajtó csikordul. Csoszogó léptekkel jön az órás, hangja rekedt, öreges.

Lány és Fiú (*egyszerre*): Jónapot kívánok.

Fiú: Órát szeretnénk venni.

Órás: Igen kérem, tessék válogatni...

Fiú: És ha nem találjuk meg a legpontosabbat?

Órás: Minden óra pontos: a különbség csak a szívükben van. Vannak jószívű és rosszszívű órák.

Lány: Vegyünk jószívűt!

Fiú: Minek éppen jószívűt? Senki sem kérdezi meg tőlünk, hogy miért láncoltuk magunkat éppen egy jószívű órához. Ez senkit sem érdekel.

Lány: Nem is kérdezhetik, mert az emberek csak hátsó gondolatokkal érdeklődnek.

Órás: A jószívű hazug: fél elárulni, hogy mikor érkezik a halál és a válás.

Fiú: És a rosszszívű?

Órás: Ha megáll a rosszszívű óra, akkor tudhatod, elérkezett a vér perce.

Lány: Vegyünk mégis jószívút.
Fiú: Rossz-szívút veszünk.
Órás: Ezek azok: válasszanak!
Fiú: Mindig csak hazudunk. Nem tudnánk élni hazudozás nélkül. Hazudjon ezentúl az óra is.
Órás: Csak egyszer áll meg a rossz-szívú óra, de akkor végérvényesen.
Fiú: Vegyük ezt talán. Nézd, vörös számlapja van, mintha szívet rajzoltak volna rá.
Lány: Vagy vérrel öntötték le.
Órás: Vegyük ezt inkább: olyan, mint az ég. És ez megszólal, ha nem jár tovább.
Lány: Nézd, olyan kék, mint a szemed...

Újra órák ketyegése, egyszerre, valamilyen apróütemű zenével. Aztán kiválik az egyik óra és néhány pillanatig csak az ketyeg: finomhangzású, selymes a hangja.

Fiú: Nézd, mintha itt a szobában sötétebb lenne az óra számlapja. Mint-ha elkomolyodott volna.
Lány: Hova helyezzük?
Fiú: Nem tudom, nem készítettem számára helyet a szobában. Tegyük talán közel az ablakhoz, hogy ne legyen sötét az arca, hogy több fényt kapjon.
Lány: Ne tegyük oda, elviheti a szél.
Fiú: Dugjuk talán el, hogy senki se ismerje a rejtekhelyét?
Lány: Tudod, hogy nem őrzöm meg a titkokat.
Fiú: Hagyjuk akkor, talán majd megtalálja ő maga a helyét. Így nem lesz rá gondunk.
Lány: De megszökhet...
Fiú: Amíg szeretjük egymás, ittmarad.
Lány: Csak azért akartam, hogy ezt vegyük meg, mert a szemed színét láttam benne.
Fiú: Vagy lehet azért, mert az eget kívántad közelebb hozni magadhoz.
Lány: Szeretlek...
Fiú: Olyan ez az óra, mint a szerelmünk: nem tudunk számára helyet találni.
Lány: Mit gondolsz, szobaáll majd velem ez az óra? Válaszol-e, ha kérdezek tőle valamit. Vagy hallgat majd, hallgat, mint a nyári tikkadat...
Fiú: A folyó partján ültünk — emlékszel?
Lány: És megállt a perc.

Fiú: Forróság volt, kánikula. Előttünk nyugdíjas öregurak fújtattak el valamerre.
Lány: És mindannyian csodálkoztak...
Fiú: Mert irigyek voltak és meglehet, halálunkat kívánták.
Lány: Érdekes, akkor még nem volt óránk.
Fiú: Nem is kellett akkor még óra.
Lány: Hát miért kell most, amikor már biztosak vagyunk abban, hogy holmi öregurak nem szólhatnak az ügyünkbe?
Fiú: Es akkor megjelent a szakállas sorsjegyárus — azt kérdezte...
Lány: Hány óra van?
Fiú: És mi mondtuk, hogy sajnáljuk, de nincs óránk, nem válaszolhatunk.
Lány: És én dühös voltam rá: minek nekünk óra, minek, ha tudjuk, hogy számunkra megállt most a tikkadat, és csak az a perc fontos, amíg egymás kezét fogjuk:
Fiú: És ő azt mondta: vigyázzanak, ha órát vesznek.
Lány: Nagy veszedelem az óra, mert az ember kiszámíthatja, hogy mióta él és meddig élhet még.
Fiú: Dobjuk el az órát!
Lány: Ne! Biztos akarok lenni minden percben, minden pillanatban, hogy csak kettőnkért folyik az idő, vagy áll a perc...
Fiú: Zavarosan beszélsz...
Lány: Pedig tudod, mennyire szeretlek...
Fiú: Kedves...
Lány: Félek...
Fiú: Add a kezéd...
Lány: Félek attól a számtól, amelyek megmutatja, hogy meddig szeretsz még így...
Fiú: Kedves...

Csend: Az óra ketyegése felerősödik, erős akkor is, amikor beszélnek.

Lány: Mit gondolsz, ha az órát a tükörrel szemben helyeznénk el?
Fiú: Nem értelek.
Lány: Akkor két óránk lehetne. Az egyik a tied, másik az enyém, mégis mindkettőnké, mert együtt vettük és egy órát, vettünk.
Fiú: Gondolod: egy órán nem osztozkodhatunk?
Lány: Azt hiszem, hogy nem.
Fiú: És mért lettünk egymásé, talán nem azért, hogy mindenen megosztzkodjunk?

Lány: Nem: Fontos talán az, hogy melyikünk órája áll majd meg előbb.
 Fiú: Az egyik óra csak tükörképe a másiknak.
 Lány: De egyik is jár, másik is jár.
 Fiú: Megváltoztál...
 Lány: Nem, csak szigorúbb vagyok, szigorúbbak a követeléseim és a törvényeim.
 Fiú: Van törvényszerűség a szerelemben?
 Lány: Talán nincs, de kellene, hogy legyen. A házasságban pedig biztosan van.
 Fiú: Tegyük akkor az órát a tükör elé.
 Lány: Meglátjuk majd, hogy segít-e ez rajtunk.
 Fiú: Nézd, így gondoltad?

Zene. Az idő múlásának a ritmusa. Az óra mintha öregesebben kettyegne. Néha a dallamba beleszap egy trombitaszó és ilyenkor nem hallatszik a kettyegés.

Fiú: Hol van az óra?
 Lány: Nem tudom, eltűnt.
 Fiú: Te rejtetted el?
 Lány: Nem, eltűnt.
 Fiú: Tudnom kell, hogy hány óra van. Pontosan.
 Lány: Azért, mert hamarosan el kell menned.
 Fiú: Igen, dolgom van.
 Lány: Mért is jöttél fel?
 Fiú: Unalmas vagyok?
 Lány: Azonnal el kell menned. Mindig. Már napok óta. Hetek óta. És mindig az órára kell figyelned: tíz perc múlva, fél óra múlva, már várnak... Kedvesem, ne haragudj dolgom van — negyed óra múlva...
 Fiú: Megvetsz, mert dolgozok?
 Lány: Ó, kedvesem, nem maradhatok, vár a munkám, — ha tudnám, igaz-e a munkád, igaz-e, hogy el kell menned...
 Fiú: Kötelességeim vannak: nem ülhetek mindig itt...
 Lány: Minek is vettünk órát?
 Fiú: Hol van az óra, hova tetted?
 Lány: Eltűnt. (Nevet.). Elvitte a cica.
 Fiú: Ne játsszál velem. Elkések.
 Lány: Megvár talán, vagy azt hiszed, hogy halálra sérted, ha nem leszel pontos?
 Fiú: Féltekeny vagy?
 Lány: Nem, csak arra gondolok, hogy milyen is lehet az a másik. Milyen a haja, a szemöldöke... Neked jó ízűesed van, azt hiszem nem csalódnék...

Fiú: Hallgass már el. Értsd meg, hogy nincs másik. Mi az, másik: bolond bugyor vagy hülye emlék? Nincs...
 Lány: Bután magyarázokdsz.
 Fiú: Hagyjuk, mondd meg inkább hány óra van. Nem érdekel, hogy hova tetted az órát...
 Lány: Nem érdekel, ugye nem érdekel... Minek vettük akkor az órát?
 Fiú: Mindig szükség van egy órára a házban.
 Lány: Akkor megfelelt volna egy közönséges óra is.
 Fiú: Ez is közönséges.
 Lány: Nem, akkor nem volt közönséges.
 Fiú: Értsd meg, hogy dolgozom, hogy feladataim vannak, hogy konferenciák is léteznek...
 Lány: És minden más...
 Fiú: Nem tudom, miért vagy cinikus.
 Lány: Örülök, hogy ennyire önfeledten dolgozol. A társadalom majd megszolgálja ezt neked. Az emberek, A munkások.
 Fiú: Igen, de szeretném, ha mindezt nem gúnyos mosollyal mondanád...
 Lány: Nézd, szeretlek és féltetek...
 Fiú: Én is...
 Lány: Akkor ne menj el!
 Fiú: Mennem kell.

Ajtócsikorgás. Zene, kis idő múlva újra visszatér az órakettyegés, aztán minden lassan elhal. Csend. Kis idő múlva az ajtót vigyázva, lassan kinyitják, de mégis megcsikordul egy kicsit. Vigyázó léptek zaja.

Lány: Kint van a vacsorád az asztalon.
 Fiú: Nem vagyok éhes.
 Lány: Jó, fekdj le.
 Fiú: Meglett az óra?
 Lány: Igen, de kivettem az ablakba, mert utálok a hangját — hagyjál most aludni.
 Fiú: Elviheti a szél...
 Lány: Álmos vagyok.
 Fiú: Valamit el akarsz hallgatni előlem. Valamit csináltál az órával.
 Lány: Álmos vagyok, ne csavard fel a villanyt.
 Fiú: Felcsavarom: mi van az órával?
 Lány: Nézd meg: az ablakpárkányon van.
 Fiú: Miért tetted ki?
 Lány: Mert beszélgettem vele...
 Fiú: Megnézem.

Pillanatnyi csend. Ablaknyitás. Az óra kettyeg.

Fiú: Megvan.

Lány: Az óra válaszolt a kérdéseimre... Igen, beszéltem vele. Ilyesmi még sohasem történt velem.

Fiú: Aludj már el...

Lány: Felébresztettél.

Fiú: Igen, de most már egészen nyugodt vagyok: az óra biztonságban van.

Lány: Pedig jobb lett volna, ha elviszi a szél.

Fiú: Ma is elkéstem.

Lány: De megvárt: látom a rúzszt az ajkadon... Csak az ingre vigyázz, mert nehéz kimosni.

Fiú: Értsd meg, hogy senkivel sem találkoztam és senki sem vár rám.

Lány: Feküdj le... Persze, várj csak, még el kell mondanom, hogy mit válaszolt az óra...

Fiú: Ne bolondozz... kedves...

Lány: Nem érdekelsz... Meghallgatsz vagy nem hallgatsz meg?

Fiú: Mondd hát...

Lány: Azt mondta, hogy majd meghalljátok, ha együtt lesztek és semmire sem gondoltok.

Fiú: Ebből semmit sem értek.

Lány: Én is ezt mondtam neki, de azután már nem szólt semmit.

Fiú: Mit gondolsz, áll még az, hogy az óra a mi szerelmünk?

Lány: Nem...

Fiú: Akkor az órával együtt kitted az ablakon.

Lány: Ne hülyéskedj!

Fiú: És a szerelmet könnyen elviszi bármi is...

Lány: Ne érzékenykedj... Most már elmondtam mindent — hagyjál aludni.

Fiú: Eddig mindig megvártad, hogy én is lefeküdjek...

Lány: Fáradt voltam...

Fiú: Reggel ismét korán megyek...

Lány: Akkor nem lesz tej reggelire.

Fiú: Mért?

Lány: Minek keljek én is korán?

Fiú: Mindegy, a lényeg az, hogy nagyon megváltoztál. Mi bánt? Mi történt veled?

Lány: Mert te is megváltoztál. Csak szaladsz, csak rohansz, most ilyen ülés, most olyan fogadás, a tervrajzot is le kell adni... Hova kerültem én az agyadban? Mikor gondolsz egyáltalán rám is?

Fiú: Hagyd el, aludj! Holnap majd megnyugszol.

Lány: És ha megszólal az óra?

Fiú: Nincs mit mondania.

Lány: És ha mégis?

Fiú: Aludj már... Én is lefekszem.

Csend. Az óra ketyeg. Sokáig, végül is elhalkul és teljes lesz az éjszakai csend. Utána zene.

Fiú: Nagyon finom volt az ebéd. Igazán finom volt.

Lány: Hazudsz.

Fiú: Miért?

Lány: Csak azért dicséred, mert ismét el akarsz menni.

Fiú: Ma van a legfontosabb konferencia.

Lány: Ma határozótok majd el, hogy felvesztek-e szakácsnőnek vagy sem.

Fiú: Ne bolondozz! Tudom, hogy ma felhívtad az igazgatót és megkérdezted, volt-e konferencia.

Lány: Nem hiszek neki.

Fiú: Neki se hiszel, nekem sem hiszel...

Lány: Menj be, ott az újság...

Fiú: Emlékszel, akkor a folyóparton...

Lány: Nem akarok emlékezni...

Fiú: Nem értesz meg, hányszor mondtam már...

Lány: Igen, fejből tudok már mindent... mindent...

Fiú: Hány óra van?

Lány: Nézd meg, de ma nem mégy sehova sem.

Fiú: Mennem kell.

Lány: Ma itthon maradsz! Megmondhatnád nekem is, hogy hány óra van.

Fiú: Tíz perc múlva kezdődik. Megyek.

Lány: Nem mégy

Fiú: Meglehet, hogy egészen későn jövök haza. Meglátod, hogy sietek majd hazafelé. Láhegve futok majd be.

Lány: Nem mégy.

Fiú: Szervusz.

Lány: Bezártam az ajtót, ne is próbálkozzál!

Fiú: Hol a kulcs?

Lány: Nem tudom.

Fiú: Add a kulcsot.

Lány: Ma nem mégy sehová sem. Házug. A kulcsot eldugtam. Különbben is az óra azt mondta, hogy ma történik valami. És nem akarok egyedül maradni.

Fiú: De hogy magyarázzam meg neked, hogy el kell mennem?

Beszédjükbe vegyül az óra ketyegése. Mind erősebben hallatszik — úgy erősödik a hangja, ahogyan a hangulat emelkedik kettőjük között. Néha zene is éled.

Lány: Ma itthon maradsz.

Fiú: Hogyan könyörögjek?...

Lány: Sehogyan sem... sehogyan sem...

Fiú: Mennem kell.

Lány: Hallottam már.

Fiú: Még két perc, már rég elkéstem.

Lány: Mért izgat, hiszen ma itthon maradsz.

Fiú: Nem maradhatok.

Lány (nevetni kezd): Olyan, mint egy pulyka.

Fiú: Add a kulcsot és ne sértess!

Add a kulcsot, mert várnak!

Lány: Majd találkozol vele holnap.

Fiú: Senkivel sem találkozom.

Lány: Nem értem, akkor hova készülsz?

Fiú: Add, add, mert ha... ha...

Pillanatnyi csend. Az óra ketyegése is hirtelen megáll. Szorongatott hangulat.

Lány (zokog): Te, te, te...

Fiú: Megállt az óra.

Lány: Miattad.

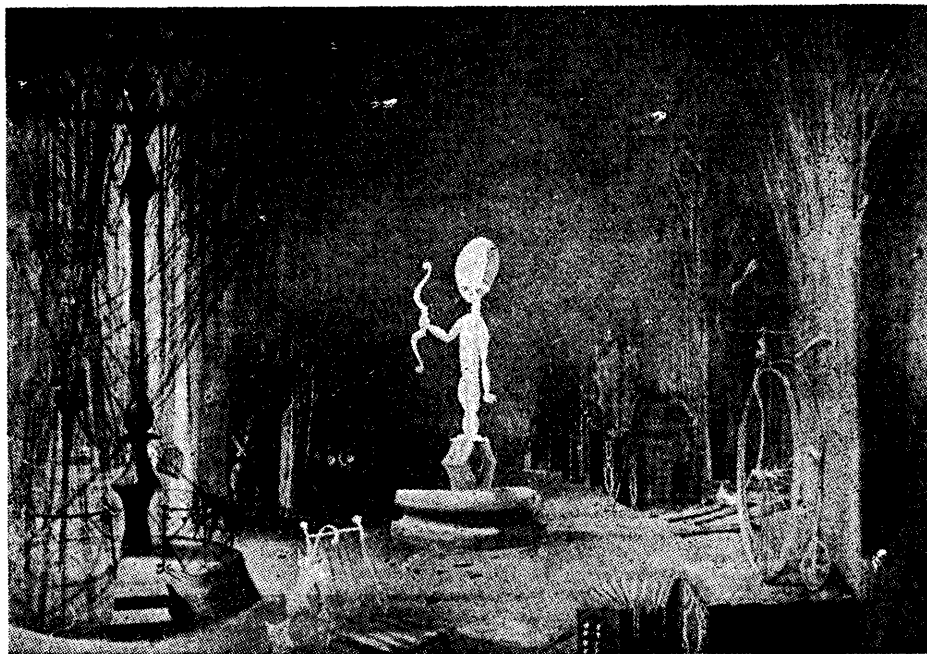
Fiú: És nézd, kinyílt az ajtója, nézd, mi jön ki belőle.

Lány: Fekete és félelmetes.

Fiú: Minden fekete rajta.

Lány: Fekete...

Egy hang: Hallgassatok meg. Nincs tovább... Az óra megállt. Elszakadt a rugója. Nem bírta tovább... És az óra szerelmet jelentett. A rugót senki sem javíthatja meg. Nem... Így, nincs tovább... Eldobhatjátok az órát... Nincs tovább... Semmi sincs... Csak ketten maradtatok, két csontváz... Az óra meghalt... Már el is temették... El... El... El...

Happy end című rajzfilmünkből

Gyász

Torok Csaba

Főlöszleges bármilyen „miért?”...
A nappalokkal s az éjekkel
belőünk lassan minden kiég:
a szófajok közül — véletlen —
hozzánk senki sem rak új ígét.
(Csak egyszerű tömondat leszel,
míg a tanulmány tárgya: regény.)

*A folyó az iszapot
onnan fentről, tudod,
onnan a martonosi kanyarból,
onnan az ijesztő,
visszhangos szigetről
azóta ide mind lehordta...
(Itt most ismét találkozom vele.)
És én csak ülök, rövidnadrágos,
a hídalan hídfő napsütötte
melegén, ámulva.
Várom a csónakost vagy a kompot,
közben a partj sarat szidom,
s mint kalandvagyó gyerek,
egy asszonytól szőlőt lopok...*

*Még szerencse, hogy
nyitott szemmel
járhatunk napközben,
s nem kötelező úton-útfélen,
nem kötelező az álom...
Mert ruhátlanul
ha ezen az idehordott parton
egyszer elaludnék...!
Tudom..., ó,*

**zaklató
ólom
álmom:**

„... sötét utcákon
sötét csatangoláson
ismeretlen kőborkutyám
fekete éhsége
követel eledelt
Tenyeremmel
nincsen intek
minden sarkon
simogatást
nem adok mást
mégis követ
szeret szinte
Kőborkutyám
ez a nagy ház
nem fogad be
mindkettőnket
kegyetlenebb
az emelet
mint gondolnád
Jön utánam
lépcsőházban
hívás nélkül
tán leszédül
Az ajtókat
nyitva hagyom
letalálhat
gazdasszonyom
ha kidobja
nem a bűnöm
lakásadom
ne dühödjön
Az utolsót
hát bezárom
Ablakomon
kőborkutyám
csaholásod
mért nem hallom
távozásod
mért nem látom
— hajnalodik?!...”

**És jönne mind
mind a többi
súlyos álmom
fűzes parton.**

**Még szerencse, hogy
nyitott szemmel
járhatunk napközben,
s nem kötelező úton-útfélen,
nem kötelező az álmom...
Mert ruhátlanul,
ha ezen az idehordott parton
egyszer elaludnék...!
Tudom..., ó,
zaklató
ólmom
álmom:**

„... egy anyagból
vagyunk valók
egy olajjal
kengetnek
bennünket a
gépmesterek
egy tengelynek
vagyunk rabja
valahányan
fogaskerék
lett a sorsunk
együtt forgunk
együtt kopunk
a közös cél
első gondunk...”

De nem! Átszerelést!
Fogaskerék
s álom
álljon!

Mert: nekünk kettőnknek
most valamit siratnunk kellene...
Te sirass egyet,
s járd őszülésig feketében;
én két életem
temetek el,
koporsóul
jómagamat
szegezem le...

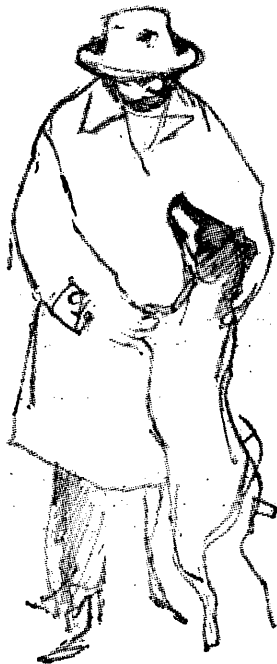
És most már termelhet
újra — nélkülünk — a gépezet
helyünkbe új fogaskerekeket...

De nem! Új átszerelést!
Fogaskerék
s álom
álljon!

Mert: mi mégis,
ha gyászolunk is,
ha arcunk fekete s hajunk,
s ha becstelenül,
ha hitetlenül,
ha egyedül
is élünk,
ha más karján is
kaján, mindegy-szerű
karunk,
mi mindnyájan —
Tillák s Júliák
és mindenféle szépfűk —
mi halált
és halált
halált gyászolunk!

Ez legyen az utolsó gyászunk.

Zenta, 59 szept. 8.

77.

Munka közben...

Játék a megnevezhetetlennel

Fehér Ferenc

Ültünk a hajnali gyorsvonat fülkéjében, a koránkelés bágyadtságával. A csendes őszi állomás különös, zsibbasztó hajnali csendje belopakodott hozzánk.

Már a vonatkerekeket kopogtató ember is elhaladt ott kint hosszúnyelű kalapácsával. Vártuk az indulást. De ebben a néma, hajnali derengésben a várakozás percei megnyúltak. Szemünk már-már lecsukódott, s ekkor a fűtőcsövek muzsikájára lettünk figyelmesek. Igen, a gőzvezeték hangját kezdtük figyelni. A kiszabaduló gőz halk, egyenletes és álmosító hangja megragadta figyelmünket. S ebben a vonatfülkés hajnali ernyedtségben a jellegzetes hang fel is fokozódott érzékelésünkben.

Összenéztünk, s elmosolyodtunk azon, hogy lám, nemcsak mi adtuk át magunkat ennek az őszi pályaudvari muzsikának.

S ekkor hirtelen fölébredt bennem a vágy, hogy megnevezzem, a megjelölés óvó fátylába göngyöljem útnakindulásunk lebilincselő, furcsa szerenádját.

Már-már kiszaladt a számon: „Hallod, hogyan duruzsol?...” Am azonnal észbekaptam, s megállapítottam, hogy ez nem „duruzsolás”, hanem valami más szó illik rá. Inkább a tűzhely fahasábjainak lángnyelvei, vagy a szél duruzsolnak... De ez más.

Ekkor elhatároztam, hogy csak azért is megkeresem indulásig azt a kifejezést, amely a legtalálóbban fedi ezt a fogalmat, ezt a gőzvezeték-muzsikát, amelyre csak jobbára ilyenkor, őszi hajnalokon, a pályaudvar sín-párján vesztegelve figyel fel érzékeny tudatunk...

Egyszóval elhatároztam, hogy fején találok a szöveget.

Úgy törtem a fejem, mintha iszonyatosan sok múlna azon: meg-
lelem-e a legkifejezőbb, vagyis a legtalálóbbs megjelölést.

Írás közben különben is megszoktam ezt az agytornát, ezt a jelzős
vagy határozós vadászatot, de ez most inkább csak szórakoztató kedvtelés,
játék volt számomra; a beszélgetni, társalogni még túlságosan bágyadt, haj-
nali utas unaloműzése...

Hallgatóztam, szinte szívtam magamba a kellemes langymelegű vonat-
fülkében a kerekék felől feltörő, egyöntetű muzsikát; utazgatásaim oly
gyakran hallott, mégis, csak most, e percekben érzékelt bánatos dalát.

És hirtelen felöltött bennem a szó: *sistergés*! Igen, *sistergés*
nek azok a gőzvezeték-csövek! Ezt a szót kerestem, ez fedi a legjobban a
fogalmat!... Valami azonban nem hagyott megelégednem a fölfedezéssel.
Végül elkedvetlenülde állapítottam meg, hogy maga a megjelölés is túlsá-
gosan „*sistergő*”, és nem fedi ezt a halk, emlékeket és régi őszi állomáshajna-
lokot idéző, álmosító muzsikát. A *sistergés* igéje csak egy képzettársí-
tásból villant fel bennem; abból a lebilincselő, elhatalmasodó érzetből, hogy
nem is vonatban, hanem egy úrrakéta pilótafülkéjében várakozom az indu-
lásra... Már mindent átvizsgáltak a szerelők (igen, az a kopogtató ember is
elhaladt már hosszúnyelű kalapácsával), mindenki eltávolodott tőlünk, ma-
gunkra hagytak bennünket, csak pillantásukat szegezik ránk messziről az
emberek, és most a műszerek ezzel a lassú, fokozódónak tűnő *sistergés*-
sel készülnek fel az indulásra... És *sistergő* száguldásunk hűvös csillag-
robogás lesz — az ismerttől az ismeretlen, a földi bizonyostól a légúri
bizonytalan irányába...

Tudom, hogy csak hangulatjáték az egész, és ha ki is mondanám,
hogy „hallod, hogyan *sisterregnek* a gőzvezetékek?” — útitársam joggal
állapíthatná meg, hogy túlzok és a tücsökzenét elefánt-harsonának vélem...

Mert csak számomra, az én képzettársító ösztönömnek volt az *sistergés*.
És el kellett volna mondanom, magyarázatul, azt is, hogy én egy pillanatra
átéltem a rakétautazásra való várakozás megsejtett hangulatát és
feszültségét, — ezért érzem ezt a szelíd csőmuzsikát is *sistergésnek*...

Meg kellett tehát állapítanom, hogy ezúttal sem találtam fején a szöveget.

Kerestem tovább a szavakat, pontosabban azt az egyetlen kifejezést,
és egyikkel sem voltam megelégedve. Pedig egyszerű, jelentéktelen dolgot
szerettem volna megnevezni. Úgy, olyan találón, mint amikor azt mondjuk,
hogy szemerkél az eső, s nem azt, hogy apró szemekben, lassan esik
az eső; vagy amikor azt mondjuk, hogy susog a lomb, s nem azt, hogy
halk, súrlódásszerű neszt hallatnak a levelek; szerettem volna olyan találó
lenni, mint az, aki először mondta ki, hogy tipeg a kisgyerek, ahelyett,
hogy így mondta volna: aprókat lépeget, bizonytalanul...

Ültünk a hajnali gyorsvonat fülkéjében, közeledett az indulás pilla-
nata, s engem nem hagyott nyugodni az érdekesítő játék. Mindent arra
tettem fel, hogy meglelem a keresett egyetlen megjelölést, mire rándulniak
a vonat kerekéi.

Hallgattam a jellegzetes gőzmuzsikát, amelyet talán ezer és ezer pályá-
udvar hajnali utasai hallgattak ugyanabban a percben, szerte a világban, de
nem foglalkoztatta őket a megnevezés ingere, mert kereskedők, esztergályo-
sok, tánctanárok, sírásók vagy miniszterek voltak, s az az egyetlen adekvát
szó csak nekem, az írónak volt fontos. Tudtam, hogy az írott szó mivésői
nem nevetnének ki ezért az oktalannak tűnő, különös erőfeszítéssel végig-
vezetett játékért... Talán csak ők nem nevetnének ki, mindenki más cső-
könyösnek, sőt, talán mániákusnak tartana.

És eszembe jutott egyik költőtársam, meg az a régi diákkori levelezésünk, amelynek egyik érdekes epizódját oly sokszor emlegettem példaként fiatal barátainak...

Fején találni a szöveget! — ez volt egyetlen nagy vágyunk Karccsival, amióta elkezdtünk írogatni, s a pontos, szabatos és érzékletes kifejezés lovagjává avattuk fiatal magunkat. Néma megvetéssel boncolgattuk a pongyola írott szövegeket, és kedvtelven helyettesítettük be a laza jelzőket olyanokkal, amelyek úgy feszültek a jelzett fogalomra, mint jólszabott zakó az izmos testre. Ezt a sebészkedést saját írásainkon is gyakoroltuk. Így történt, hogy egy ízben levelet kaptam Karccsától, s a levélhez mellékelte legújabb versének kéziratát is. A vers szép volt, s én nem találtam benne semmi kivetnivalót. Annál inkább meglepett, hogy Karcsi részletesen leírta levélében: miért nincs megelégedve ezzel és ezzel a jelzővel egyik verssorában... A jelzett szó megfelelőbb párját azonban még nem találta meg akkor, s csak annyit írt, hogy ne tekintsem véglegesnek a versét, mert meg fogja keresni azt a bújókáló, rejtőzködő szót tudatában... Természetesen, azt is elmondta levélében, hogy a miatt az egyetlen, hiányzó, szabatos kifejezés miatt nem is adja még közlésre írását.

Teltek-múltak a hetek, sőt a hónapok is. Én már teljesen megelégedtem leveléről is, verséről is, hiszen jöttek tőle az újabb levelek és az újabb versek... Aztán egy nyári napon képeslapot kaptam a tengerpartról. Karcsi írta. Csak annyit közölt velem, hogy megtalálta a keresett szót, s kér, helyettesítsem be én is versében, s majd meglátom, hogy így jobban hangzik a szöveg. Nemcsak jobban hangzott, hanem úgyszólván a feje tetejére állította az egész költeményt, s merőben új színezetet kapott a vers alap gondolata.

Sohasem felejttem el ezt a tanulságos példát, s örökre megjegyeztem, hogy érdemes és kell kutatnunk, mert a szavak drágakövei ott rejtőzködnek tudatunk leülepedett, érckeménységű rétegeiben, s csak a szorgos, kitartó geológusok találhatnak értékes lelőhelyekre... Épp ilyen kemény megfeszített munkát követel az írói hivatás is, hogy célhoz jussunk a betűk sokszor sivár sivatagaiban és a fogalmak kusza őserdejében...

A hajnali gyors még mindig nem indult, s így maradt még némi reményem, hogy nem veszítem el az önként vállalt játszmat. Éreztem, hogy fején kell találnom a szöveget ezúttal is... Mert minden lanyhaság, minden engedékenység a nyelvérzékem rovására történik.

Hallgatóztam, mint a tudósok és a tolvajok.

Annak a különös pályaudvari muzsikának az ütőerét tapogattam, hangjegyekre bontottam, hasonítottam helyzethez, körülményhez, felvilágosító képzeteimhez: nyelvemre vettem, forgattam, dadogtam magamban a szótöredékeket: eltávolodtam tőle képzeletben, hátha messzebből tisztábban, kivehetőbben hallom, s hamarabb felötlik bennem az az egyetlen, lehető legkifejezőbb megnevezés is arra, amit hallok... Hiszen, ha más természeti neszt vagy muzsikát hallok, mondjuk, a szelet, — akkor halálos biztossággal rámondom, hogy a szél susog, sír, reperész, süvölt, jajong, zúg, üvölt, bömböl... Miért ne lenne erre az annyiszor hallott, utazgatásainkon mindannyiunkat végigkísérő őszi muzsikára is egy semmivel föl nem cserélhető kifejezés, amely magában foglalja majd a kis vasútállomásokon, vagy nagy pályaudvarokon veszteglő vonatok fölsíró fáradtságát, a továbbindulást megelőző percek sóhajtásszerű ernyedtségét, a vonatfűlkékben hátradőlő utasok elrövedő hangulatát... Ó, vonatkerekek és sínparók közül felszüremlő, szelíd gőzvezeték-muzsika! mennyire szeretnék megnevezni, hogy a hamis, laza megjelölés foszló kódében el ne vessz; hogy

az az egyetlen, beszédes ige fogvatartson, ezzel a hangulattal együtt, mely nem hasonlítható egyetlen más utazás, egyetlen más vasútállomás hangulatához sem.

Ha most meg kellene írnom azt a novellát, amely egy őszi utazás vonatindulást váró perceivel kezdődik, nem folytathatnám mindaddig, míg meg nem találtam a kerekek és sínpárok közül felszűrő, vonatfülkét belengő gőzmuzsikára az áhított kifejezést.

Igy tűnődtem, tépelődtem, és hirtelen rettegve gondoltam arra, hogy azonnal rándul a vonat, a kerekek elnyomják majd a különös, édesbús vasúti szerenádot, a vonat messzekigyózik velem, s valami elvész, mert nem jelöltem meg, nem adtam neki nevet... Igen, a vonat messzekigyózik majd... A vonat kigyózik... A vonat sziszeg... Megvan! „Sziszeg”!... Igen, sziszegés az, a szerelvénykigyó sziszegése; fenyegető, alattomos, mint ennek a vonatkobrának ugrás előtti lapulása...

Boldogan szőttem tovább a hasonlat adta lehetőségek színes szárait, mint takács a nagyszerű szőnyeget, melynek mintája teljes szépségében bontakozik ki kedvtelve pergő vetélőjén...

És az az álmosító, bágyadt zene, a gőzcsapból előszűrő, monoton muzsika meghazudtolta mégis a nagyszerűen és tetszetősen felkínálkozó jelzős kapcsolatot. Mert a sziszegő vonatkigyó víziója idegen, kiabálóan idegen és hamis volt ebben a békés, altatgató, elszenderítő hajnali hangulatban! A sziszegés nyugtalanító, fenyegető, idegesítő, megreszketető, megbabonázó, félelemkeltő, — ez a gőzvezeték-muzsika pedig inkább andalító, elbágyasztó, emlékkeltő, pihentető. Nem acélhúrok vad pengése, hanem anyagtalan hajnali álomzene; felködlő fájás; minden indulásaim és útrakelésaim marasztaló, magambaszállásra készítő zenéje... A távolbafutó sínpárok soha le nem jegyzett, eloszló elégiája, amelyre annyian felfigyeltünk, s amelyet annyian elfeledtünk az őszi utazások emlékképeivel és hangulataival együtt...

Végeredményben él-e, létezik-e valahol az utazások nagyszótárában az az egyetlen kifejezés? Hiszen a szótárakban is ott vannak a fogalmak megfelelő szópárjai, s mindig az adott helyzettől, sőt, magától az embertől függ, hogy melyiket választja és alkalmazza, amikor kifejez valamit...!

Nem meddő erőfeszítés-e, hogy megnevezem a megnevezhetetlent: nem is azt a gőzsistergést, hanem magát a hangulatot; épp ezt, ennek az állomásnak, és ennek az indulásra várakozásnak a hangulatát — úgy, ahogyan azt csak én érzékelhetem, és senki más!... S ha így van, akkor a szó és a jelző, és az ige maga az ember!... Én most ennek a hangulatnak a tükrében létezem csak; s ha nevet adok neki, akkor inkább magamat, s nem azt a gőzvezeték-muzsikát nevezem meg!... A kifejezés csödjé-e ez, avagy önmagunk megtagadhatatlansága? Talán mégis az utóbbi. Igen, nem tagadhatom meg magamat, nem tagadhatom meg az épp így s nem másként érzékelő író. De ha így van, akkor lennie kell valakinek, aki valahol, valamikor épp így élte át és érzékelte a vasútállomásokon való veszteglés különös, hallgató pillanatait... Mert különben idegen lesz számára a lapuló vonatkigyó sziszegésének a képzele épp úgy, mint az az egyetlen, még mindig meg nem talált ige. Rokontléleknek kell lennie, hogy elmondhassam: fején találtam a szöveget, lám, más is úgy érzi, hogy ezt a fogalmat szerencsésebben megválasztott jelzővel sohasem fedhettem volna. Én, és épp én, nem Karcsi, a költőtárs, aki megtanított erre az észbontó, fájdalmas-szép játékra...

Igy tűnődtem ott a vonatfülkében, a fárasztó, de nagyszerű játék befejezéséhez közeledett... Békét kötöttem magammal és hátradőltem ülésemen, mint a többi utas; mint az az idős parasztember, aki a sárgálló kukoricásokon legeltette a szemét, s nyilván nem merültek fel benne olyan

kételyek, mondjuk, hogy vajon a kukoricatáblák képét buzogányerdőhöz hasonló hatja-e? Én is fegyelmezett, csendes utas voltam már, mint az a vasutas külsejű ember ott az ablaknál, aki bizonyára sohasem szórakozott azzal, hogy megfejtse, mit kattognak a kerekek, s nem írt tele soha egyetlen matematika-füzetet sem üzenetfoszlányokkal, melyek a siftergő vonatkerekekről szálltak be hozzá azzal az acélmuzsikával...

Pedig tudom, hogy ott él bennük az indulásra várakozás emlékeket feltépő hangulata épp úgy, mint bennem. Az a kukoricásokon elmerengő, okos parasztszem talán egy harctéri állomásocska katonaszerelvényét látja, s negyven év emléketemetőjében járogat... Mert öneki ez a gőzvezeték-muzsika épp úgy sír, mint akkor, ott, negyven évvel ezelőtt... És nincs rá szó, hogy megnevezze; ő csak átéli...

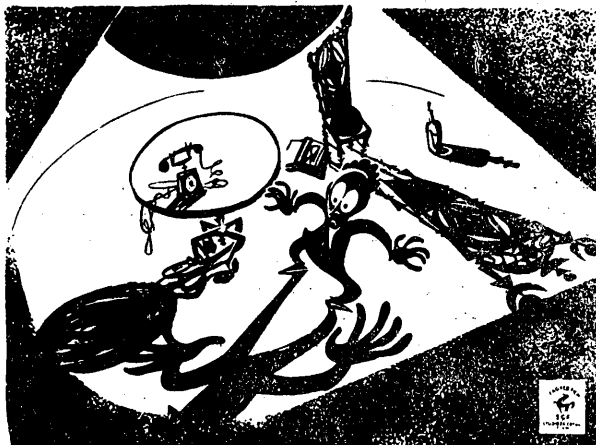
És az a parasztnéni ott a sarokban talán az edény sírását hallja a tűzhelyen; a zománcos fazék muzsikáját — élete egyetlen, véget nem érő, szomorú szimfóniáját...

Pedig csak arról volt szó, hogy egy őszi hajnalon, indulásra várakozás közben, az emberek elfelejtettek megszólalni, mert az államvasutak egyik kocsijának a gőzszelepe emlékezésre és képzettársításra készítette őket... És a költő, aki ott ült közöttük, felfogta mindannyiuk hangulatát, s egyszerre rádöbbsent, hogy nem az az egyetlen szó a legfontosabb. Nincs egyetlen, megváltó, mindent kifejező szó, csak emberek, életek és érzékelések vannak. S ezek fontosabbak a szavak varázslatánál... A szavak varázslata valójában bennük, érzékelésükben rejlik. S ezt fölfedni, magáévá tenni — ez a költői, gyönyörű játék lényege.

Már épp rándult a vonat, amikor útitársam, aki velem együtt mind-
eddig rezzenéstelenül ült, megszólalt:

— Hallod, hogy sustorog a gőz?

Egész vélelenül buggyant ki a száján a szó, hogy „sustorog”. És ebben a szóban benne volt az életeket magabazáró vonatfülke csendjének a sustorgása is... És úgy éreztem, hogy ő nyerte meg a játékot!

Félelem című rajzfilmünkben.

Vádbeszéd a világhoz

Francz Mihály

ELSŐ RÉSZ

Lázongó földeken kél föl a nap,
virágzik fenn és kerek nagyon,
itt boldogok, ott szegények alszanak,
s fáj nekik nagyon
a lét,
a hódolat,
mi összeköti a vágyakat,
hogy nem természetes az emberi világ,
hogy a paraszti szív
hidegebb mint a vágy
ha megéri a gyűlölet,
itt bennünk érik és nagyra nő...

Piciny bádogra száll a fény,
megcsillan s izzik mint a lélek
ha fáj, és szólni nem szabad,
városokban él a milliányi nép,
világgá száll és hosszan él szava,
egy a világ, s már nincs nappal
és nincsen éjszaka a földön,
nincsen virág,
mit szeretni lehet
és hol van a lány,
hol van minden mi itt volt vele,
a szeretet, az élet,
piciny szája a vizespoháron
és a képzelet,

melyből kiszáll a lélek
és eltemeti magát
egy őszülő rózságon ? ...

Piciny hurok és csomók az élet-fonálon,
megszakadt,
s újból összekötött ember-örömök,
piszkos kocsmák sarkában ülők,
— most beszélnek meg,
hogy mi lesz holnap a másvilágon —
megkötött apák és anyák,
egy nagy családra várnak,
tanulni a természettől édes virradást,
békeséges alkonyt
és kedves fogadást.

De apák leszünk egyszer,
s anyák mindahányan,
miénk lesz majd a baj,
a véres ütközet,
korán indulunk,
s megfűrösztenek majd
a kelő nap harmatában,
s nézzük az őzeket,
hogy milyen boldogan élnek
abban a világban,
hol nincs kereslet és nincs haszon,
nincs pénz,
meg messze-sötétlő külvárosi út,
nincs szám a házakon ...

A nyugalom tengerébe hullt a rakéta,
távoli égtest, az örült magány földje,
zenélő angyalok között emberek jönnek,
köszön az egyik,
a másik hallgatva tovább oson,
a nap oly hideg már,
nem tudja égetni a lelket,
a távoli temetőfalon
egy madár ül,
megálmodja a virágos kerteket
és csendesesen a sírjába hull ...

MÁSODIK RÉSZ

A pohár itt van még az asztalomon,
úgy csillog ajkadtól,
mint multkor a remény
szívemben,
csak néha-néha lebben
fejébe egy picinyke lény:
a gyermekünk ...

Személyes ügyek, egyéni örömök,
világgá kiáltott béke-szólamok,
nem várok reátok csüggedve,

örülten, a holnapot lesve,
ó, ti szegyenlős napok,
elmúlt a nyár,
s helyébe lassan,
békességesen jön az ős,
tegnap elébem hullt
egy sárga levélalakban,
s állt keményen, mint a múlt
a képzeletben,
elmúlt a nyár,
és a kopasz utcaseprők agyában
még csak most aratnak...

Most hazajöttél,
de boldog többé már soha sem lehetsz,
világot láttál, s mindenkit szerettél:
piszkos utcai lányt,

kiáltó németet,
Moszkva széles utcáin randevúztál,
s feleséged itthon nem kapott kenyeret,
gondolatban mégis
a boldogság iskoláját járta,
mert várta, hogy jöjj
egy marék napsugárral a kezvedben,
s tedd az ablaküveg közé,
a lényegét akarta látni ő,
meg a boldogságot,
ami csak ritkán köszönt az agyában,
helyében eddig csak számok,
ismert, meg ismeretlen kiadások
ültek,
tengerentúli vad misék,
imák a lázhoz,
százféle betegség
kaján mosolyához bókolt,
csupa jaj volt, csupa érzékiség...

Látta a világot megremegni,
és elképzelte a szabadságot
lombos gesztenyefák tövében,
látta az elmúló ifjúságot,
amint kövéren
járnak-kelnek az utcán,
szívébe hullt az őszi gond,
s nem várt többé gyermekére,
fáradtan az egyik sarokba huppant,
megmozdultak benne a sejtek,
hirtelen fájó elvetélést érzett,
s lágyan fekete pillangó ült szemére...

HARMADIK RÉSZ

Este van a Tisza-parton,
csillog a víz, mint a kedves arca,
szomjas az est, a folyóra hajol,
s ráül egy-egy partszéli habra
az ősz,
a másik parton
mélázva ül a kis kanász,
látom, hogy jönne felém,
szívében
lány varázs,
ma este csókoljt először,
most még büsz én remél,
a sötétben is látom:
az arca csupa mosoly,
és ül csak az élet reggelén...
Virágos vonatok szaladnak az éjben,
ünnep van bennük,
itt kinn koromsötét,
piszkos tócsák,
elhalkult vallomások
feküsznek szerteszt...

.....

Nincs kedves asszonyom, boldog feleség,
szeretőd meg nincs pénzem tartani,
de talán nem is tudna nekem
senki szerelmet vallani
egy ezresért,
és ezért jöttem most
e rengeteg ág közé,
erdőbe, a hangyák beszédét hallani...
Kis-kanász-álom a habos part vize,
de ő még nem tudja,
hogy mi vár majd reá,
mi lesz a kezdetből halálos végzete,
az első csók, az égető remény,
én már-már nem tudom
mi a temető,
elcsendesült sír, vagy égő költemény?...
Mennyi vád hull, záporzik reám
ma este minden haldokló faágról,
a meder amott egy nagy síkságba tér,
s mire lassan,
öszülve elérem a partot,
a lelkem már nyugodt és semmit sem remél..

NEGYEDIK RÉSZ

A külvárosokon szaiad végig az ősz,
kedvesen, leányosan kacag,
lombokat töröl, rázza az ágakat,
levélszönyeget hint a bogarak fölé,
világot vádol, magas törvényéről
beszél, zúg a nagy mező,
ódákat szavalnak ekkor a napok,
emberi téma, törvény, viaskodás,
az emberekhez ért most a természet maga,
a munkával kezel, sötét éjszaka

és sötétebb nappalok között,
hol nincs tovább út, sem titkos korlátozás,
a munka itt,
a rabság meg az mögött.

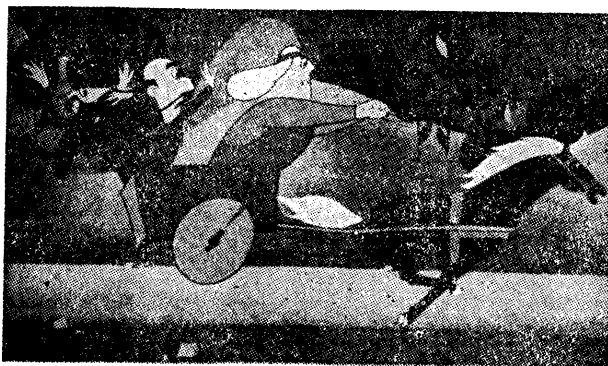
Salak közt lapultam, csak úgy
kisruhában, mint iskolás gyerek,
ha otthonában nincs mit játszani,
azt lestem mit érzek,
mit mond a lelkem, ha lágy fű zizzen
a szivemben, vagy puha moha a fejem alatt,
s nem tudom mekkora a rács,
mekkorák a rések,
mik az álomtól elválasztanak...

Osemernek érzem hát magam,
ki csak szeretni tud, nem ismer nagy határt,
övének tekinti a csillagokat,
a rést, min könnyen juthat át,
nem ismer vasat, fegyvert, hiányt,
benne él és vadul az öntudat...

Nem, már vakon nevet a vas,
s úgy formálják, mint magányt az idő,
imádatja magát,
értélke egyre nő,
vele ásítanak, s várnak az éjszakák,
a hold kitékint és megálmodja magát,
mi lesz az ember? Élet, vagy Temető?

Hallgatnak a napok, az éjszakák,
a fán csüggedt és nem dalol a madár,
a munkás keze is néha
egy pillanatra megáll,
néma minden, s valamire vár,
laposan a lét tovaszárnnyal,
újabb emberét keresi, ifjú katonát,
s csókolózik szőke ökörnyállal...

En kis szobám ablakából
elhervadt virággal koszorúzom fejét,
néma a gond, néma a magány
és elterül a földön szerteszt...

Rómeó és Júlia című rajzfilmünkből

A két Havas

Majtényi Mihály

Még mindig annál az írói nemzedéknél tartok visszaemlékezéseimben, azoknál az íróknál, akik az első világháború előtti években kezdték meg a szárnypróbálgatást és úgy jöttek aztán abba az irodalomba, amelyet vajdasági irodalomnak nevezünk. Az alább következő új szereplők a századvég idején még gimnazisták voltak, körülbelül az 1910-es évek jelzik első megjelenésüket.

Ezek az új nevek már súlyosabbak —nem értékmegjelölés ez, hanem a szerep feltünte'ése, amelyet betöltöttek. Az eddig közölt névsorban voltaképpen csak Radó Imre volt elismerten fontos és teljesértékű „faktor” a vajdasági irodalomban. Ve'e egyidőben kell szólnunk a két Havasról.

Havas Emil vajdasági író, szül. 1884, a a Bácskai Hírlap munkatársa és hosszú időn át felelős szerkesztője. 1910-ben jelent meg a VÉR című novelláskötete, 1922-ben a FEHER LAP című regénye.

IRODALMI LEXIKON

Jól emlékeztem, hogy a könyveim között ott őrzöm valahol Havas Emil VÉR című novelláskötetét. Emlékeztem rá, mert különös formájú könyv ez (13 × 26 cm, mint most utólag megállapítottam) a fűzött könyv-

példány ordítóan az, amit a század elején „vidéki könyvnek” mondtak, a szerző saját kiadása. Fantasztikus formájuk volt sokszor ezeknek a könyveknek, nyilván azért mert hulladék-ívek-ből, „abfal!”-ből készültek, a nyomdász így olcsóbban adhatta a papírt... de lehet, hogy ez esetben szecessziós különcködés diktálta ezt a könyvformát.

Végül előkerült a VÉR, ujjaim között volt az anyag egy írói portré megírásához, most már könnyen ment minden. Mintha ez a szótáralakú hosszú és keskeny könyv lett volna a kulcs a múlt zárjának felnyitásához.

Igen, valamikor gyűjtöttem ilyen régi, első világháború előtti könyveket és kiadványokat és — valahol a kilencszázharmincas évek végén, 1938-ban, ha jól emlékszem megjelent a szabadkai újság szerkesztőségében Grünberg Sanyi és ragyogó arccal hozta a könyvet (tiltott baloldali irodalmat éppen úgy lehetett kapni nála, Grünbergnél, mint könyvészeti ritkaságot, méghozzá részletfizetésre) *Havas Emil: VÉR, ára 3 korona* — ez állt a címlapon. A hátsó oldalon pedig bolti ára 3 korona (szóval boltban is árulták) *Szabadka 1910 Heumann Mór könyvkereskedő bizománya.*

Na lássuk, mit tud az öreg Havas, mit tudott ő huszonhatéves korában; mit tud az a könyv, amely — egy másik kötettel és bizonyos közírói munkássággal együtt — helyet biztosított neki a lexikonban! — Ez volt akkor a gondolatom, világosan emlékszem és elhatároztam, hogy majd elolvassom este. De nem olvastam el, a könyv pedig elhanyagódott... A későbbi évek is — úgy látszik — más izgalmasabb és fontosabb olvasmányokat hoztak; ha előkerült a VÉR, végigpergettem a lapokat és megint csak félretettem — sohasem gondoltam arra, hogy ezt a könyvet egyszer még napokig és izgatottan keresem majd!

Végül mégis a könyv adta a kulcsot a kezembe egy emberi és írói arckép megrajzolásához. Nem mintha felfedezést vagy izgalmat hozott volna az olvasása — Szentelekynem sokat tévedett, mikor Havas Emilről a PEN tagsága körül keletkezett viharban — „örök dilettánsnak” nevezte tájunknak ezt a mégis örökké és első vonalban szereplő íróját. Nem sokat tévedett, mert a VÉR prototípusa a mesterkélt elbeszélésék és gyenge újságtárcák gyűjteményének. A kor sok magyar elbeszélés-írója utánozta akkortájt Bíró Lajost, de csak a cselekmény látványos dinamikájának átvételében, a sok bekezdésben. A kívülről felépített eseményírást, a hamis pátoz és erőltetett végkifejlődés (rendszerint pisztoly dörren az írás végén vagy egy sikoly hasít a levegőbe), szóval a kötet majd minden darabjának modorossága azt mutatja, hogy Havas nem tudott alakjaiba életet lehelni. A kötet, „Heumann Mór bizománya, bolti ára 3 korona” — felvágatlanul volt kapható még huszonnyolc évvel a megjelenése után is.

Ne ítélj, hogy ne ítélte — mondd erre és ez igaz: nem lehet egy író portréját egyetlen fiatalkori kötet alapján megrajzolni. Csakhogy én pontosan tudom, hogy a FEHÉR LAP című Havas-regény is ilyen volt és jól tudom, hogy nem sok fejlődést hoztak Havas Emil későbbi szépirodalmi alkotásai sem, elbeszélései a későbbi évekből. Amikor a napilap szerkesztőségében névrokona, „a másik Havas” nyári szabadságra ment és rámbizta az irodalmi melléklet szerkesztését, fázva nyúltam minden levél után, amely Dr. Havas Emil, ügyvéd feliratu borítékban érkezett... gond és fejtörés volt leadni egy-egy ilyen elbeszélést, tárcát, de ugyanakkor gond és fejtörés volt nem leadni.

Havas Emilnek ugyanis kivételes rangja volt az első világháború előtti itteni irodalomban, újságírásban és kivételes rangja volt a két háború közötti időszakban is. Először is, ha valakire, akkor rá illett az epiteton, amelyet bizonyos embertípusra mondunk: „gute Leute, aber schlechte Musikanten” (jó emberek, de gyenge zenészek). De talán nem is volt olyan rossz zenész ez a Havas, mint ahogy mi akkor csupán a szépprózája alapján megítéltük. Komoly irodalmi műveltsége volt és elméleti írásaiban, hozzászólásaiban, bírálataiban, ezt ki is tudta fejezni. Irányító szerkesztője, újságírotársa volt ő valamikor Gyóni Gézánnak, Somlyó Zoltánnak, Stella Adorjának és másoknak, akiknek nevét hirtelenében nem tudom most idézni. Ez még nem jelentene semmit — de barátja volt az egész budapesti irodalomnak, ha „vidékre lerándult”... azonfelül pedig tényleg kitűnő újságíró volt, jó közíró, lelkes és komoly szépíró, akinek sokat köszönhet a Parlágváros — nem is tudom ki nevezte így Szabadkát — ...igen, így lassan mégiscsak összeáll az emlékezés róla.

Havas Emil mégsem ezekkel szerezte meg a rangját ahhoz, hogy — a vajdasági irodalom gyökereit kutatva — ilyen részletesen beszéljünk róla most. Hanem egy negatívummal, egy tagadással, azzal, hogy tagadta, hogy van ilyen irodalom, hogy tagadta létjogosultságát. És ezzel szinte élére állt egy Szentelkey ellenes mozgalomnak. Nem azt mondta, persze, hogy ezen a tájon ne jelenjen meg magyar könyv, hogy ne írjanak magyarul ezen a tájon — ezt nem mondta — de harcbaszállt a „couleur local” mindenféle létjogosultságával. Irodalmi vezérünk (mi Szentelkeyt vallottuk) már súlyos betegen feküdt egy budapesti szanatóriumban, amikor megjelent az ÁKÁCOK ALATT című antológia, ennek előszavába kötött bele Havas, irodalomelméleti vitát provokált a Kalangyában és ezzel felszínre hozta a két világháború közötti, itteni irodalmi problémák legkényesebbjét (a másik, sokkal lényegesebb választóvonalra, a polgári, idealista világnézet és a történelmi materialista világfelfogás közötti szakadékra más helyen térünk majd rá). Neki köszönhetjük, Havas Emilnek, hogy a mérlegelés: helyi színek vagy „általános irodalom” — írásban is felmerült és hogy vitatkoztak, beszéltek róla nálunk.

Emberek vagyunk és gyengék: a kor akkori szóbeszéde szerint a Havas Emil körüli írócsoport azért vetette fel a vitát, mert ők kiharadtak a kötetből, és éppen a PEN-klub tagok!

Az idő nagy-nagy távolságából (én akkor Szenteleky-párti voltam) ma már nem tudnám megmondani, kinek is volt igaza ebben a vitában. És úgy érzem, hogy ezt soha senki nem tudná megmondani — még az élet mai, változó szemléletéből sem, hiszen a felvetett probléma olyan hatalmas, mint az irodalom és az irodalmi alkotás maga, kezdetétől!

Nézzük mégis, mit mond a harmincas évek e'ejének két irodalmi vezérszónoka erről a kérdéstről, mit írt Havas Emil a Vicinális irodalom című cikkében és mit válaszolt rá Szenteleky? „Minden elismerésem és tiszteletem Szenteleky Kornélé, a vajdasági irodalom e nemes és finom izlésű egyéniségé, akit méltán tartunk a magyar irodalom hivatott sereghajtójának¹ aki-nek az itteni magyar írás fejlődése és fejlesztése körül elvitathatatlan érdemei vannak. Régi dolog azonban, hogy a legnagyobbaknak vannak a legnagyobb tévedéseik. S mert Szenteleky Kornél a Jugoszláviai Magyar Könyvtár legutolsó kötetében nyilvánosan buzdít és felhív mindenkit, hogy irodalmi irányításával és speciális törekvéseivel szemben ellenérzésüket és ellenvetésüket² fejtssék ki, alkalmat keresek arra, hogy elmondjam aggodalmaimat és elgondolásaimat e fontos elvi kérdés körül.

Szenteleky már több ízben állást foglalt a vajdasági írás mellett és szeretettel, hittel hirdette a local culeurt,³ amit ha nem is — írja — szó szerint kell venni, de aminek az itteni írások szellemében kifejezésre kell jutnia. A neve alatt legutóbb megjelent anthológia is ezt a célt szolgálja.

De nem szolgálja. S nehéz, szinte lehetetlen megteremtteni azt a bizonyos local culeurt olyan helyen, ahol tényleg *nincs meg*, ahol a gondolatok gyökere az egységes talaj ellenére különböző és szétfutó, a szellemi vegetáció mélyeséges eltéréseket és ellentéteket mutat, ahol az irodalom virágai színükben, gyümölcsei ízükben nem jelentenek és jelképeznek semmiféle egységet vagy homogenitást, mert közös vagy összetartó géniuszról beszélni sem lehet. Az utódállamokban külön lelke van az erdélyi magyarságnak, amelynek mélyre nyúló hagyományai, történeti és kulturális fejlődése századokra szóló egysége

külön erdélyi lelket és szellemet teremt. Van valamelyes kohézió a volt felvidéki magyarságban is, amelynek szintén sajtószertű és összefüggő egyébként pedig; a többi magyarságtól sokszor elkülönült és önállósággal jellemző élete volt... Nálunk azonban talán volt bácskai virtus és bácskai dinomdánom, amiről derűs regéket lehetett írni, érdekes burleszk színekkel. Ez a tény azonban teljesen elvesztette jelentőségét. A derűs színek megfakultak és beleolvadtak az itteni országrész minden népének — mert az egész világnak — egyforma szürkeségbe vagy vigasztalan színtelenségébe. Ez nem azt jelenti, hogy a vajdasági magyar paraszt sorsa és élete, a középosztály lecsúszott tengődése, az ipari proletariátus senyvedő lélek-vesztettség³ ne adna gazdag anyagot az íróknak, aki látni, gondolkodni és érezni képes. Ez a parasztsors azonban azonos a szerb és sváb vagy bunyevác paraszt sorsával, sőt az egész kelet európai parasztság sorsával. A középosztály éppen úgy veszendő Magyarország, Szerbiában, Bulgáriában, de talán — Amerikában is és az ipari proletariátus életmegnyilvánulásai sem különböznek sivar megjelenési formáiban bármely ország munkásságának sorsától.

Ami tehát a terület életében jellemző, népének sorsában kifejezésre jutó és följegyzésre érdemes, az egységes és közös más népek belső életével. Itt is vannak egyéni tragédiák, de nincs speciális vajdasági aláfestettségük — az ember tragédiája ez. Vannak színes, gazdag, megfigyelésre érdemes életek, amelyek példaadó ereje és lendülete bőséges anyagot ad a tolnak. A történetek azonban nem ennek a talajnak különleges, exotikus termékei: az univerzális embersors jelenségei, s legfeljebb a színhely becskereki, noviszádi vagy szuboticiai bennük, anélkül, hogy ez a helymegjelölés a local culeur igazi értelmét fejezné ki.

Van tehát külön magyar irodalom: az itt élő és dolgozó magyar írók csinálják, jól, rosszul, de nem jelentenek külön vajdasági magyar szellemet és lel-

¹ Képzavar. Sereghajtó=utolsó. Havas valószínűleg azt akarta írni: aki hajtja, kergeti a többi. Tehát: élharcos vagy efféle kifejezés helyett került oda az a szó.

² Így, hibásan.

³ Tipikus tévedése a kor polgári felfogásának. Sajnálni a munkás „lélekvesztett céltalanságát”, mikor ő ismerte legjobban a célt!

ket, mert ez a kis terület, amelyen a jugoszláviai magyarság összeszorult, összefüggő, azonos vonású, egyszínű egész, a sok néptől borított, egy-életet élő Vajdaság, amelynek elkülönült. sajtósága, jellegzetesen kifejezhető lelke nincs.

S ha volna?

Nem beszélünk arról, hogy nem helyeselhettük azt az irányjelzést, amely bizonyos értelemben erőszakot tesz az írón, béklyóba köti ösztönös szabadságát és vonalak közé tereli művészi megnyilatkozását. Senki nem veheti tölem rossznéven, hogy egy magasabb cél szolgálatában nyíltan kimondom, hogy ennek az iránynak, ennek a jóhiszemű tévedésnek már bizonyos sajnálatra méltó következményeit látom éppen abban a kötetben, amelyben Szenteleky ismételten dédelgeti e kedves gondolatát. Sajnos: én ebből a kötetből semmiképpen nem látom azt, hogy hogyan élünk, érzünk, vágyunk, keresünk, búsulunk, csüggedünk... a Vajdaság népének vagy magyarságának életét, külön lelkét, szellemét. Inkább azt érzem ki belőle, ahogy — neveket nem említek — jobb sorsra érdemes magyar írók küszködnek, szenvednek, erőlködnek abban a meghatározott törekvésben, hogy írói palettájukról különös és meg nem található vajdasági színeket keverjenek. S érzem, tudom, hogy néhány jólmegírt novella parasztjai olyan meseterkéltlen, annyira hazugul és természetellenesen beszélnek, ahogy a magyar paraszt *nem beszél*. A rossz emlékéü vasárnap esti színművek jutnak eszembe, amikor a local culeurös hajszának ezt a néhány termékét látom. Néhányan pedig mégiscsak az *emberről írtak*, annak az életéről, ahogy beletorkollik a mások életének folyásába, az egyetemes emberi lélek komédiájáról vagy tragédiájáról, ahogy megjelenik és kiemelkedik a vajdasági ember horizontján, de megrontotta az élvezetemet, amikor célzatosan, erőszakkal odabiggyesztett vajdasági helységneveket olvastam. Gombhoz a kabátot — lehetetlen.

Tehát mit és hogyan?

Kötőfék és zablá nélkül mindent, ahogy jön, ahogy a népvézi teremtés ihlete, ereje és a kényszer parancsolja. Mindenekfelett az egyetemes emberit, a kollektívét, a magasán járó és mindent összefűző humánus szellemet, az ember — a mindenholvaló ember nagy akarásait, kis botlásait, nagy nekiindulásait, elcsüggedéseit, a tömegek eszményeit és szemléleteit a sorsfordulatokat

és végzetes emberi életeket, az életet magát minden vonatkozásban, de főleg: ahogy összefut mindenünnen, mindenhová, az összetartozást és azt, ami közöttünk áll, a gázságot és igazságot, az embert, az embert és állatot, ami benne él, meg azt, hogy miként kellene kiüzni belőle, a világ makrokozmikus és az élet mikrokozmosz csodáit, mindent, mindent ami összefog és semmit, semmit ami választ, elkülönít.

Ebben a törekvésben és ilyen praemisszák mellett nincs kijelölt út. Az író-művész isteni hivatottsága és mindent átfogó szabadsága oldódik fel teremtő munkában. Az író minden érdeklő, ami az ember körül, benne és érte van. A grandiózus lélek világitó-tornya is, meg az elhullott emberke pisllakoló, rossz-szagú mécsese is.

A szerelmi háromszög?! — Az is. Ha művészi formában jelentkeznek és a kifejeződik ösztönös szükségletéből fakad — ha természetes és igaz, vagy csak érdekes és az igazság illúzióját adja — a szerelem minden vonatkozása is az írásművészet méltó tárgya.

Hauptmann Gerhard negyven évvel a *Takácsok* után megírta a *Naplemente előtt-jét*. Azóta sem kisebb értékű művész.

Szenteleky Kornél jóhiszemű és kitűnő szemű vezető. Azt hiszem: e kérdésben téved. Az egyetemes emberi élet hatalmas útjáról letérít a szűk ösvénybe. A nagy egységek, a csodászervi összefüggések meglátóit rávezeti: takarják el az egyik szemüket, hogy minél inkább a jelentéktelen elhatárolt részeket lássák.

Ebből *vicinális* irodalom lesz. Tétovázó, kacskaringókon mehézkésen kapaszkodó, ólom-lábakon járó vicinális kávédarálókat indít el, amiket messze el fognak hagyni az európai — sőt világ-irodalom — magasra rohanó, nagy területet befutó és átfogó impozáns amerikai szellem-mozdonyai!⁴

„Csodálkozom — így hangzik Szenteleky válasza — Havas Emil barátom türelmetlenségén. Az „Ákácok alatt” antológiának csak első kötete került kezébe és máris megírta ellenvetéseit. Nemcsak előljáró írássommal vitázik,

⁴ Bántó szertelenség. A vajdasági irodalom, mint az európai — sőt világirodalom! — versenytársa! Csodálkozunk, hogy Havas Emil ezt a frázist így leírta. S még inkább, hogy Szenteleky erre — éppen erre — nem válaszolt.

hanem a csonka antológiáról általános ítéletet mond, szerinte az írók erőlködnek, a szerepeltetett parasztok hazug hangon, természetellenesen beszélnek stb.

Legelőször utolsó megállapítása ellen kell szót emelnem, mert mégsem lehet egy kétkötetes antológia első, vékonyabb kötete után végleges, általánosító megállapításokat tenni. Külön is vigyáztam az első kötetben éppúgy, mint a másodikban, hogy az antológiába ne kerüljön hazug, papiros-szagú írás. Nem tudom, mikor érezte Havas Emil a vasárnapesti, rosszemlékű népszinmű hangulatot, mert én azt a hazug, életnélküli hangulatot már régen, könyörtelenül üldözöm, pusztítom s különös gonddal vigyáztam, hogy egy reprezentatív antológiába ilyen silányságok be ne csúszzanak. Úgy érzem, hogy Havas Emil nagyon elfogultan ítél (elfogultságát legjobban bizonyítja, hogy az első kötet után már végleges az ítélete) és talán azt várja, hogy a becsei paraszt szögedi tájszólással beszéljen. Azt hiszem a parasztfogalommal van itt baj és félreértés. Havas Emil egy paraszt típust ismer, amelyet nem talál meg az antológia első kötetében. Nem tudom Havas Emil eddigi etnográfiai és folklorisztikus kutatásai feljogosítják-e őt arra, hogy ilyen fölényes és lesújtó ítéletet mondjon azokról az írókról, akik parasztjaink közt élve parasztokról mertek írni.

Havas Emil cikkének többi része előljáró írással vitázik. Én bevalóttam, hogy úgy gondolom az antológiát értékessé és érdekessé tenni, ha bizonyos szerves egységet teremtek a könyvben. Mivel világszemléleti vagy művészi egységet teremteni meddő fáradság lenne, a miljöhatásban igyekeztem megkeresni az írások egységét. Ez persze nem jelenti a couleur locale-t (local culeur!) amelyre Havas Emil csökönyösen, lankadatlan és leplezetlen ellenszenvvel hivatkozik, hanem azt a sajátos hatást, amelyet a természet, a társadalmi és kulturális környezet az írókra gyakorol. Semmi esetre sem állítom, hogy ez teljesen sikerült nekem ebben az antológiában, de az, aki a 8—10 év előtti vajdasági antológiákat összeveti az „Ákácok alatt”-tal, annak el kell ismernie, hogy az „Ákácok alatt”-nak több köze van nemcsak az irodalomhoz, hanem a Vajdasághoz is.

Havas Emil egyszerűen tagadja a miljö elmélet érvényességét. „Kötőfék és zabla nélküli irodalomról”, az „egye-

temes emberi”-ről, a „mindenholvaló ember”-ről beszél, majd fájdalommal említi az ellakart szemet, amely csak „jelentéktelen és elhatárolt” részeket lát és azt állítja, hogy a miljöhatás keresése vicinális irodalomhoz vezet.

Harminc-negyven esztendő előtt többen támadták és bírálták Taine-t, de ma Taine nagyon magasan áll, a megértés, az elismerés, a teljes és tündöklő elégtétel fényében. A mai kritika és művészetbölcsélet a Taine által lefektetett alapokra épít, a taine-i tételek új fényt, új igazságot s megdöbbentő értelmet kapnak — ezért szokatlanul vakmerő dolog, hogy Havas Emil minden indokolás nélkül ignorálja e taine-i tanokat és a modern értékmegállapítási módszereket. Havas Emil úgy látszik — tudatosan vagy öntudatlanul — a *fin de siècle*-t sirja vissza, amely belenyúlt a XX. századba is, azt a langyos, lusta időt, amikor Taine-t éppúgy megmosolyogták, mint Zeppelin, amikor valóban a jellegzetesség nélküli, a „mindenholvaló ember” az „egyetemes emberi” irodalom termelte nedv, íz és szín nélküli gyümölcsseit. Gondoljunk csak a harminc-negyven év előtti magyar irodalomra, amely Havas Emil lötyögős, szín, pozitívum, sőt élet nélküli „mindent összefogó humanus” helyesebben: világpolgári elgondolásának legjobban megfelel. Milyen sivár, langyos, erőtlen korszak. Cukros szerelmi történetek, a grófok, az „úriemberek” összeszóllalkoznak a kaszinóban, persze nő is van a dologban, másnap párba, hazug romantika, a házassági háromszög szellemtelen változatai, kártya, löverseny, főúri szenvedélyek, a tavasz, az ősz éremlyegősen unalmas romantikája — ez volt a *fin de siècle* tárcairódalma, amely hála az enyészetnek, már régen feledésbe süppedt. Egy név sem maradt vissza ebből a korból, az igazi nagy neveknek (Mikszáth, Gárdonyi, Tömörkény, Ambrus, Benedek Elek) semmi közük nem volt ehhez, a rossz, világpolgári limonádéhoz. Ezek a tárcák se hova sem tartoztak, az élethez legkevésbé. Szereplői poros panopikum bábuk vagy pedig esetlen és lelketlen másolatai a Dumas és Eugene Sue féle regényalakoknak. (Ezek a tárcairók sohasse jutottak el Flaubert-ig, Zoláról nem is beszélve.) De ebben az irodalomban Havas Emil nem fedezett volna fel zablát, a hősök a „mindenholvaló ember” sablonjára hasonlítottak, író-

juk nem is gondolt az életre, miljöhatásra. Mégis ez az egyetemes, kötőfék nélküli irodalom elsüllyedt a jól megérdemelt feledésben.

Havas Emil szerint semmi olyat ne írjunk, ami elválaszt, elkülönít hanem ami összefog. Ezzel nemcsak azt mondja, hogy ne írjunk a vajdasági magyarságról, mert ez már vicinális irodalom lenne, hanem azt is állítja, hogy az irodalomban nincs jogosultsága sajátos, önálló színeknek, az embercsoportok, etnikai egységek önálló életének. Teljesen logikus tehát, hogy Reymont Parasztok című regénye is szűklátókörű, vicinális irodalom, mert az Orosz-Lengyelország egy kis falujának parasztjaival foglalkozik. És vicinális irodalom nemcsak Knut Hamsun egész oeuverje, mert hiszen folyton csak a kis Norvégia esprit local-ja szerepel írásaiban, hanem különösen Jens Tvedl, aki csak a Hardanger fjord és Hans Aarund, aki csak a Gudbrans völgy lakosairól és helyi színeiről ír. Ezzel az okoskodással vicinális irodalom Tömörkény munkássága, mert a szegedi tanyák parasztjain kívül alig ír másról, Giovanni Verga szicíliai hátsói, a stájer Rosegger parasztvilága, a német Heimatkunst mozgalom, az új katalán irodalom és a mai erdélyi irodalom is. Ezek az írások egy darab földhöz kötöttek, egy kisebb embercsoporttal foglalkoznak és szereplők semmi esetre az „egyetemes emberi” és „mindenholvaló ember” típusai, hanem egy kis világ jellegzetességeit, sajátos problémáit gyűjtik össze s ezzel önálló helyet kérnek az emberi kollektívumban. Ha Havas Emil logikus akarna maradni, akkor mindegyre a vicinális irodalom megszégyenítő bélyegét sütné. — — — De nem akarom tovább folytatni ezeket a lehetetlenségeket, amelyekhez a vakmerőség, a tájékozatlanság, a könynyelmű tagadás vezet a meggondolatlan, hiányos fegyverzetű vitakozót.

A mindenhol és mindenkor érvényes nagy jelszavak, a világot átfogó nagy eszmék könnyen neveltségessé válhatnak, ha azokat nem alkalmazzuk a mai életre, sajátos, helyi viszonyainkra. Ha pedig alkalmaztuk őket, akkor máris elvesztették lötyögős alaktalanságukat. Így vagyunk Havas Emil vicinális elgondolásaival is. Ő azt hiszi, hogy a miljö hatás keresése, a népünk, földünk felé fordulás élénk ellentétben áll az örök általános emberivel. Pedig ez csak fölületesen szemlélve látszik ellentétesnek, mert valójában Reymont vagy Hans Tvedl helyhez, röghöz kö-

tött parasztjaiban hamarabb találjuk meg az általános emberit, mint abban a férfiben vagy nőben, akik az általános emberi irreális receptje szerint készültek. Semmi élet, semmi jellegzetesség nincs bennük és ezért sehol sem tudnak az étellel, a mával kapcsolatot találni. Béklyó és póráz nélküli szabadság sohasem volt az irodalomban. Havas Emilnek, ez a naiv abszolútumokkal, irány nélkülséggel, impulzív és irreális ötletekkel felvázolt irodalmi álmoképe sohasem lenne megvalósítható. Írói kötetlenségekről ábrándozni éppen olyan lehetetlenség, mint gyökértelen fáról regélni, amely a levegőben lebeg és hozza terméseit. Dante éppúgy korának és környezetének hatása alatt állt, mint Shakespeare vagy — Marcel Proust. Az írónak meg kell kapaszkodni valami pozitívumban. A határtalanságba, a színtelenségbe, a talajtalanságba nem lehet gyökeret eresztetni. Mégis, ha egy író földjébe, népének lelkületébe kapaszkodik, Havas Emil kávéházi gúnnyal és fölényel a szemébe vágja: vicinális irodalom! Az ő eszménye a gyökértelenség, a sehova sem tartozás, a határtalan szabadságban való lötyögés minden irány és reális cél nélkül. Nem tudom, hol találna ilyen irodalmat. A modern norvég irodalom például, amely annyira kiváló írókat adott a világnak, erősen ragaszkodik földjéhez, viking múltjához, nemzeti hagyományaihoz. A mai orosz irodalom, melynek feltétlen értékét minden kritika elismeri, bizony elég kurta politikai pórázra van fogva. De végeredményben hol találunk olyan irodalmat, amelynek célja, rendeltetése, öntudata és saját szerepe ne volna?

* Havas Emil a délszlávországi Pen Klub tagja, ahová mint vajdasági író került. Tehát hivatalosan is úgy szerepel, mint az itteni magyarság kultúr-munkása. És Havas Emil nyíltan megtagadja e népnek és földnek lelkét. sőt óva int mindenkit, hogy ne foglalkozzon ezzel a néppel, ezzel a földdel, mert ebből csak visszamaradt, vicinális irodalom születhet. Azt szeretné, ha az itteni írók öntudat, felelősség nélkül, gyökértelenül halodnának az „egyetemes emberi” agyontapasott országútján.

Az „Ákácok alatt” előszavában a következőket írtam: „Aki ma ír, az felelősségének tudatában is írjon, írásainak legyen hite, célja, építő ereje. Harminc-negyven év előtt még divatos volt asszonyról, spleenről, házassági három-

szögről csevegni könnyű kis „tárcákban”. Ezeknek a sima, kedves üres kis fecsegéseknek korszaka azonban éppen úgy lejárt, mint a pásztorjátékok kora. Ma írni kell és nem csevegni, bele kell kapaszkodni valamibe, gyökeret kell eresztetni, színt kell vallani, új embert, új világot kell teremteni hittel, lelkes képzelettel, de mindig a pozitívumba kapaszkodva. Rá kell mutatni a felkélyekre, a lázító igazságtalanságokra, azokra a gonosz akadályokra amelyek a jobb, a tökéletes holnap elé fektűznek. Már nem lehetünk többé a közönség szórakoztatói. Írástudók vagyunk, a holnap elhivatott építői. S ahhoz nem szabad megtagadni a földet, az időt, amelyben építeni akarunk”.

A felelősség, a kötelesség kérdése lelkiismereti kérdés! Ezen nem lehet vitakozni. Ezért Havas Emil lelkiismeretétől várok feleletet, mikor azt kérdem: mi a vajdasági magyar író feladata?

Az hogy szegyenkezve megtagadja a jelzőket, amelyek hovatartozását meghatározzák? Az, hogy egyedül ő ne tartozzon népéhez, ne nyúljon e föld életéhez és problémáihoz, mert ez már a pesti kávéházak üres és lelketlenül gúnyolódó nyelvén szólva: vicimális irodalom? Az, hogy ne érezzen semmi kötelességet, semmi érzelmi kapcsolatot egy előtte vajudó irodalommal szemben, amely életért és fejlődési lehetőségekért eseng?

Nem tudom és nem akarom hinni, hogy Havas Emil lelkiismerete ezekre a kérdésekre kegyetlenül helyeseljen”.

Ez volt a híres „couleur locale” vita, amely akkortájt az irodalmi kedélyeket legjobban izgatta s az írókat valahogy két táborra szakította: a harmadik tábor, a baloldali íróké — tudtommal — nem foglalt állást ebben a kérdésben, a HÍD még nem született meg. A két tábor közötti szakadékot mindenestre jobban megvilágítja majd, ha Szentelky Kornélról beszélünk, aki kétségtelenül számottevőbb irodalmi egyéniség volt Havas Emilnél.

Havas Károly vajdasági író, szül. 1887. Budapesti és bécsi német lapoknál dolgozott 1918-ban megjelent egy satirikus GULLIVERS REISEN IM JAHRE 1918 (Gulliver utazásai 1918-ban). 1920-ban a Bácsmegegyel Napló szerkesztőségébe lépett. Több tanulmányt írt a kisebbségi problémákról.

IRODALMI LEXIKON

A „másik Havas” — nem voltak rokonok — három évvel fiatalabb volt. Ha beszélünk néha repülőgépek „akciórádiuszáról”, miért ne beszélhet-

nénk erről egy ember életével kapcsolatban? Aszerint, mekkora volt az a terület, amelyet életével és hatásával befogott.

Havas Károly magasabbra lendült az indulásnál, nem tanyázott le fiatalon a szabadkai városháza tornyának tövében. Sőt egy másik nép irodalma felé tendált, mert német nyelven kezdett írni és német újságíró volt sokáig, előbb Bécsben, aztán Pesten. Az idegenben maradt szárnycsapásait nem is tudjuk itt — és nem is akarjuk — követni. Havas sokat hivatkozott később a nagy Vészi József-re. Hivatkozott Cavallier József-re és a Pester Lloyd többi nagy neveire, leveleket is mutatott tőlük, amelyeknek hangja arra enged következtetni, hogy megbecsült tagja volt az akkori, magyarországi német publicisztikának, sőt irodalomnak.

Életében az első világháború jelentett — éppen mint Somfainál láttuk — döntő fordulatot. A magyar kommun után talán kissé emigránsként tért vissza szülővárosába Havas Károly (az emberek a polgári világban hallgattak erről a dologról) és azzal a lendülettel, mesterségbeli tudással, amelyet újtjáról magával hozott — kultúrájával, olvasottságával — nem volt nehéz neki most már magyar újságíróként is helytállni Szabadkán. Intuíciója — ez volt a legpozitívabb tulajdonsága — nagy volt, lendületes és szerteágazó. És hovatovább elkezdték őt a legkülönb publicistának nevezni ezen a tájon. Típusa volt annak az újságíró-mesterembernek, aki mindenkor és mindig meg tudott magyarázni, a legnagyobb tévedéseket is éppen úgy igazolni, tisztára mosni — ha a lapérdek vagy vélt lapérdek éppen úgy kívánta —, mint hittel lelkesedni a valóban humánusért és emberiért. Az ő hangja lett azután, — lélegzet és megállás nélküli harsonafuvása — a polgár és az intellektuel mindennapi szellemi tápláléka, különösen a harmincas évek derekától fogva, amikor a lapok minőségben egyre jobban fejlődtek. A kétszillagos cikkek látszólagos névtelensége mögött a NAPLÓ-ban új vezércikk típus született Havas tollából, ez az új vezércikk — mindennap írt egyet — bizonyos fokig irodalmi alkotás is volt. Lendületesen megírt replika volt *valami mellett* vagy *valami ellen*, amelyben a szerző irodalmi memoriájára támaszkodva, vagy újabb olvasással gazdagodva egy-egy tárgykörben, mindenestre konkrét adatok halmozásával, idézetekkel azt

a látszatot tudta kelteni, hogy bizony a cikkíró mindennap jól felgyűrekezett. Nem mondom, hogy ezt a vezetőikké típust éppen Havas találta fel — A Pester Lloyd környékén bizonyára voltak mintatípusai és valamennyire formai utánzása volt ez a Pesti Napló akkor híressé vált csillagos cikkeinek. (Tápai Szabó László a jeles magyar polihisztor írta őket) a mi tájunkon azonban, a mi zsumnalisztikánkban új hang volt ez. Tele irodalmi fordulatokkal és tényközléssel, reflexiókkal, sajátos, közvetlen alaphangon — tele egy vergődő lélek önmagával való vitájával, divatos szkepticizmussal, humanitással és álhumanitással, misztikummal, ha kellett... szóval mindazzal, ami a kor megzavarodott polgárában megvolt, a lelkében dült, ami őt foglalkoztatta és... ami neki imponált.

Hosszú éveikig dolgoztam vele egy szerkesztőségben és jól ismertem munka módszerét. (Erről érdemes külön szólni). Mindennap volt témája, egy-egy témát azonban már napokkal előbb felvillantott önmagában és rendszeresen készült a megírására! Elolvasott, felkutatott mindent, ami a kiválasztott témával és tárgykörrel kapcsolatban a keze ügyébe került, vagy visszanyúlt emlékeibe (a téma maga mindig aktuális volt, sokszor egy piaci vagy kávéházi beszélgetés indította meg, vagy egy elolvasott újságközlemény, de szerette az évfordulókat is). Mondom, felkészülten és nagy ötletességgel vetette rá magát a felolgozásra... de ez nála a megírás pillanatában már kiformált „anyag” volt.

Bejött a szerkesztőségbe, itt már várta a gépíró. Rövid bogarászás után az íróasztalon már hallhattuk is a gépkattogást: diktált és megszülettek az első sorok, az első mondatok. Minden fordulat előtt szünet. Első, második fordulat — mindig citátum, tényközlés, utalás... végül diadalmas hangon kivágta cikkének tanulságát, vulgóját. Egy kicsit szerelmes volt ilyenkor saját hangjába, saját mondataiba, büszkén pillantott fel, ha benyitottunk — sohasem haragudott, ha megzavartuk — sőt sokszor a legújabbban hallott kis adalékot is beleszötte még a cikkébe. Nekünk ez akkor imponáló munkamódszer és imponáló termékenység volt, ez a „diktálás” ez az egész alkotási mód és felkészültség, biztonság a betű körül.

Egy példa persze az írásaiból többet mond minden magyarozatnál. Hogy a mai olvasó legalább hozzávetőleges képet kapjon ezekről a kétszillagos cik-

kekről, hangjukról, felépítésükről — erről az akkortájt olyan népszerű műfajról, amely keveréke volt az esszének és a vezércikknek, közöljük Havas Károly kötetéből a Stíriában Ajk faluban mi történt című írást:

„Goethének külön irodalma van. Talán néhányszáz kötetet összeírtak már a német szellemnek erről az óriásáról, akinél nagyobb és univerzálisabb erő nincs a világirodalomban. Minden művét kommentálták és életének minden kis eseményét kikutatták. Ez az óriási Goethe irodalom most egy kis tanulmánnyal gazdagodott. Dr. K. M. Finckelburg írta „Kindesmordjustiz und Strafrecht unter Goethe” címmel és ez a kis tanulmány pontos levéltári kutatások alapján bebizonyította, hogy Goethe másként írt és másként cselekedett. Goethe a miniszter, nem követte Goethe a költő tanításait.

Goethe Sachsen Weimar uralkodó fejedelmének, Károly Ágostnak a minisztere volt és arról pontos adatok tanúskodnak, hogy szava a fejedelem előtt döntő volt. Most bebizonyítják, hogy Goethe amikor a fejedelem egy halálraítelt megkegyelmezésénél éppen Goethe-től várta az élet-halál kérdésében a döntő szót, Goethe ezt a szót nem mondotta ki.

Egy szegény, esett lány (1783) meggyilkolta a gyermekét. A bíróság halálra ítélte és Károly Ágost, aki akkor még alig húszéves és nagyon jólelkű fejedelem volt, nem akarta aláírni a halálos ítéletet. Két minisztere hosszú és részletes jogi indokolásban magyarázta meg, hogy a törvények szerint miért szükséges a halálos ítélet végrehajtása. A fejedelemnek ez nem volt elég, ráírta az aktára, hogy Goethe véleményét is tudni akarja. Az akta azután tovább elmondja ezt a drámát. Goethe két szót írt minisztertársának a halálos ítéletet sürgető véleménye alá: „Auch ich” (Én is). Még csak meg sem indokolta véleményét, talán illetlenségnek tartotta volna minisztertársainak tudós magyarázatai után ennél a két végzetes szónál többet leírni.

A szerencsétlen lányt Weimar piacán lefejezték.

Gyermekgyilkosságért nem lehetett kegyelem és nem lehetett enyhítő körülmény. Goethe miniszter véleménye szerint sem. Pedig ugyanez a Goethe írta azt a megrázó börtönjelenetet, amelyben a gyermekgyilkos Margit a vesztőhelyről fantáziál halálrettegésében és Goethe, aki ezt a két szót leírta, ő írta azokat a csodálatos sorokat is,

amelyek arról az emberről szólnak, aki még soha könnyek között nem ette kenyereét.

Goethe a költő és Goethe az ember két különböző lélek. A költő eget ostromló titán, az ember a frankfurti házban született patrioius, aki csak a fejedelmi paloták parkettjén érzi jó magát és akiről Beethoven azt jegyezte meg, hogy nagyon boldog volt, ha hajlongásait a világ hatalmasai észre vették.

Goethe kortársai között többen feljegyezték, hogy a nagy költő hideg számítású és önző ember volt. Adatokkal bizonyították ezt az állítást. Ottiliához és Stein fővadászmester feleségéhez való viszonyára hivatkoztak. Más adatok is vannak. Fia, Goethe August beleszeretett egy polgárlányba, Goethe az újnemes, akinek címerlevelén még alig száradt meg a festék, megtagadta a beleegyezését ahhoz, hogy a fia, aki apja protekciója következtében már igen fiatalon tanácsos volt, rangján alul nősüljön és rangbeli, előkelő családból való feleséget szerzett fiának. Ez a házasság nagyon szerencsétlen volt és a fiatal Goethe ivásban keresett feledést. Fiatalon végzett vele az alkohol.

Goethe műveiben: szív és ész. Az életben csak ész. Nincsen olyan cselekedete, amelyből arra lehet következtetni, hogy a legcsekélyebb megérzése is lett volna a tömegek szenvedései iránt, pedig a Fauszt egyes részei a nagy mindeneket átfogó emberszeretnek megnyilatkozásai. Az életben azonban nem ismer-te az emberszeretet fogalmát.

Az emberek fölött állott. Az olimposinak nevezték már kortársai és amint a görög mithosz szerint az olimposi istenek sem érthették meg az emberek szenvedését, az olimposi Goethe sem érezhetett az emberekkel.

Az életnek elkényeztetett kegyence volt, Frankfurt egyik leggazdagabb patricius családjának volt a fia. A mékülö-zéseket sohasem próbálta, kudarc sohasem érte. Fiatalon már híres ember, harminc éves korában már miniszter, késő aggkoráig boldog és megelegedett ember, alkotó, teremtő zseniállás.

Nem volt közössége az emberekkel. Talán senki annyira nem ismerte az emberi lelket és talán senki nem tudta megrázóbban megírni az emberi lélek gyötrődéseit, de talán senki nem törődött olyan keveset az emberek szenvedéseivel, mint Goethe.

Kétlelkű ember volt. Vagy csak zseni. Egy mondasát jegyeztek fel, amely egészen ijesztő megvilágításban tünteti

fel ezt a titokzatos lelket:

„Wenn von Zeit zu Zeit eine gehaengt wird, so geht alles übrige seinen herrlichen gang” (Ha olykor olykor egyet felakasztanak, aztán minden nagyszerűen megy tovább).

Ezt Johann Wolfgang Goethe mondta, ugyanaz, aki a Fausztot megírta.”

S ha most azt kérdezed: írót-e Havas Károly? — azt kell mondanom az volt! Nemcsak azért, mert a kétszillagos cikkek sokszor irodalmi ismertetések voltak, hanem azért is, mert szigorú esztétikai szabály szerint alkotott és írásából kitűnően megtanulhatta mindenki — írómber — a mértéktartást, fordulatoságot, helyes irodalmi lélegzetvételt. Író volt ezenfelül is — szeretett kirándulni szepirodalmi mezőkre — néhány regényt is írt, nem az akkori átlag alatt. Csakhogy ezeket is (bármilyen furcsán hangzik, ott „diktálta”, ott mondta gépbe fejezetről-fejezetre megtárgyalva előbb a gépíró-nóvel, hogy ez vagy az az alakja régen volt-e már szímen, mert ha nem, akkor ma jöhet! Regényt írt egy régi szabadkai házról, a város egyik legrégebb épületéről, annak lakóiról, ahogy az embersorsok a „partájok” a régi házban cserélődtek, és volt valami dospassosi soksikúság abban, hogy a cselekményt bonyolította és fejlesztette... Ez a regénye a folytatásos újságregények sorsára jutott és alig hiszem, hogy könyvalakban megjelent. Viszont — könyv lett az újságcikkeiből, s ez a gyűjtemény így fennmaradt. Ránkmaradt néhány fiatalabbkori műve is.

Sokszor állt támadások központjában — többízben éppen a HÍD hasábjain számoltak le halogatót, mindent kiegyenlítő és kiegyenlítést kereső hangjával — különösen a spanyol forradalom napjaiban, de később is. Fantasztikus politikai és világnézeti ekvilibrizmusokat kísérelt meg olykor cikkeiben... végeredményben azonban akkortájt mások is beleestek ebbe a hibába. nálánál keményebb világnézettel és életfelfogással. Irodalmi hatása jelentős volt, mint a NAPLÓ irodalmi mellékletének szerkesztője sok éven át bizonyos tehetségfelfedező szerepet is betöltött, hozzájárult két szembenálló irodalmi tábor kiegyenlítéséhez és aktív része volt abban, milyen irodalmi olvasmányhoz jutott a polgár és sok munkás is a két háború közötti időszakban egészen 1941 ápriliséig.

1944-ben, amikor mint deportáltat vagonba rakták, megmérgezte magát.

Fény a repkény indákon

Almási Tibor

Óriás gyík kúszott föl
a vörös felhőkig,
hiába nyúltak utána a hegyek
— zöld lett a tűz,
arany folyt a pa'akban
és fekete kövekkel játszott
a vizimalmos leánya.

Csillagok peregetek
bogárka tenyerébe,
kacagott, kacagott
s amíg járni tanult
a cserjék és virágok között,
hulló levelek érlelték
piruló arcocskáját.

Kék atlaszról
lobbant fel a repkény
az álomváros falára,
— bogárka
milyen hosszú az alagút
s a sárkányfióka békés szemében
feloldódnak a legszomorúbb
emberi tévedések...

A repkény tölgyre fonódott
elszeret'e a villámoktól
— az óriás gyík
már egymillió éve
kifutott az ős világból,
kecses nyaka alatt
egy város borult árnyékba,

de nem jött végítélet,
mert az anyaggyík
fiókaí szájában
fakadó tejfogaknak
életize van.

A tölgy alatt
szelíd repkény-szönyegen fektüdt
a vízimalmos leánya,
a csendet meg-megtörve
keleti dal; dúdolt.
Hallgassátok hegyek
ő mesélt,
ő csókolt Bogárka tenyerébe,
ő festette zöldre
a tüzet és óceánt
és kenyeret ad a világnak...

Ő már a nap-molnár leánya
s a kicsiny gyík
a tenyerén piheg.
Nem játszik már
fekete kövekkel
repkényindákon
kacagva fut föl
a hegyormi felhőkig.

Bogárka is anyányi lett
s a súlyosodó alkonyokon
szívdobogva viaskodik
a legnagyobb sejtellemmel.

Cowboy Jimmy című rajzfilmünkből.

Sáfrány
Imre
szövegrajza.

Don Carmine bosszúja

Felicien Marceau

Don Carmine, egy harminckét éves, testben és lélekben egészséges, keménykötésű, dacosszájú eléggé szép legény, már háromszor szembetalálkozott a törvény szigorával. A negyedik büntetés kihirdetése, mely egyévi szigorított börtönre szolt, holmi autógumik lopása miatt, mégcsak egy sóhajt se csalt ki belőle. Nagyon méltóságteljesen köszönt a bíróság elnökének (az gépiesen viszonzta köszönését), aztán fejébe vágta puha kalapját, és két karabinieri-

től kísérve elhagyta a termet. A folyosón egy csoportot pillantott meg mely anyjából, donna Ceciliából, jegyeséből, Mariucciából és néhány barátból verődött össze. Mint igazi gavallér, don Carmine — bilincsei ellenére, melyek a karabinierik egyikéhez láncolták — két ujját a kalapjához emelte. Ami a csomagokat illeti, nyugodt lehetett, hisz egy szerető édesanya és egy vigasztalan menyasszony gondoskodik majd róla. A börtönbüntetés ideje ezek szerint tőr-

hető lesz. sőt még a társait is megvédelgelheti majd.

Ezek után el tudjuk képzelni, mit értett don Carmine három hónappal később, amikor a társalgóban anyja tragikus arckifejezéssel (mert donna Cecilia még akkor is Pieta maszkját veszi fel, ha azt közli, hogy felment a paradicsom ára) közölte vele, hogy Mariuccia elejtette, vagyis elhagyta őt, egy másikkal jegyezte el magát, s hogy az árulás még gyalázatosabb legyen, a megszégyenülés még érzékenyebben érintse őket, — választása egy becsületes munkásemberre esett, egy kereskedősegédre, szóval egy földigilisztára, aki nemhogy meggyilkolt volna már valakit (ami, ha jól meggondoljuk don Carmineval sem történt még meg), de mégcsak nem is fenyegetőzött vele. Don Carmine szörnyen megbántva érezte magát. Nem azért, mintha szerelmes lett volna. Egy jellemes ember nem esik ilyenfajta kelepécebe, a szenvedély viharzásait inkább átengedi a kereskedősegédeknek. De a sértés súlyos volt. Még a börtönben is gyorsan terjednek a hírek. Három nap alatt mindenki tudja, hogy don Carmine elárulták be-sapták, kitűrták. Az örök boldogok voltak, hogy megalázzhatják ezt a gögös frátert, s nem mulasztottak el egyetlen alkalmat sem, hogy célzásokat tegyenek rá. Ez az ügy nemcsak hogy megmérgezte a hörtönben töltött napjait, de egy egész évszázadra rossz fényt vehetett don Carmine alakjára.

*

Don Carmine egész éjszaka, száma-zákján kupoogva puha kalapját szemébe húzva viaskodott sötét gondolataival. Hajnalfelé elszunnyadt. Mint Napóleon, ő is kitisztult aggyal ébredt. Néhány szóval, igen józanul, feltárta fogolytársai előtt Mariuccia árulását. Nem terhelte a szerencsétlen leányt, inkább csak érzései rabjának tekintette, s végül is megállapította, hogy a várákozás által semmit se veszített, mert amint kiszabadul a börtönből, becszavára, megbélyegzi a lányt. Majd aztán meglátjuk, talál-e újra valamely dolgozó embert férjnek, ha az arcán ott lesz a jel. De még ha férjhez megy is, csak azért sikerül majd, mert régi dolog, hogy munkásembernek csak a férjese jut. Nagyon ügyes dolog volt don Carmine részéről ez a közlést a másik fölé helyezni. A meglepett fogolytársak sokkal inkább a bosszú tervét tárgyalták, mintsem az árulást.

Mielőtt ítéletet hoznánk Mariuccia magatartásáról, illenék pontosabban leírni a körülményeket. Van ugyanis egy bizonyos határmenti erkölcs, amely gyakran igen kétes. Két nemzet határvonalán élve az emberek sokszor nem tudják, hogy melyiknek a törvényeihez és szokásaihoz igazodjanak. Mariuccia is egyike volt ezeknek a határlakóknak: a bérház, amelyben családjával élt, pontosan a Via dei Rigattieri és a Vicolo della Croce határan, a sarkon volt. Látszatra, mintha édes testvérek volnának ezek az utcák: szűkek, nincsen járdájuk, a kövezet hepehupás és a száradó fehérnemű is szárnalmas. Mindkettőben egy titokzatos ház vonja magára oszloktól zsaluival és üvegajtájával az emberek figyelmét. De a Via dei Rigattierin a kereskedők bőbeszédűek, a járókelők élénken gesztikulálnak, a kabát nélküli férfiak trikóia pedig kiadósan ki van béelve mellük sűrű szőrzetével. A lompossg az erény jele itt. A Vicolo della Croce-n viszont, ha az asszonyok éppoly lármások is, a férfiak sokkal tartózkodóbbak nyakkendőt viselnek, sárga cipőt, s átható tekintetük mindent felbecsül, lemér, kiszámít. Olyan külső jelek ezek, melyekből bűnre lehet következtetni. Bűnre? A bűnnek semmi köze az egészhez. Mondjuk egyszerűen: a Via dei Rigattieri a becsületes emberek utcája a Vicolo della Croce pedig a vagányoké.

Innen a mi Mariucciánk tépelődő lelke. Szobájának ablaka a Vicolo della Croce-ra nyílt, a háza kapuja pedig a Via dei Rigattieri-re. S most az ember ne zavarja össze a dolgokat!

A kapualja korán elragadta Mariucciát. Kislány korában, még apja életében, és anyja nádpálcájának uralma alatt Mariuccia csak tündes gyerekekkel játszott. De mihelyt hiányoznak a vámtisztek, tudjuk mi vé szokott válni a határ: szűrővé. Ez lett Mariuccia esetében is, aki önállóságra törekvő jellem volt, akit vonzottak az idegen földrészek és a tiltott gyümölcs fze. Tegyük még hozzá, hogy a Vicolo della Croce-n volt mozi, a Via dei Rigattierin nem volt, s az is igaz sajnos, hogy az erény nagyon gyakran elhanyagolja önmaga propagálását. Egyszóval, egy este, körülbelül úgy tizenhétéves korában a moziból hazaiövet, Mariuccia don Carmine részéről egy hosszú fittyentést érdemelt ki, amiben benne volt jó és csinos alakjának elismerése is. Másnap, amikor találkoztak, don Carmine megingint hasonló módon fejezte ki gondolá-

tát. A következő szombaton Mariuccia már vele ment moziba. Ebben az esetben csupán don Carmine egyéni varázsa muködött, nem pedig a neve, elvei és elemódja. De mulandók ezek a szerelmek, ahol csak a külső számít, s amint az nincs, vége is mindennek. Egy okos lány (itt a Vico della Croce lányaira gondolok) bizonyára büszke volna ha a szeretett férfit vasraverve tudná. Ez a buszkeség és a városresz megbecsülése támogatná őt a banatában. Mariuccia viszont, aki érzelmes lány volt, beérte azzal, hogy vigasztalan legyen. A szomorúság és törekenység szinte felhívta egy vigasztaló férfi számára. És a vigasztaló megjött. A jó Sebastiano, a kereskedősegeu kepeoen. A sohajozásból a musoygásba való átmenet gyorsan megtörtént. Három hónap alatt Mariuccia tokéletesen efelejtette don Carmine mély tekintetét és csinos bajuszát. Edesanyja pedig kilenc napig egymasután gyertyát vitt a piedigrotiai madonnának.

Egy ideig ennyiben maradt az ügy. Don Carmine ott a börtöncsilában, fején a puha kalappal, égett a bosszúvágytól. Mariuccia kelengyejét varrta, vasárnaponként meg sétálni járt Sebastianoval. Tudnunk kell, hogy don Carmine fenyegetésének híret már megvitték neki. De ő nem izgult. (Mariuccianak csinos arca volt, kerek és napbarnított, és pihés mint egy barack, álla gömbölyű, mint általában a szerelmes természetű lányoké). Don Carmine, hála az égnek, nem szabadul ki december előtt. Az esküvő napját viszont október harmadikára tűzték ki, hogy másnap az ifjú pár Sorrentóba utazzék, ahol Sebastianonak népes rokonsága van, és ahol maga is le akar telepedni, önálló üzletet nyitni és primőrökkel kereskedni. A nápolyi vagányok otthonülő természetűek. Don Carmine olyan ember volt, aki bosszúvágyból képes lett volna megkockáztatni egy börtönbüntetést, de arra már képtelen volt, hogy elutazzék Sorrentóba.

*

Igen ám, de abban az évben választották meg az új köztársasági elnököt — sok hűhó semmiért —, s ebből kifolyólag amnesztiára is sor került. Don Carminenak remek kilátásai voltak. S valóban szeptember tizenegyedikén kilépett a hatalmas Poggio-reale-fogház kapuján. A kijáratnál három lépésnyire anyja várt rá a ragyogó napfényben, aztán tiszteletreméltó nagy-

bátyja, Procopio, és két barátja. Donna Cecilia keblére ölelte fiát és egy meghatott gondolat után, melyet az új köztársasági elnök személyének szentelt, arcáról úgy hullott le Pieta maszkja, mint egy lepel.

— Most pedig indulás Mariucciához! — mondta.

És — mintha Greco valamelyikképéről szállt volna le egy pillanatra — stnyújtott fiának egy borotvapengét, mert arra most szüksége lesz; egy borotvapengét, melyet erre a célra készített elő, két darab parafa közé ágyazva, hogy vágása biztos, egyenes és szabályos legyen.

Don Carmine feje a puha kalap alatt, amely kiterjesztett szárnyú sirályhoz hasonlított, most szinte főtt a gondoktól. A szociológusok tévednek, amikor azt állítják, hogy a börtön eldurvítja az embert. Cellájának nyirkos csemtjében don Carminenak elég ideje volt ahhoz, hogy megállapítsa, mint párolog el a haragja. Ez a kemény legény lelke mélyén mégiscsak gyengéd volt. Elvégre, ha Mariuccia boldog lehet avval az ő kereskedősegejével... őszintén szólva, don Carmine ebben a pillanatban szívesebben küldött volna valami apróságot nászajándékba, mintsem hogy elégtételt vegyen magának az éles penge két vágásával. De hogy lehetett volna ezt megértetni egy ilyen greco-i anyával és egy nagybácsival, akinek oly dicső és tartalmas priusza volt, no meg a barátaival, akik őt a városész Rolandjának tartják. Don Carmine egérutat próbált nyerni, s valószínűleg a borotvapenge gondolatánításával azt indítványozta, menjenek a borbélyhoz.

— Háromnapos a szakállam — mondta s keze fejével megsercegette borostás arcát.

*

Ötlete minden várakozása ellenére donna Cecilia helyeslésére talált. Az anyai hiúság volt erősebb egy pillanatig mint a becület? Vagy ravasz kegyetlenséggel még keserű megbánással akarta tetézni Mariuccia büntetését, hogy egy ilyen simaarcú férfit hagyott cserben? Ki tudja!

Negyed órával később a Vico della Croce szűk borbélyműhelyében harminc ember szorongott. Miután értesültek don Carmine szándékáról, mindannyian szenvedélyesen érdeklődtek és kéjelegve merültek heves magyarázkodásba. Közben a harmincegyedik, egy nagy

szatyorral felszerelt csenevész kis szszonyka, Mariucciához szaladt, s már a küszöbről lihegve jelentette:

— Itt van! Láttam! Don Carmine kiszabadult! Megjött! A borotvával!

Mariuccia kezét ösztönösen napbarnított arcához kapta. Három óra volt. Sebastiano is ott volt, mint mindennap és kávézva várta az üzletnyitás idejét. Sápadtan felállt.

— Szerencsétlen! — jajdult fel a lány anyja.

Felugrott, összecsapta kezét és kétségbeesetten hívta segítségül az összes szenteket, gyorsan felidézte néhány leánykori emlékét, félrelökte Peppinielot, legkisebb gyermekét, aki szintén ott lábatlankodott, végül ráparancsolt Sebastianora, hogy üljön vissza a helyére. A vőlegény ökölbeszorított kézzel engedelmeskedett. S itt nem szabad megfélemlenünk a helyi mitológiáról sem. Egy nápolyi vagány ugyanis már a hírnevével fogva legalább olyan népszerűségnek örvend, mint egy Luggerrel fölfegyverezett gengszter az amerikai filmekben. Képtelenség még gondolni is rá, hogy egyszerű dolgozó ember szembe merjen szállni vele.

— Legalább zárják be az ajtót — ajánlotta a csenevész asszony. — Tegyenek úgy, mintha nem volnának itthon.

Ez jó ötlet volt. Mariuccia anyja, tekintélyes testének teljes súlyával, vadul nekifeküdt az ajtónak, rátolta a reteszt, megfordította a kulcsot és felsóhajtott. Ezek után, még mindig nyögve és reszkető kézzel, három gyertyát gyújtott pompeji Madonna képe előtt, mely a szoba sarkában díszelgett.

Közben, a borbélynál, már végét járta a szakáll. Don Carmine hozatott magának egy csésze kávé, azt szűr-csölgette lassan a rámeredő tekintetek alatt.

— Induljunk — mondta donna Cecilia.

A menet elindult útjában örvényt kavarva. A férfiak helyeslő mosolyokat küldtek don Carminenak, de nem szóltak hozzá egy szót sem, nem akarták zavarni. Az anyák példaképpül állították fiaik elé. Először történt tizenkét év alatt — a Vezuv legutóbbi erupciója óta — hogy a titokzatos ház egyik zsaluja kinyílt.

Mariuccia háza elé érve, don Carmine felemelte kezét és merő feltűnési vágyból, megvizsgálta a borotva élet.

— Mamma mia — fohászzkodott egy asszony és kezével eltakarta az arcát.

Don Carmine egy pillanatra maga elé meredt, mintha hallgatózna és anyja karjára tette kezét. Aztán elindult és eltűnt a kapualjban. A tömeg mozdatlanul állt a két utca sarkán. Lassan, mint valami dagály, szenvedélyes kíváncsiság árasztotta el a Via dei Rigattieri-t. A becsületes kereskedők abahagyták a vevők kiszolgálását, a becsületes járókelők megálltak, s az arcok aggodalmat fejeztek ki. Aztán felsóhajtott a tömeg. Don Carmine újból megjelent. Széttárta karjait.

— Senki sincs odahaza — mondta bocsánatkérő hangon.

— Várni fogsz — mondta az anyja.

Egy árnyas kapualjból egy hízelgő bámészkodó bukkant elő székét cipelve. Don Carmine leült.

A hangulat, néhány női sóhajtozástól eltekintve, egészen mostanáig áhítatos volt. De az ülő ember előtt az áhítat már felengedett. A sarki limonádéárus citromfűzerekkel díszített bódéjában újból megkezdte az árusítást, s mivel gondja volt rá, hogy jószemmel nézze azt az ember, akinek ennyi vevőt köszönhetett, megkínálta don Carminet egy pohár gránátalmalével. Egy vendéglős, akit bosszantott a limonádéárus hengegése, egy üveg bort nyújtott át don Carminenak.

— Nem, bort nem szabad — mondta donna Cecilia.

S büszke pillantást vetve fiára, hozzátette:

— Nehogy reszkessen tőle a keze.

Úgy beszélt róla, mint egy lábadozó-ról. S hasonló megjegyzéseket tettek don Carminet körülálló kíváncsiskodók is.

— Lehet, hogy soká kell várnia...

— Nem kellene a napon ülnie...

*

Dehát a nagy szándék valóban olyan az emberben, mint valami betegség. Nem, bort nem szabad... Visszont egy kis harapnivaló nem ártana. Kilencónapi börtön után... A kíváncság jóformán még el se hangzott, s egy bámészkodó máris futott egy pizzáért. A limonádés győzelmes pillantást vetve a vendéglősre még egy pohár gránátalmalevet vitt don Carminenak.

— Tisztelem jeléül — mondta.

A buzgólkodók szemellenzöt formálva tenyerükből továbbra is a Via dei Rigattieri másik végét kémlelték. De Mariuccia még mindig nem tűnt fel a láthatáron. Procopio bácsi kifejezte ab-

beli véleményét, hogy az ő idejében egy igazi vagány ilyenkor betörte volna az ajtót.

— Mi haszna lenne belőle? — kérdezte don Carmine. — Nincs benn senki.

— De ez méltóbb lenne hozzád — mondta a nagybácsi.

— Inkább itt várok a barátaimmal — vágott vissza don Carmine egy elkényeztetett gyerek fintorával.

Donna Cecilia őszintén bosszankodott.

— Mit lehet itt mást tenni? Sem az anya, sem a lány nincs sehol. Senki sincs odahaza. Mindig mondtam, hogy nem rendes család.

Négy óraker a helyzet még mindig változatlan volt. Don Carmine a pizzától és a gránátalmalétól felfúvódott és gyomorégést kapott. Anyja elfogadta a felkínált széket, leült melléje és időnként igen figyelemreméltó stílusban, csattogó tenyérrrel megfogott egy legyet. E ritka tehetségére csak szerénységből nem volt büszke. Egy asszony megszoftatta csecsemőjét. Egy másik, hogy ne mulasszon el az eseményből semmit, kihozta rostélyát az utcára és ott főzte a ragut. Procopio bácsi a limonádés pultijára könyökölve néhány szájatató óslakó csodálatát akarta elnyerni emlékeinek felidézésével. A Via dei Rigattierin a kereskedők ismét megkezdték az árusítást, de kosaraik fölött kihajolva, lopva oda-odanéztek. A sarok felé fordult kerek és nyugtalan arcok olyanok voltak, mint a napraforgók.

Négy óra húszkor riadalom támadt, mert egy haszontalan kölyök úgy látta, hogy a harmadik emeleten megmozdult a függöny. Harminc tekintet tapadt kutatva a ház homlokzatára. De mivel senki se látott semmit, a kis csibészt szégyenszemre visszaküldték anyja szoknyája mellé, ez hamarosan elő is bukkant jobbról a harmadik házból és jól nyakonvágta a fiát, hogy máskor nyissa ki jobban a szemét. Öt óra előtt tíz perccel donna Cecilia kijelentette, hogy Mariuccia és anyja bizonyára „élik világukat”, sőt részvételtjes szava is volt a szegény Sebastiano címére, akinek fogalma sincs, hogy kit vesz el feleségül. Öt óra harminc percekor, homlokát törölve, előbukkant valahonnan a kerületi rendőr, egy kövér és melankolikus ember.

— Mi folyik itt? — kérdezte meglepődve a gyülekezeten.

Elmondták, hogy összejöttek meghallgatni don Carmine meséjét a börtön-életéről, erről a mindig érdekes témáról.

— Ahá, — mondta a rendőr.

Mint tudjuk, a rendőrségnél az a szokás, hogy az emberek két-három napig békén hagyják a börtönből való szabadulásuk után. Különbözően is lehetne élni? De hogy tekintélyéből mégse veszítsen, az „ahá”-t igen kurtán mondta, aztán rögtön odaszólt a limonádésnak, hogy nincs joga az utcára székeket kitenni. A limonádés elkezdett ugrálni citromfűzerei mögött és megesküdött a Madonnára, hogy a székek nem az övéi. A harmadik mondat elején a rendőr már bocsánatot kért. És még mindig verejtékét törölgetve elmenekült.

Közben a harmadik emeleten az ostromállapot kezdett elviselhetetlenné válni. Csak Mariuccia volt nyugodt. Az asztalra könyökölt, állát tenyerébe támasztotta, s mint az igazi szerelmesek, fatalista módon várakozott. Megszégyenítő forradás vagy üzlet Sorrentóban — úgy látszott, mintha egészen mindegy lett volna neki. Egy nápolyi közmondás szerint: „Csak a szépeket bélyegzik meg”. Mariuccia ebben keserű vigasztalásra talált. Az asztal másik végén, a nyolcadik kávé mellett, és félig a pompéji Madonna felé fordulva Mariuccia anyja és a hírhez asszonyka, időnként sóhajtozva, rózsafüzért imádkozott. A szoba mélyén, messze elkerülve az ablakot Sebastiano fel-alá sétált, majd megállt, s öklével a tenyerét verve a semmibe meredt. A kis Pappiniello, akit minden nagyon érdekelt, az ablak előtt guggolt s egy kis tükrök segítségével, melyet úgy tartott, mint valami periszkópot, az utcát figyelte.

— Még mindig itt van! Cigarettrára gyújtott!

— Ó — dörmögte Sebastiano. — Ez már igazán kibírhatalan! Lemegyek és mindent elmagyarázok...

— Esztelen! — kiáltott az anya, szép szónoki mozdulattal kísérve kitérését.

— Megöll! Lemészárol! Te nem ismered! Mindig készenlétben van a kése!

— Én is felkaphatok egy kést — mondta Sebastiano komoran.

— És legszebb éveidet börtönben fogod eltölteni...

Mariuccia egy szót se szólt.

— Le kell mennem, hogy kimagyarozkodjak — kezdte újból Sebastiano és leszegte fejét, mint valami medve. Erős arcvonásaival, kemény homlokával és makacs arckifejezésével feje valóban hasonlított kicsit a medvéhez.

Aztán megállt jövődöbeli anyósa előtt és mintha próbára akarná tenni azt mondta:

— Szinte sajná'om, hogy nem szoltam a rendőrnék, amikor erre ment...

Mariuccia anyja vállat vont, a csenevész asszonyka pedig keresztet vetett. Ilyet még nem hallottak! Látszott, hogy a fiú a Via dei Rigattieri másik végéről való.

— Ugyan, igyál egy csésze kávé. Az majd magadhoz térít.

Nápolyban a kávé univerzális orvos-ság. Nyugtat, élénkít, megszűn eti a lázat, feloldja a görcsöt — ahogy a körülmenyek kívánják. Lent az utcán ugyanabban a pillanatban don Carmine-nak is hoztak egy csésze kávé. Körülötte együttérzéssel csóválák fejüket az emberek:

— Szegény fiú! Ennyi ideig vártni. Kilenc hónapi börtön után...

Hat óra volt. Az egyik balkonon egy ember gitárt pengetett, odalenn dudolva kísérték, nem túl hangosan és a szavakat sem ejtették ki, mert ez nem illett volna a helyzet komolyságához. Donna Cecilia halkan zümmögött. Hat óra tízkor megérkezett don Carmine huga, aki egy másik negyedben lakott és narancsot hozott bátyjának. Mint-hogy a jelenlevők között ráismert egy régi udvarlójára, beszélgetésbe merült, mely szemrehányásokkal kezdődött, majd nosztalgia-ba s végül ellágyulásba ment át. Hat óra huszontörk zavaros közbjátékot idézett elő egy zöldségárus, aki kíváncsian megállt és kocsi-ját az út közepén hagyta. Egy kicsinyes alak szemrehányást tett neki, mondván, hogy a talyiga útját állhatja don Carmine-nak, amikor majd rá akarja magát vetni Mariucciára. A zöldségárus beis-merte, hogy igaza van, de nem tehetett mást, mert ha távolabb hagyja talyigáját, akkor vagy elmulaszt valamit a látványosság-ból, vagy megkockáztatja, hogy meglopják. Miután okfejtését több oldalról megvilágítva megtárgyalták, a zöldségárus nem minden morgolódás nélkül, de mégiscsak a fal mellé tolt a talyigáját.

*

Hét óra előtt tíz perccel hirtelen megmozdult a tömeg, borzongás futott át az embereken, olyasvalamit éreztek, amit még nem lehet meghatározni, de már létezik, már észlelhető, akár a léghuzat vagy az a halk zúgás a parlamentben, amely egy olyan miniszter bukását jelzi, akinek hosszabb le-

járatú karriert jósoltak. Egy kövér asz-szony, akinek nagy lila fülbevalói voltak, kijelentette, hogy mindez már igazán nevetséges. Nagyon gyorsan, hal-kan és hadarva mondta, mintha nem is az érteleme, hanem inkább va'ami sötét belső erő diktálta volna szavait. Látva, hogy senki sem hurrogta le, egy kicsit bátrabban megismételte. Igaz is. Szegény leánv... Elvégre Mariuccia mégiscsak a Via dei Rigattieriből való. Kinek van joga ráerőszakolni a Vico'lo della Croce törvényeit? Miért kellene megbélyegezni? Egész életére? Egy ilyen szép lányt? És ilyen fiatal... Néhá-nyan helyeselték, eleinte bátortalanul, majd mind határozottabban nem mint-ha a közvélemény megváltozott volna. Nem. Csak már megunták a dolgot. A düh nápolyi tulajdonság. Az állhatatos-ság nem. Az erős napon hamar elher-vadnak a virágok. A harag is. Már csak donna Cecilia viselte gipszmaszkját. És a nagybácsi, aki folyton dörmögött. És don Carmine, ha úgy tetszik, akinek arca a puha kalap alatt nem árulta el gondola'ait. Mások szemében, már szemmeláthatóan e'halványodott az e-gész eset. Ezek a nevetőskedvű, csufo-lódó emberek szeretik a fellobbanás-okat. De ugyan micsoda fellobbanás az, mely ilyen soká várta magára? És hogy lehet négy óra hosszat egyformán érdek-lődni egy s ugyanazon dolog iránt? És az óra is olyan volt — a leszálló akony órá'a — hogy megbocsátásra, feledésre ösz'önzött. A pletykanénikék szép cse-n-desen egymásután odébb álltak. Még nézték don Carminet és donna Ceciliát, de már csak féldalt, fanyar, bosz-szankodó vagy kritikus arckifejezéssel. Egy ember vállat vont. Egy másik tüntetően a titokzatos ház felé tartott, mintha ezzel is jelezni akarta volna, hogy elmúlt a komoly dolgok ideje. Még don Carmine nővere is elpárolgott újra megtalált udvarlójával. akinek arckifejezése különb szórakozásokat ígért. Az ember, aki bement a titokza-tos házba, már vissza is jött és jelen-tette, hogy a hölgyek véleménye oda-bent szintén megoszlo't. Ez aztán újabb érvelést idézett elő. Az érzéketlen és kissé álmos don Carmine feje fölött szembeszálltak egymással a különböző szempontok. Egy szörszálhasogató alak kifejtette abbéli véleményét, hogy ha-sonló esetben inkább a riválist kellene megbüntetni, mint az ingat lányt. Egy maradi felfogású ember ellentétes vé-leményt fejezett ki, de senki se fogta pártját. Pár lépéssel odébb az az asz-szony, aki nyakonvágta a fiát, most

megszóltott egy magas, barna nőt, akitől sok rosszat meséltek a negyedben.

— Hé, Carmela! Magának egy férfi ide vagy oda! Csábítsa el don Carminet. Kilenchónapi börtön után... Vigye el magához. Ha a kislány időközben megjönne, megszöktetjük...

*

A magas barna nő, akinek hízelgett a felszólítás, megigazította kontyát. Elmosolyodott az ötleten. Szép kis szerep! Elcsábítani don Carminet ötven ember szemeláttára, megmutatni bájait és aztán látni, hogyan győzedelmeskednek az erény fölött...

— Miért ne? — mondta olyan kacsinással, amellyel egy tucat bikát is megfékezett volna.

A komor legény felé lépett. Kidüllesztette mellét, nyaka olyan, mint egy szoboré, ruhája fekete, — az egész nő olyan, mint valami remekül domborodó fekete hajó, dagadó vitorlákkal, a rakománya csupa kék.

— Egy asszony beszél velem — jelentette Peppiniello a tükörbe nézve. — Carmela. De don Carmine nem áll kötéinek.

Leengedte tükrét. Kis narancsszínű arcán fény suhant át. Négykézláb a szoba közepére mászott, s ott felállt.

— Majd én elintézem — jelentette ki.

Üres tekintetek fordultak feléje. Peppiniello keze már a reteszen volt.

— Peppiniello — szólt rá anyja.

— Hagyjatok...

Kinn is volt már. Léptei a lépcsőházban kopogtak.

— Peppiniello! — kiáltott utána az anyja.

Az ablakhoz akart rohanni. De a kis csenevész asszonyka elkapta a karját.

A kapualjban olyan sötét volt, mint egy zsákban. Peppiniello egy pillanatra habozott. Aztán mély lélegzetet vett, mintha víz alá akarna bukni. Kilépett az utcára.

*

Hirtelen minden megállt. Mindenki. A kereskedők a ládáik előtt, a limonádés poharat tartva kezében, és az egész kis gyülekezet don Carmine

körül. Peppiniello közeledett. A magas barna nő megfordult és megrökönyödve nézte. Peppiniello egyre közelebb jött. Egyik kezével nadrágját tartotta. Mennyi idős is lehet? Nyolc éves? Közel jött, egészen egyedül, elveszve, mint egy keresztény az arénában. Már csak ő mozgott. Egy perccel előbb don Carmine levette puha kalapját, hogy legyenze magát. Az ő keze is megmerevedett. Peppiniello odaért eléje.

— Te felszarvazott — mondta Peppiniello. — Te csak egy közönséges felszarvazott vagy!

Aztán nyakába szedte a lábát. Don Carmine és donna Cecilia állva, feszülten nézték egymást. Egyik a gipszárlcot, a másik a finom kis bajszot. Aztán körülnézett don Carmine. Az emberek mosolyogtak. Don Carmine hirtelen nekiiramodott. A kislány már a Vicolo della Croce felső végén járt. Repült, mint a nyíl, de don Carmine hosszú lábaival hamarosan a sarkában volt. Egymás mögött hol jobbra fordultak, hol balra, ismét balra, lerohantak egy utcán, felkapaszkodtak egy másikon, felöktek egy öregembert, felborítottak egy mészárostökét, szétugrasztottak egy gombos társaságot, — rohanásuk forgószelében az asszonyok rémülten kapkodták utánuk a fejüket. Végül egy szűk kis téren Peppiniello megállt, s szemébe lógó hajjal, még mindig nadrágját tartva, szemtelenül szembefordult don Carmineval.

— Na mi lesz? — kérdezte don Carmine.

— Na mi? — mondta Peppiniello.

Don Carmine gyorsan körülnézett. Nem voltak már az ő negyedükben. Kíváncsi arcok fordultak feléje, egyet sem ismert közülük.

— Mariuccia odahaza volt, ugye? — kérdezte.

— Igen — felelte Peppiniello.

— Remélem kihasználta az alkalmat és meglógott?

— Ahogy mondd! — mondta Peppiniello.

Don Carmine szája csinos bajusza alatt ferde mosolyra húzódott. Kivett zsebéből egy cigarettát, odanyújtotta a kislánynak. Peppiniello a lépcsőhöz dörzsölve meggyújtotta a gyufát.

— A balszerencse ellen semmit se lehet tenni — mondta don Carmine.

Sésics Vera fordítása

Rádió Noviszád, a 236,6 méteres hullámhosszon...

Farkas Nándor

Tíz esztendő tartományunk legnagyobb kultúrintézménye. Közéletünk jelentőségéhez méltóan emlékezett meg erről az évfordulóról, a rádió munkaközössége pedig egy bensőséges ünnepséggel emlékezett meg a sikerekben gazdag első évtized lezárulásáról.

Ez a tíz esztendő nemcsak időszámítási értelemben korszak a noviszádi rádió életében, egyúttal az úgyszólván semmiből való kezdés és a felnőtté érés korszakát is jelenti. Az elkövetkező időszak a noviszádi rádió számára már más feladatokat tartogat: azokat, amelyek az egyenrangúan felvértezett szocialista rádióállomások nemes versengéséből fakadnak.

Nem túlozunk, ha azt állítjuk, hogy minden vajdasági embernek egy kicsit szívügye a noviszádi rádió. Ezt a meleg érdeklődést kívánjuk szolgálni és kielégíteni most is, amikor részleteket közlünk Farkas Nándornak, a rádió volt igazgatójának beszámolójából, amelyet az intézmény tanácsának jubileumi díszülésén olvasott fel.

Másrészt, dokumentum is ez, mert a noviszádi rádió fejlődése egész vajdasági kultúréletünk fejlődésének tükröképe és egyben diadalmas igazolása egy forradalmi, humánus, messzetekintő és mindenekfelett következetesen politikai elgondolásnak.

A részletek megválogatásában mindenekelőtt az a szempont vezérelt bennünket, hogy a lehetőséghez mérten a laikus számára is könnyen áttekinthető egészet adjunk, kihagyva azokat a fejezeteket, amelyek a nagyközönség számára kevésbé érdekes részletkérdéseket vagy szigorúan vett műsortechnikai problémákat tárgyalnak. Úgy véljük, ezzel a dokumentum nem veszít hitelességéből és eredeti érdekességéből.

A szerkesztőség

Egy évtized telt el az ország legfiatalabb rádióállomásának munkásságából. A noviszádi rádió megalapítása, tíz esztendővel ezelőtt, szocialista közösségünk azon erőfeszítéseinek az eredménye volt, hogy — a sajtó, a könyvkiadás és a színház mellett — olyan kulturális intézményt teremtsen a vajdasági hallgatóknak, különösképpen a tartomány nemzeti kisebbségeinek, amely széle sebbkörű és gyorsabb kulturális fejlődésre és szórakozásra nyújt lehetőséget.

A noviszádi rádió pusztá léte és működése páratlanul álló példa az egész világon. Hogy hazánkban a kisebbségeknek önálló rádióállomásuk van, amely műsorát teljes egészében az ő nyelvükön és az ő részükre sugározza, az a szocialista Jugoszlávia helyes politikájának, minden népe és nemzetisége egyenjogúságának eredménye, a Jugoszláv Kommunista Szövetség illetve a Vajdasági Kommunista Szövetség következetes politikájának megnyilatkozása a nemzetiségek közti viszonyok megoldásában. A világon elterjedt gyakorlattal ellentétben, hogy naponta egy-két órás műsort sugárzó relé állomásokat tartanak fenn a kisebbségek részére, a noviszádi rádió kezdettől fogva mind a mai napig önálló rádióállomás volt és szöveg-műsorával mindig a kisebbségi hallgatók felé fordult, Jugoszlávia és a szomszédos országok államközi viszonyára való tekintet nélkül. A noviszádi rádió a jugoszláv rádióhálózat elválaszthatatlan része, meghatározott hivatással és jelleggel, úgyhogy életútja, fejlődési eredményei, problémái és céljai a jugoszláv rádió-televízió közös gondja voltak és maradtak. Felbecsülhetetlen jelentőségű, hogy tartományunk kisebbségeinek éppen olyan önálló rádióállomásuk van, amelynek adásaiban egybefonódik saját nemzeti kultúrájuk Jugoszlávia többi népének kultúrájával és ezzel rendkívüli módon hat közös társadalmi-politikai és kulturális életükre és elmélyíti igazán kapcsolataikat és viszonyukat.

Tartalmánál és kialakítása módjánál fogva ennek az állomásnak programja jugoszláv program a nemzeti kisebbségek nyelvén. Mert, ahogy a nemzeti kisebbségek életét nem lehet az egész jugoszláv szocialista közösségtől különválasztva szemlélni, ugyanúgy programunk is az egész közösség életét tükrözi, a lehetőség szerint ugyanazon a színvonalon, mint többi rádióállomásunk.

Am ez semmiképpen sem azt jelenti, hogy ez a program személytelen; jugo-

szláv jellege mellett minden kisebbség nemzeti kultúrájának sajátosságait is magában foglalja. Olyankor például, amikor a szomszédos országokban bizonyos okokból elhallgatták vagy eltorzították ezeknek a népeknek pozitív kulturális hagyatékát, mikrofonunkon keresztül szabadon és elvszerűen szóltunk minderről és ezzel elősegítettük a külön nemzetinek egybefonódását szocialista valóságunkkal.

E program, ezzel a két jellegzetességével nemcsak a „kisebbségi” területen hatott, hanem csere révén, különösen zenei téren, más rádióállomásaink programját is gazdagította.

Másrészt ez a program a közös jugoszláv kultúrát sugározza és továbbítja a kisebbségeknek és ezáltal bevonja őket az ország közéletének és kulturális életének vérkeringésébe. Ez konkrétan azt jelenti, hogy az önálló rádióállomás létrejöttével az úgynevezett anyaország-beli rádióállomások megszűntek a kultúra, a szórakozás és az értesülések egyetlen forrása lenni.

Szerény kezdet volt az tíz esztendővel ezelőtt és csakis társadalmunk hathatós támogatásával és segítségével, nemkülönben a noviszádi rádió munkaközösségének erőfeszítései árán lett a kicsiny és felszereletlen rádióállomásból korszerűen berendezett intézmény, olyan tényező, amelyet mind programjáiért, mind műszaki felszereléséért tisztelnek és becsülnek a jugoszláv rádió-szolgálatban.

Kezdetben egészen kicsiny, félkilowattos, inkább helyi, mint vajdasági hatósugarú rádióállomás volt. Egy akkor szerkesztett kétkilowattos adóval akartak indulni. Emlékezetes, hogy a kétkilowattos adó — egy órával a rádióállomás „ünnepélyes” megnyitása előtt — sehogy sem akart működni és az állomás akkori felelős vezetői idegesen és izgatottan várták, sikerül-e a technikusoknak üzemképesé tenni. Mivel az adó semmiképpen sem akart üzembe lépni, s már érkeztek a vendégek az ünnepélyes megnyitóra, elhatározták, hogy sebtében kiszedik az alkatrészeket a kétkilowattos adóból és visszaszerelik a félkilowattosba. Ilyen adóval indult és ilyenmel működött még hónapokig a noviszádi rádió.

Akkoriban, de még jóval később is minden műsort közvetlenül sugároztak, mert a rádióknak sem stúdió, sem hangfelvevő szalagjai nem voltak. Hosszú ideig egyetlen stúdiónk volt, ott bonyolítottuk le a műsort. E stúdió be-

rendezése műszakilag fölszeretlen és hiányos volt, úgyhogy ma, a félkilowattos adóval együtt, valóságos muzeális érték.

A következő évben, 1950-ben üzemképessé tettük az első kétkilowattos adót, 1952-ben pedig ötkilowattosra erősítettük. Nem sokat nyertünk vele, mert inkább csak a neve volt ötkilowattos, mint az adóereje, úgyhogy az adóállomás némileg nagyobb adóereje mellett is műszaki felszerelésünk még mindig tökéletlen volt. Akkor tértünk át a 212,4 méteres hullámhosszra és ez, a jobb vétel miatt, további lépést jelentett a helyjellegű rádióállomások szintjéről való felemelkedésben.

Ezek az évek voltak a káderképzés esztendői. Ezek a káderek sohasem gondolták, hogy ilyen ismeretlen és megerőltető munkát fognak végezni, szöveg-, művészi és zeneműsört kidolgozni és sugározni. Ötven-hatvan ember állt akkoriban, 1949-ben, intézményünk bölcsőjénél. Csekély kivételével ma is a rádióállomáson dolgoznak. A munkakörök egymásbafonódtak: mindenki mindent csinált. Elég szűkös körülményekben kellett fenntartani és továbbfejleszteni a műsört. A rádióállomás megindítóit azonban és azok is, akik később kerültek a rádióhoz, fokozatosan jó rádió-újságírókká, zenészekké, technikusokká, felvételezőkké, színeszekké, bemondókká stb. képezték magukat. Számuk ma eléri a háromszázat és nagy szakértelemmel, ráteremtiséggel és hozzáértéssel készítik a programot.

1953 végén befejeződött a százkilowattos adó építése és 236,6 méteren önálló hullámhosszat is kapott. Technikusaink röviddel az új nagy adó üzembehelyezése után, már 1955-ben, nagyrészt hazai anyagból sikeresen befejezték az új, húszkilowattos tartalékadó építését. Ezt az adót mérnökeink és technikusaink szerkesztették. Rendkívüli siker volt ez állomásunk munkájában és fejlődésében, nemcsak a hazai rádiószolgálat elismerését nyertük el vele, hanem sok más ország szakértői is elismeréssel nyilatkoztak róla. A húszkilowattos tartalékadó elkészítése után hozzáláttunk URH adóközpont szerkesztéséhez, úgyhogy 1958 óta bizonyos zene- és szövegműsorokat ultrarövid hullámon is közvetítünk, azonkívül kis külön műsorunk is van az 50 wattos ultrarövidhullámú adón a 90,5 Mega-Herzes hullámhosszon. 1959-ben

tíz kilowattos ultrarövid hullámú adót szereztünk be, felszerelése a Csoton most van folyamatban, hatósugara Vajdaság majd egész területre kiterjed. Állomásunk távlatteve tartományunk teljes „rádiósítása” néhány URH központ beiktatásával, mégpedig Szuboticán, Zrenyaninban, Versecen, Zomborban és Szremszkamitrovicán. Közülük a szubotici URH központ áll a legközelebb a megvalósuláshoz.

A rádió műszaki alapjának bővülése és a rádióelőfizetők számának rohamos növekedése — Vajdaságban ma majd hatszor annyira vannak mint 1949-ben, úgyhogy majd minden második háztartás rádióelőfizető — rövidesen olyan feltételeket teremt, hogy a nagyobb kommunák a rádió segítségével oldhatják meg szükségleteiket. Ilyen körülményekben a kommuna nem lesz pusztán télen műsorhallgató, hanem műsoralkotó tényező.

Az évek múlásával a stúdiók és más műszaki munkaeszközök is fejlődtek és jóllehet még mindig elégtelenek, ma már mégis szolidak és korszerűek. Ma Noviszádon négy, Szuboticán egy műszaki rendezőségünk van megfelelő számú stúdió-helyiséggel. Az elmúlt években kialakult a rádió székháza azáltal, hogy harmadik emeletet építettünk a régi épületre és szárnyépületet csatoltunk hozzá jobbról. Most a bal épület-szárny épül és ha elkészül, a noviszádi rádiónak teljes otthona lesz modern zenestúdióival műsorközvetítésekre és nyilvános zenés műsorok rendezésére. Ez a terem arra is lehetőséget nyújt, hogy a közeljövőben televíziós stúdiót létesítsünk és időnként televíziós műsört felvételezzünk és közvetítsünk Noviszádról és Vajdaságból. Műszaki felszerelésének legnagyobb részét eddig rádióállomásunk műhelyében és laboratóriumában szerkesztették és készítették.

A százkilowattos adó üzembe helyezése óta rádióállomásunk hatósugara túlterjed hazánk határain és ezzel nemzetközi viszonylatban is jelentős kulturális-politikai tényező lett. Ez meghatározott külön feladatokat és kötelezettségeket rótt és ró munkaközösségére. A noviszádi rádió elsősorban azzal a feladattal indult, hogy tájékoztassa a vajdasági nemzeti kisebbségeket, kultúráját és szórakozást nyújtson számukra — és szigorúan ehhez a feladathoz is tartotta magát. S éppen azért, mert állomásunk közösségünkről, közösségünk életéről szól, a szomszédos országokban is sok

hallgatót szerzett, mégpedig annál többet, minél hívebben tükrözi valóságunkat. Am ez csak melléke hatása, a noviszádi rádió arra törekedett és továbbra is arra törekszik, hogy majd 60 000 kisebbségi rádióelőfizetőből álló táborknak — erejéhez mérten — megadjon mindent, amit a rádióhallgatók Jugoszlávia többi nyelvterületein megkapnak.

A noviszádi rádió irattárában fellelhető 1949. évi első szöveg-műsorváz arról tanúskodik, hogy akkor a hétköznapi műsor napi nyolc, a vasárnapi pedig napi tizenöt óra hosszat tartott. Ebből 50,5 százalék volt a zenei- és 49,5 százalék a szöveg-műsor. Nyelvek szerint így oszlott meg: szerb 41,5 százalék, magyar 28,5 százalék, szlovák 10,9 százalék, román 11,9 százalék és ruszin 6 százalék.

A noviszádi rádió műsora az elmúlt időszakban mennyiségben és minőségben is állandóan fejlődött. Már több esztendő óta naponta mintegy 18 óras műsort közvetítünk, ennek 30 százaléka szöveg és 70 százaléka zene. Több évig kerestük a szöveg-műsor fizionómiáját és az egyes nyelvek közti arányt, amíg állandósult a mai körülményeknek és erőnknek bizonyára legmegfelelőbb arány és műsorszerkezet. A szöveg-műsor 62,9 százaléka magyarnyelvű. Ez teljes program, hírközlésen, tájékoztató jellegű adásokon kívül kulturális, irodalmi, szórakoztató és gyermekműsort is tartalmaz. Naponta több ízben közvetítünk tájékoztató és művelődést szolgáló műsort román és szlovák nyelven — ez a szöveg-műsornak 19,5 illetve 17,6 százaléka.

1957 óta állandósult a rádióállomások jellege a Szerb Népköztársaságban. Összegegyeztették szöveg-műsorukat olyképpen, hogy minden adóállomás kielégíti hallgatóit és kiküszöbölték az egyes adások megismétlődését, elsősorban a belgrádi rádió-televízió és a noviszádi rádió műsorából, mert e két adóállomás hatósugara ugyanazt a területet öleli fel. Ennek alapján mondhatjuk, hogy műsorunk 2-3 éve állandósult anélkül, hogy terjedelme lényegesen változott volna.

Egyes rádióállomások szövetkeznek minél színvonalasabb műsor, elsősorban zeneműsor közvetítésére. A belgrádi rádió-televízió, a zágrábi rádió-televízió és a noviszádi rádió közös szöveg- és zeneműsort közvetítenek. A legutóbbi évben havi 7—8 zeneműsorról a noviszádi rádió is részt vesz a közös műsoradásban.

Az elmúlt tíz esztendő alatt a noviszádi rádió összesen 33 822 óra szöveg- és zeneműsort közvetített. Csak a bemondók 9 336 óras szöveget olvastak be ebben az időszakban; folyamatos beolvasása 390 napig tartana.

Minden rádióállomás egyúttal sokoldalú kulturális-művészeti gyűjtőpont is. A kulturális-szórakoztató adások kulturális-művészeti programja maga köré tömöríti a művészi kádert és szolid művészi színvonalon kielégíti a hallgatók nagy számának kulturális igényeit. Az irodalom, a zene és a művészi alkotómunka még néhány ágazata új kifejező eszközöket kapott a rádióban és a televízióban, új és új lehetőséget kapott eredményei ismertetésére és közvetítésére. Rendkívüli lehetőségek jöttek létre, hogy a hallgatók nagy tömegei részére művészi értékeket közvetítsünk. A művészi alkotás ma már nem szorul a hangversenyterembe, színházba, klubba. A könyvekben, újságokban és folyóiratokban megjelenő írott szó mellett sikerült rádió-drámák, hangjátékok és a rádióknak szánt más irodalmi alkotások jelennek meg. Szerzőik az írók, zenei alkotóművészek stb. soraiba, előadók pedig a reprodukzív művészek színészek, zeneművészek soraiba tartoznak.

A rádióknak ez a szerepe tízszerezésre fokozódik a nemzeti kisebbségek szempontjából, mert ezek objektív okokból, csekély számuk miatt nélkülöznek bizonyos művészeti és tudományos intézményeket. Ezzel kapcsolatban megemlítjük, hogy rádió-dráma együttesünk hat esztendő óta évente mintegy húsz bemutató előadást tartott, nem is említve a megannyi gyermekszíndarabot és összesen mintegy 400 vidámetést, hangversenyt és nyilvános rendezvényt.

Mind több szöveg-műsort kapcsolunk össze zenével. Nem lebecsülendő rádióállomásunk zeneműsorának szerepe a nemzeti kisebbségek körében, de általában a jugoszláv rádióhálózat egész hallgatósága körében sem.

Égész közvéleményünkben elismerést szerzett a noviszádi rádióknak jól összeállított, korszerű zeneműsora. Ebben a gyermekeknek szánt zene mellett a komoly zene 25 százalékkal, a népi zene 25 százalékkal és a szórakoztató zene 50 százalékkal van képviselve. Az állandó és időszaki zeneműsorok időtartama középhullámon több, mint heti 5 000, ultrarövid hullámon pedig heti 760 perc.

A noviszádi rádió kezdettől fogva előharcosa volt a modern, különösen

hazai szórakoztató zene terjesztésének, és ezzel meghatározott nevelőmunkát végzett. Rádióállomásunk törekvéseinek, szorgalmazásának köszönhető sok, országsszerte népszerű szórakoztató zeneszám. A hazai és külföldi dallamokhoz írt kisebbségi nyelvű szövegekkel fokozatosan ízléses és szép szövegű gazdag dalgyjűteményt teremtettünk.

A noviszádi rádió kezdettől fogva nagy figyelmet szentelt a hallgatóival való kapcsolataira, ahogyan az állomás adóereje erősödött, mind több, szorosabb és változatosabb kapcsolat jött létre közte és hallgatósága között. Ebből a szempontból a hallgatósággal való kapcsolatok foka közvetlenül tükrözi az állomás adóerejének növekedését, lehetőségeinek bővülését és a hallgatók érdeklődését műsorunk és mindennapi munkánk iránt.

Azzal kezdtük, hogy — inkább csak újságírói szükségletből, értesülések szerzése végett — tudósító hálózatot szerveztünk, majd idővel mindinkább közvetlenül is kiktértük a hallgatók véleményét programunk kialakítását illetőleg. Ezután az előfizetőkhez intézett körkérdések következtek, értékes adatokat szereztünk be a hallgatók érdeklődési köréről. Később, műszaki alapunk fejlődésével, a hallgató is megjelent a mikrofon előtt. Ezzel kapcsolatban meg kell említeni a műsor egyes részéről rendezett, jól sikerült nyilvános vitákat és a hallgatók kívánságára közvetített zenés és szövegműsorokat. Legtömegesebb kapcsolatunk hallgatóinkkal a rádióposta, amelyhez a legkülönbözőbb kérdésekkel fordulnak hallgatóink az országból és külföldről egyaránt.

A noviszádi rádió naponta átlag öt-száz levelet kap hallgatóitól. A legtöbb levél az országból érkezik, de jönnek a

világ minden tájáról, például új-zélandi kivándoroltjainktól, El Arisban tábortáborozó katonáinktól is stb.

A beszámolóban már szó volt arról a káderről, amely megteremtette az a rádióállomást és vele együtt növekedett. A műsort szerkesztő káder túlnyomó része a nemzeti kisebbségek sorából kerül ki. Fejlődési lehetőségeik anyanyelvükön aránylag szűkkörű és ez még ma is állandó nehézségek forrása.

Mégis — mint már mondtunk —, ma már olyan káderünk van, amely nagyjából sikeresen teljesíti a rábízott társadalmi feladatokat és nagyrészt onn erejéből, saját gyakorlatán tanulva és okulva fejlődött és érvényesült.

Különösen bátorító, hogy ez a káder aránylag még fiatal, tehát van lehetősége fejlődésre. Hallgatóságunk táborának szüntelen növekedésével ugyanis fokozódik felelősségünk és szüntelenül növekszenek az igények a műsor minőségi szintjének további emelésére.

Végezetül még csak néhány szót:

Ezt a rádióállomást a forradalmi köztársaság teremtette tartományunk népei részére és a köztársaság születésnapján nyílt meg.

Az elmúlt tíz esztendő alatt sohasem feledkeztünk meg erről. Igyekeztünk méltók lenni népünkhöz és a köztársasághoz, fejlődésünk eredményei és hallgatóink bizalma pedig arról tanúskodnak, hogy ez a törekvésünk nem maradt eredmény nélkül.

A jövő napokban és években ugyanaz marad a kötelességünk:

Tájékoztassuk továbbra is híven és következetesen hallgatóinkat valóságunkról; legyünk szocialista gyakorlatunk és elméletünk, kultúránk és művészetünk tolmácsolói, méltó színvonalon.

Vihar egy-egy pohár narancsszörpben...

Fehér Ferenc

DEBRECZENI JÓZSEF: CSODABOLT, FORUM KÖNYVKIADÓ, NOVI-SZÁD, 1959

Debreceni József „Csodabolt” címmel gyűjtötte kötetbe évek során át lapokban közölt — s mindjárt idekvánkozik a megállapítás: remekbeszabott. — ún. rövid-frásait, melyek között az olvasó a tárcát és a karcolatot épp úgy megtalálja, mint a széljegyzetet, az útirajzot, vagy az írói portrét.

A „Csodabolt” írója gyakorlottan és hivatottan alkot e felénk meglehetősen elhanyagolt, elfeledett műfajokban. Ezek az frások első születésükkor, a lapok főként napi időszerűsége számot tartó sivatagában mindig kedves megállót, kellemes oázist nyújtanak az olvasónak; így, kötetbegyűjtve pedig egészen sajátos írói világot fednek fel.

S épp ez indokolja kiadásukat.

Hiszen az apró életkockák, az egyes frások különös, majdnem lélegzetelállító keskenyfilmmé futnak össze olvasás közben.

„Keskenyfilm mindnyájunkról” — jegyzi meg találóan Debreczeni egyik karcolat-sorozatának címében. Sokat mondanak a következő ciklus-elneve-

zések is: „Szókimondó baedecker”, „A palack meg a szellem”, „Scripta manent”.

Glosszák, képek, útirajzok, majd íróról, frásokról, irodalomról szóló valómások, szellemes vagy bátor reflexiók, karcolatok, tárcák váltakoznak a könyv lapjain az elegáns társalgó, a sohasem okoskodó, csak mindig okos, a sohasem könnyű, csak könnyed stilszta ragyogó modorában.

S a játék, amit az író és az élet együttesen rendeznek — felvételeznek ró-lunk, emberekről, s az élet sokdimenziójú tájairól — ritkán veszít művészi intenzitásából. Regénytémák amorf kö-zeteiből csiszol karcolat-kristályokat, de nem érezzük úgy, mintha ezt azért tenné, mert erejéből nem futja nagyobb írói vállalkozásokra...

Az ötvösművésztől sem kérjük szá-mon, miért nem önt harangot.

Máskor egy-egy utazás felvillanó hangulatát vagy elfutó képét ragadja meg és a nagy tájékozottságú, gazdag életélményű író asszociatív képességeivel duzzasztja fel nagy emberi témává. Minden helyzetből azt látja meg, ami az író számára a legfontosabb; s egy-egy megkapó írói meglátása válik írá-sainak rügójává.

„Személyvonat, fapados osztály” — A karcolat címe nyilván változtatás nélkül került át az író jegyzetfüzetéből e kötetbe, mert a „fapados-osztály” — megjelölésben ott van az írásra ingerlő ötlet és a meditálásra készítő lehetőség nagyszerűsége. S az író, úgy tűnik legalábbis, nem véletlenül kezdi épp így, ilyen tömörítő sokatmondással: „A robogó vasúti kocsi közössége külön kis, tünékeny kollektíva; szinte álomszerű társadalom. Egyedei kiszakadnak a szilárd talaj gondgyökereiből, három-négy lépcsővel magasabbra hágnak, átminősülnek. Feladnak valamit magukból, ugyanakkor felvesznek magukba valamit. Egy ilyen kocsi társadalma: állam az álomban...” Nem „állam”-ban, hanem „Álom”-ban! S ez nem egyszerű szófacsarás, nem tetszelgő játék a szavakkal, hanem felkínálkozó kis ötletcsattanó; a kevés szóval sokatmondás finom művészete.

S a tartalom? — A sápadt kis parasztyerek szüleit vigasztalja, biztatja a fapados osztály közössége, hogy ne féljenek, majd meggyógyul a kisgyerek, s amikor azok leszállnak, elhangzik a gyerek nyomában a kegyetlen őszinteség megjegyzés a kegyes hazugságok után: „Nem éri meg az ősz, szégyenke!...”

Ennyi az egész karcolat. A fapados osztály embereinek erkölcsstanába nyertünk bepillantást? Talán. Az író mindenestre nem oktató szándékkal, nem szociológiai előtanulmányokkal nyúlt témájához, hanem egy ötlet vált benne élménnyé, s megírása közben akaratlanul is „elárulta” önmagát is.

Igaz olvasói élmény, friss szellemi élvezet minden egyes írása.

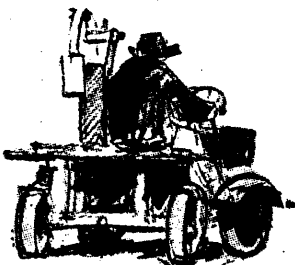
Egyként ragadja meg figyelmünket, amikor a lépcsőházakban kifüggesztett lakók-listájáról cseveg; amikor az alkotó írónak arról az érzékenységről beszél, hogy nem mindegy: miről, hanem az is fontos, hogy mivel és milyen papírra ír; amikor a játékboltok hajdani és mai kirakattükrében gyermekkorának képzeit idézi; amikor a kortárs tájékozottságával és rokonszenves kiállásával írónak mondja el azt, amit évfordulók kapcsán nem mindig mond el a rendszerint konvencionális időszerű megemlékezés...

Egy-egy karcolata szemképrázta stílusgyakorlat.

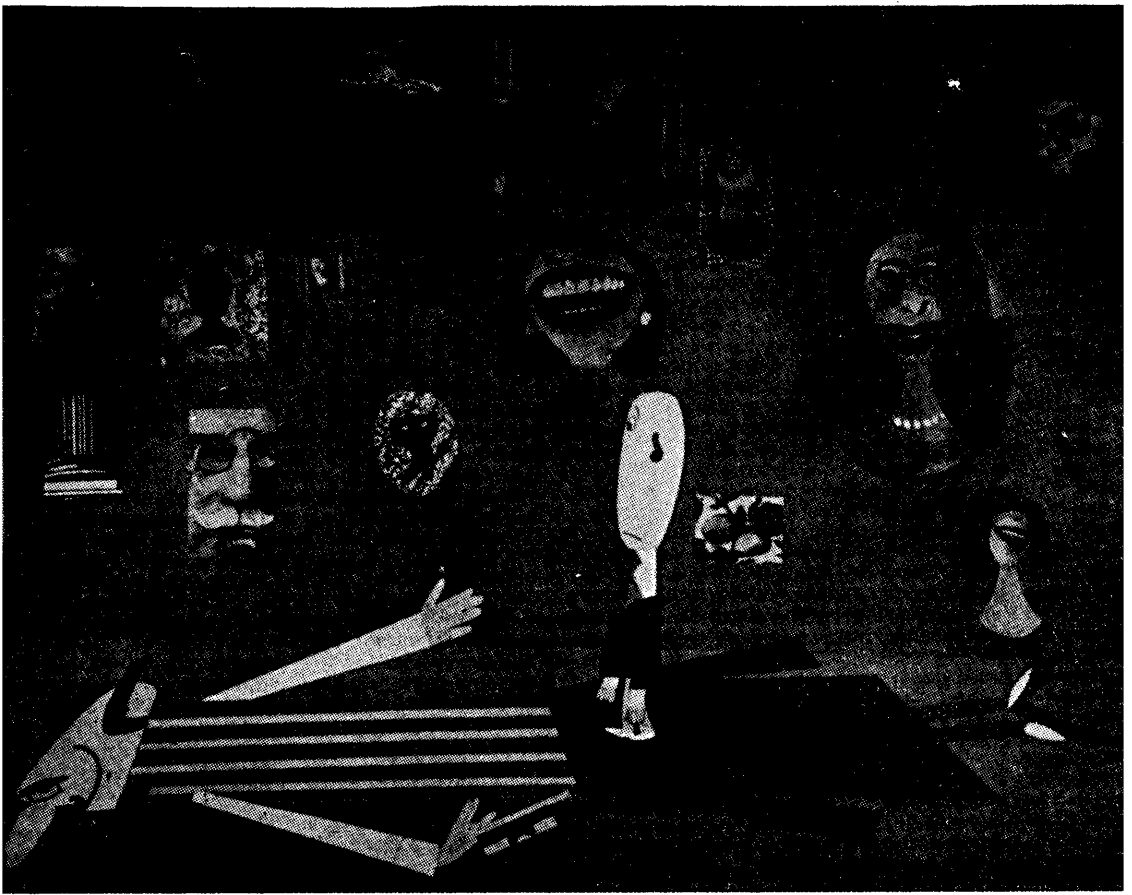
Könyvét olvasva, az ember nem szabadulhat attól az érzéstől, hogy legtöbb írását a költő eszközeivel építette fel, s néhány, könnyű megoldásokra hajlamos, fésületlen fiatal írónk az írói elegancia, a stílustömörség iskolapéldáit tanulmányozhatná e kötet írásaiban.

Vihar egy-egy pohár vízben, narancs-zörpben vagy — ritkábban — óborban!... Így jellemezhetnénk a tárcaíró Debreczeni írásművészetét. Még akkor is, ha ez a vihar nem tépázza meg, nem borzolja fel érzéseinket, hanem csak eltölt az írói lélek csodabolt-fűszeres tájairól felénk suhogó szelek sokszólamú muzsikájával.

Legtöbb figyelemre tarthat számot a „Szókimondó baedecker”-ciklus, ahol tájak, történelmi korszakok hangulata, emberi mentalitások rajzai váltakoznak az impresszióit és találkozásait örök nagy emberi (vagy irodalmi) perspektívából elemző író tolla alatt.

Hausz

A fényképésznél című rajzfilmünkből

A rajzfilm nálunk és a nagyvilágban

Kalapis Zoltán

Nem újkeletű, ellenkezőleg, nagyon régi az a megállapítás, hogy a rajzfilm korlátlan lehetőséget nyújt művelőinek, mégpedig azért, mert nem kényszeríti őket arra, hogy a valóságot ábrázolják. Már fél évszázaddal ezelőtt megállapította ezt Emile Cohl, a rajzfilm megteremtője és első munkájában, az 1908-ban készített „Fantazmagória” című filmjében a gyakorlatban is megvalósí-

totta: egy elefánt fokozatosan táncosnővé változik, majd más formákat is felvesz. A reális életben ilyesmi nem lehetséges, de a rajzfilmben igen, sőt természetes is. Balázs Béla, a neves esztéta Filmkultúra című könyvében Pat Sullivannak, e műfaj egyik előfutárának rajzolt hősről, a még ma is népszerű Félix kandúrról írva, így magyarázza meg az irreális ábrázolásmód törvényszerűségét:

Vatroszlav Mimica, rendező

„Félixnek egyszer leszakad a farka és elvész. Töpreng, hogy segítsen magán. Ez az aggódó kérdés nagy kérdőjel formájában nő ki fejből, grafikusan jelezve, hogy kétségek dúlnak benne. Félix szemléli a szép hajlású kérdőjelet. Gondol egyet, megragadja és hátul odailleszti farknak. El van intézve. Valaki talán megütközik a lehetetlenségen, hogy hiszen kérem, a kérdőjel csak elvont szimbólum volt. Vonalként jelent meg és a rajz törvénye alá esik. A kérdőjel is csak olyan vonal, mint Félix teste. Egy anyagú. A vonal lények világában csak az lehetetlen, amit nem lehet rajzolni”.

Borisz Kolár, rajzoló

A rajzfilm egyik forrása tehát a képzőművészet, s ennek következtében problémáik is nagyjából azonosak. A modern képzőművészet mesterei miután a fényképezőgép közszükségleti cikk lett, már nem tartják feladatuknak a reális élet részletekben való ábrázolását, ezt jobban elvégzi helyettük a Leica vagy a Rolleiflex. Ugyanez a helyzet a rajzfilm esetében is: az alkotók nemcsak hogy nem kényszerülnek a valóság ábrázolására, hanem éppen vétenek a műfaj szelleme és lényege ellen, ha megkísérik. Mászóval a reális életábrázolás számára nincs hely a rajzfilmben, ezt a feladatot jobban el tudja végezni az élő embereket szerepeltető film. Ezt a törvényt azonban sem a képzőművészetben, sem a rajzfilmben nem tartják be teljesen, a reális és az absztrakt ábrázolási mód szélsőséges irányzatai között még sokféle más irányzattal is találkozunk, aminek látán arra a következtetésre juthatunk, hogy a válság általános.

Minket természetesen elsősorban a rajzfilm érdekelt, ennek problémáit vesszük közelebből szemügyre, mégpedig elsősorban Walt Disney példáján. Nélküle ugyanis el sem lehet képzelni ezt a pompás műfajt, hiszen ő és munkatársai fejlesztették művészileg és technikailag a tökéletességig. Disney művészi pályafutása mindaddig fölfelé ívelt, amíg tiszteletben tartotta a rajzfilm irratlan törvényét, nevezetesen azt, hogy egy irreális világot nem lehet reális alakokkal benépesíteni, a karikatúrák mellett délceg lovakokat és angyali hercegnőket szerepeltetni. Alkotó munkájának első korszakában pompás állati figurákat teremtett: Miki egeret, a mindig bajba sodródó, de találmányos és derűlátó lényt, Plútót, a buzgó és buta kutyát, Donaldot, az egyre fujtató, balszerencsés kacstát, amely elkeseredetten védekezik a saját ügyetlenségéből adódó kinos helyzetekben. Pompás rajzfilmjével a komikus hanghatásokra, zenei tréfákra épültek: a gyöngyvirágok harangoznak, a pók kifeszített hálóján citerál, a táncraperdült csontváz bordáját használja xilofonként, a kis egérke oroszlán módjára üvölt és így tovább. Walt Disney művészete a háború előtt érte el tetőfokát, és azóta hanyatlóban van. Ennek okát abban látják, hogy reális figurákat teremtett és szerepeltetett filmjeiben, nem törődve a stílus egységgel, a rajzfilm éltető elemével: a valóság elvonatkoztatásával.

„A német képes levelezőlapok, az angol Christmas Cardok, a luxus nyomatok konvencionális lapossága és egyfajta akadémikus művészet árasztotta el Disney műtermeit, éppen amikor a Hófehérke és a hét törpével a teljes estét betöltő film irányában akarta tovább fejleszteni ezt a műfajt — írja Georges Sadoul A filmművészet története című munkájában — „... Amíg Disney az állatokat vagy a törpék karikatúraszzerű figuráit ábrázolta, nem akart saját lehetőségein felülemelkedni, kitűnő műveket alkotott. De bazárszerű költészetének vagy a Grand-Guignol-hoz hasonlatos ijesztő effektusának értéke nagyon is vitatható. És amikor ízetlen hősnőjével és groteszk hercegével a humanitás magaslatára akart emelkedni, végképp csődött mondott.”

Nyilván nem lehetne a rajzfilm általános válságáról beszélni, ha jelei csak az egyik féltekén nyilvánultak volna meg. Am másutt is felbukkantak, nemcsak Hollywoodban, a rajzfilm igazi hazájában, ahol voltaképpen megteremtették ezt a műfajt, ahol formailag a tökéletességig fejlesztették, technikai kivitelét pedig szinte elérhetetlen színvonalra emelték. A szovjet Arany antilop című egyébként nagyon szép rajzfilmben hasonló jellegű vitatható alkotási módszert találunk, akár az újabbkeletű Disney filmekben. Hőst, a kis indus fiúcskát, az antilop barátját, aki felveszi a harcot a zsarnok maharadzsza ellen, a végtelenségig idealizálták, szinte kinos gonddal szépítették, s emiatt jól lehet roppant rokonszenves, sehogy sem illeszkedniük bele környezetébe, mindvégig papiros figura, élettelen bábu marad. Nemrégien elkerült hozzánk egy másik szovjet rajzfilm is. Egy rakoncátlan kölyökről mesélnek benne, aki nem tartja tiszteletben a közlekedési szabályokat. Nosza, összefognak a közlekedési jelzések és röpgyűlésükön elhatározzák, hogy megbüntetik. Jól meg is leckéztetik, de végül megjelenik a mentőangyal, egy milicista képében és kiszabadítja a kislíút. A mentőangyal szószerint kell érteni, mert a milicista alakja egyesíti magában a bibliából ismert őrzőangyalt, a jószágos mikulást meg a Disney-filmek dallás hercegét. Elképzelhetjük, hogyan fest ez az agyon retusált, erőszakolt realitással megrajzolt figura a meglevenedett közlekedési jelzések karikatúrái között.

Ebből a néhány példából nem nehéz kihámozni, hogy manapság a rajzfilm művelői, köztük a legtekintélyesebbek is, súlyosan vétének az alapvető törvé-

Nikola Kosztelac, rendező

nyek ellen. Különösen nem tudnak mit kezdeni a pozitív hősekkel. Nem akarnak karikatúrákat csinálni belőlük, hiszen nem ilyennek látják, nem akarják ilyennek látni őket. Így aztán megtörtént az, hogy a görbe tükörben látott alakok közé reális vagy megilletődött szeretettel rajzolt figurákat raktak, vagyis másszóval, különbséget tettek, két szemszögből néztek egy és ugyanazon alkotás alakjaira, s emiatt aztán elkerülhetetlenül stílusterés támadt. MI-

Vukotity Dusan, rendező

vel ez általános jelenség, teljes joggal beszélhetünk a rajzfilm válságáról.

Nos, ilyen körülmények között, amikor a kilombosodott fák lehullatják levelüket, némelyiket pedig korhadás is emészt, egy fiatal, nedvdűs hajás vonta magára a figyelmet: a jugoszláv rajzfilm.

Ezen a tájon nem volt hagyománya ennek a műfajnak, az első kísérleteket meghonosítására a háború utáni években jegyezték fel a krónikások. Kezdetben csak azon lelkesedtek a hazai filmvilág barátai, hogy a fiatalok egyáltalán bele merték vágni a fejszét egy ilyen nagy tuskóba, s nemigen mérlegették az eredményeket. Ezek nem is voltak kiemelkedők, a gyermekcipőben járó hazai rajzfilm legjobb darabjai is csak a Disney-filmek gyenge utánzatai voltak. A hőskorszak érthető nehézségei mellett a rajzfilmek kicsiny, lelkes csoportjának életét szervezeti káosz is keserítette. Egyizben magukat illetékeseknek nevező szakértők arra a megállapításra jutottak, hogy nálunk a rajzfilm gyártás megteremtésére nincsenek meg a feltételek és javaslatukra szétugrasztották a csoportokat. A rajzfilm szerelmesei nem osztottak véleményükben, újból és újból nekilendültek a korlátoknak, s sikerült is, végleg ledönteniök, 1956-ban, amikor a Zagreo varalalatban tömörült művészek Dusan Vukotics rendező vezetésével elkészítették a Csintalan robot című színes rajzfilmet. Ez a pulai filmversenyen a főlfezés erejével hatott. Azóta a hazai rajzfilm fejlődése állandóan fölfelé ível, mennyiségben és minőségben egyaránt. 1957-ben már 6, 1958-ban 11 filmet gyártottak, 1959-en nem teljes adatok szerint 17 rajzfilm került ki a stúdiókból, jövőre pedig, a tervek szerint 25.

Három-négy évvel ezelőtt a jugoszláv rajzfilm bekopogtatott a nemzetközi filmvilág kapuján, bebocsátást kapott, és azóta is szívesen látott vendég mindenütt. Az USA, Kanada, Németország, Anglia és a Commonwealth országai néhány évre előre megvásárolták a Zágreb vállalat termését, de sok más országba is elkerültek rajzfilmjeink. A fesztiválokon is sorba kapják a kitüntető elismeréseket. Vatoszlav Mimica Egyedül című filmje Velencében, A fényképésznél című pedig Bergamoban első díjat kapott. Díjazták rajzfilmjeinket a pulai, edinburghi, sanfranciscoi oberhauseni, berlini és a melbourneli filmversenyen is.

Vjekoszlav Kosztanysek, rajzoló

Egészen változatosan ismertettük a hazai rajzfilm gyártás útját a kezdeti lépésektől a kibontakozásig, de már ebből is kitűnik, hogy meglepően rövid idő, néhány esztendő alatt feltornászta magát az élvonalba, és számottevő tényezővé vált a világon. Vajon mi a magyarázata ennek a sikernek, vajon minek köszönheti a jugoszláv rajzfilm, hogy fogalomná vált?

Elsősorban annak, hogy széles mederben visszakanyarodott a rajzfilm éltető eleméhez, az irreális ábrázoláshoz, s ezzel megszabadult Disney nyomasztó hatása alól, ami a rajzfilm gyártás területén legalább olyan teljesítmény, mint az asztronautikában a Föld vonzóerejének semlegesítése. Innen elindulva aztán, az invenció, a szárnyaló fantázia segítségével a legmagasabb csúcok felé törtek, hídfőt teremtettek abba a birodalomba, ahol Disney őfelsége megtépzott dicsőséggel, de még mindig korlátlanul uralkodik. Ez a fordulat egy roppant szerencsés pillanatban következett be, amikor a rajzfilm gyártás ügye afféle légüres térbe került. Disney és követői egyhelyben topogtak, a szintén amerikai Stephen Bosustow, aki egyidőben az avantgardizmus zászlóvivője volt, Disney nyomdokaiba lépett, a kanadai Norman MacLaren érdeklődése eltávolodott a rajzfilmtől, a kínaiak és a románok a kezdeti sikerek

után megakadtak, a csehek pedig még nem bontakoztak ki, jóllehet Jirzsi Trnka bábfilmeivel elsőnek üzent hadat Disney konvencionálisulásának. Nos, ez a helyzet roppant kedvezett egy olyan filmgyártás számára, melynek új mondanivalója, izmos tehetségei vannak, és ennek megerősítését várja a nemzetközi filmvilágtól.

Nem volna azonban méltányos, ha mindent az alkalmas időpontnak tulajdonítanánk, jóllehet ez is közrejátszott abban, hogy a kapuk kitarúitak. A siker kulcsát a már említett formai tisztaság mellett a jugoszláv rajzfilm művelőinek abban a felismerésében találhatjuk, hogy az Andersen-mesék nem az egyetlen témaforrás, ők sokkal szélesebb területet ölelnek fel, általános érvényű problémákat, eszméket vetnek fel, sugalmaznak, az atomháború ijesztő víziójától kezdve egészen a sznobizmus kigunyolásáig. Persze ezt sem lehet jugoszláv találmánynak minősíteni, ám tény, hogy újabban éppen Zágrebben van ennek a felfogásnak a melegágya, másutt sehol sincs annyi híve. Noha ez voltaképpen helyes, sőt talán az egyetlen célszerű tájékozódás, mégis ezen a téren éri rajzfilm gyártásunkat a legkomolyabb — és tegyük mindjárt hozzá, jogos — bírálat. A témaválasztás ugyanis meglehetősen egyoldalú, mégpedig abban az értelemben, hogy tulságosan általános, kozmopolita, hiányzik belőle a szociális tendencia, egy merőben új világ humanizmusának akcentusai, másszóval, az emberiségről szólnak az emberiséghez nem pedig rólunk az emberiséghez.

Még egy jelentős tényező járult hozzá a jugoszláv rajzfilm érvényesüléséhez: a tehetségek találkozása.

Egész sereg magas képzőművészeti kultúrájú művész kezemunkája szükséges az előtér, az alakok, háttér, és a távoli háttér rajzainak elkészítésére, amelyekből egy 8-10 perces filmhez mintegy 10-12 ezer kell. S ezekben nincs hiány. Borisz Kolar, Vjekoszlav Kosztanysek, Alekszandar Marksza és Ivo Kusanic, — hogy csak a legismertebbeket említsük, — a legmodernebb grafikat alkalmazzák, s új eredeti rajzfigurákat teremtenek. Sok érett, nagytudású mester példája nyomán, a gyermekrajzok stílusát is ápolják, s ezzel megoldották a pozitív hősök ábrázolásának problémáját is, mert a rokonszenves alakok komikus elrajzolását eléggé indokolja a gyermekek hiányos rajztudása.

A zene a rajzfilmben nem pusztán kíséret, hanem a cselekmény szerves része, hiszen a figurák minden mozdulatokban pontosan alkalmazkodnak a zene üteméhez. Ennek a különleges zenei műfajnak nálunk Bubánovics, Kelemen és Krausz zeneszerzők az avatott művelői.

A sok érdemes tehetség, akiket itt említettünk, és azok is, akik csak a kötött terjedelem miatt nem kaptak helyet e beszámolóban, több csoportban dolgoznak. Ezek közül három rendező együttese emelkedik ki kialakult stílusával, művészi céljaival.

Legmarkánsabb egyéniség közülük Dusan Vukotics, a jugoszláv rajzfilm egyik megalapítója. Legjobb művei közé tartozik a kissé didaktikus Cowboy Jimmy, a kifogástalanul rendezett Abra Kadabra, a csehovi légtörténet árasztó Bosszúálló, a nagyvárosi életet kigunyoló Géppisztoly hangverseny, a filmszagalag minden centiméteréről ötletet sugárzó Tehén a Holdon. Egyszerű és világos a meseszövege, nem kacérokodik divatos modernizmussal, de mégis mesze van Disney konvencionális felfogásától.

Nem mondhatjuk ugyanezt Nikola Kosztelac rendezőről. Mesterien él ugyan az allegóriával; de új, a rajzfilmben egészen szokatlan, sokszor teljesen deformált grafikai megoldásokra törekszik, elvont szimbólumokkal tűzdelt teli filmjeit, s emellett még gyorsan változó képeivel is nehezíti a megértést. Az atomháború céltalanságát érzékeltető A mezőn, és a színházi közönség sznobizmusát kifigurázó Bemutató a legjobb műve.

A kettő között foglal helyet Vatroslav Mimica. A rendkívül szép ötletű Madárijesztő — egy mezei szalmaembernek a madarakkal való barátságáról szól — és az absztrakt grafikai megoldásokkal terhes Happy end után egészen egyéni stílust teremtett meg, melynek legjellemzőbb vonása az intellektuális humor. Nevéhez fűződnek a hazai rajzfilm legnagyobb nemzetközi sikerei. A Velencében díjazott Egyedül korunk emberének a gépek világában való elvesztettségét érzékelteti, a bergamói fesztiválon első díjjal kitüntetett A fényképésznél című filmje pedig egy mosoly történetét meséli el a rajzfilm kristálytisztá formanyelvén.

Ez a három csoport ütötte rá bélyegét a jugoszláv filmgyártásra, munkásságuk megismerése voltaképpen egyenlő a hazai rajzfilm megismerésével. Mű-

veikben pontosan felismerhetők azok a rúgók, amelyek nálunk a műfaj haladását előremozdítják: a vonalvilág törvényeinek tiszteletbentartása, továbbfejlesztése s ezzel egyidőben Disney háború utáni művészi koncepciójának elvetése, a kísérletezés mindig jelenlévő szelleme, amely különösen a modern képzőművészet eszközeinek filmre való alkalmazásában nyilvánul meg és a szellemes, ötletes témaválasztás, nem a mesevilágból, hanem a köznapi életből, habár e témák sajnos legtöbb esetben nem a hazai talajban gyökereznek.

Ilyen célokkal nyilván nehéz érvényesülni a közönségnél, amelynek ízlését Disney alakította ki, és még ma is nagy hatással van rá. A hazai rajzfilm művészei a nehezebb utat választották, nemcsak szórakoztatni kívánnak, hanem a közönség ízlése előtt haladva hatni is kívánnak ennek megváltoztatására. Hogy azonban ezt elérhessék, ennek első feltétele az, hogy a filmek valóban el is jussanak a közönséghez. Pillanatnyilag sajnos az a helyzet, hogy a rajzfilmek előbb elkerülnek külföldre, mint a hazai mozikba.

Elő gyermekrajzok című rajzfilmünkben

Művek, nézetek, vélemények

Tomán László

Nevető magyar dekameron. Magyar prózaírók humoros írásai. Összeállította Abody Béla. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1959. — Egy ilyen antológia összeállítójával nem lehet és fölösleges is vitatkozni, mert szándéka, kétségtelenül, nem az volt, hogy valamilyen esztétikai vagy pszichológiai tételt bizonyítson be, habár a humor, akár mint esztétikai, akár mint pszichológiai kategória, mindig vita tárgya lehet. Abody *Dekameronja* esetében el kell fogadnunk a válogatást, habár természetesen, több szempontból kifogást emelhetnénk ellene. Inkább azt kell megállapítanunk, hogy a magyar novellairodalomban — e könyv tanúsága szerint is — a humor fontos szerephez jutott. Jókai Mórtól Rideg Sándorig és Ambrus Zoltántól Urbán Ernőig ez a könyv felöleli szinte az egész újabb magyar irodalom derűshangú rövidebb prózáját. Itt van Gábor Andor csipkelődő szelleme, Füst Milán rafinált, mondhatnám artisztikus humora, Goda Gábor sodró prózája, amelyből nem hiányzik az élc, Heltai Jenő tanulságos, bölcsességgel táplált derűje, Hunyady Sándor pompás írása egy lehetetlenségében egyedülálló esetről, Karinthy Ferenc, a legnagyobb magyar humorista jótollú fia egy önéletrajzi részlettel,

amely a nagy író és körének életébe nyújt betekintést és könnyekig megnevetteti az olvasót, itt van az apa, Karinthy Frigyes — a betűszerinti sorrend szeszélyéből a fia mögött, valójában azonban jóval előtte, és jóval mások előtt is — a halhatatlan magyar író és humanista, talán nem a legjobb váltogatásban (kivételek a *Titokzatosság*, amely egyike a könyv legjobb írásainak), Kolozsvári Grandpierre Emil éles szatírája, melyben az a legcsodálatosabb, mennyire igaz, Mikszáth Kálmán, az utolérhetetlen, két remekével, Molnár Ferenc, akinek *Karácsony előtt* című története példája a kaotikus humornak, Nagy Endre érdekes politikai szatírájával, a keserű homorú Nagy Lajos mesterialan megírt elbeszéléssel, melyben ártatlan arccal a feje tetejére állította a világot, s ebben irgalmatlan tudott lenni, Rideg Sándro bátor karikatúrájával, Szabó Dezső nagyszerű és merész ötletével a makucskai feltámadásról, Szerb Antal mély, pszichológiailag jól előkészített és megalapozott, de így is megkérdőjelezett humorával.

Sokszor úgy érezheti az olvasó, hogy nem minden humor, ami ebben a könyvben van, s ez a válogatás hiányosságának tudható be. De ennél sokkal több-

ször az az érzésünk, hogy a magyar irodalomnak van néhány páratlan humoristája, közöttük az elsők Mikszáth és Karinthy Frigyes. Ők tudják legjobban megnevetetni az embert, — s mi más a humor célja? —, de bennük találjuk a legtöbb fullánkot is. Ezek közismert dolgok. Tőlük senki és valószínűleg soha el nem veheti az elsőséget. Minket néhány újabb író lepett meg. Abban az előkelő társaságban, melybe kerültek, jól megállják a helyüket.

Siegfried Sommer: Mojih 99 zaručnica (Meine 99 Bräute). Regény. Horvátra fordította Ančica Čerić. Zora kiadás, Zagreb, 1959. — Niki Montag, akiről Sommer könyve szól, s akinek — egy porcelán-malac bendőjének tanúsága szerint — 99 menyasszonya, de legalábbis ugyanannyi szeretője volt, a modern idők, pontosabban: napjaink Don Juanja. Mindenütt vannak Niki Montagok, ilyen „külvárosi gavallérok”, s minden férfiban van belőlük valami.

Maga a regény, a háború utáni német irodalom egyik sikere, a könnyű olvasmányok közé tartozik. Érdekes, fordulatos, vonzó és időszerű. Ha kedvünk van hozzá, még elgondolkoztató is. Lehet, hogy Sommer épp ezt akarta, elgondolkoztatni. Erkölcseről, életfelfogásról. A mi korunk fiatalságáról, amelynek egy részét Niki Montag, az ellenállhatatlan szoknyavadász jelképezi.

Két dolgot kifogásolhatunk mégis: ebben a regényben, amely egy nagyon széles kép lehetőségeit rejtí magában, a mai német ifjúság életéből csak a szerelmet, az intim kapcsolatokat láthatjuk, és sajnáljuk, hogy Niki Montag a regény végén „megjavul”, mert ezt egyszerűen nem hihejük el.

Lutter Tibor: James Joyce. Irodalomtörténeti kiskönyvtár. Gondolat, Budapest, 1959. — James Joyce művei, az egykor „titokzatos” *Ulysses*, az „érthetetlen” *Finnegans Wake*, megszűntek rejtély lenni. A kritikusok és esztéták dicséretére válik, hogy az *Ulysses* megjelenése óta eltelt 37 év alatt elemző, kutató munkájukkal annyira megmagyarázták, alkotó elemeire bontották ezt a regényt, hogy ma egyetlen sora, szava vagy utalása sincs, amelynek külön jelentését ki ne derítették volna. Az *Ulyssesnek*, és általában Joyce műveinek egész könyvtára való irodalma van.

Ezért nem volt nehéz Lutter Tibor számára bemutatni James Joyce életét és műveit a magyar olvasóközönségnek. Kis könyve elsősorban azoknak szól,

akik még nem olvasták Joyce-ot, s mielőtt olvasásához fognának, szeretnének egy kis bevezetést kapni, hogy könnyebben megértsék és élvezhessék e valóban komoly, nehéz, bonyolult alkotásokat. Azok is, akik már ismerik Joyce egyes munkáit, Lutter könyvében bizonyára találnak olyan adatot, magyarázatot vagy nézetet, amely az előttük esetleg még nem eléggé világos kérdésekre fényt derít.

Lutter írása nem tudományos mű, de megbízható; alapos, mégsem vész el a részletek vizsgálatában; népszerű, de nem felületes. Újat nem mond, de az igényes olvasó is talál benne jelentős megállapításokat.

Alberto Moravia: Prezir (Il disprezzo). Regény. Szerbre fordította Branka Rakic. Narodna knjiga kiadás, Cetinje, 1959. — Moraviától, az idej irodalmi Nobel-díj komoly esélyesétől megszoktuk, hogy regényeiben társadalmi és erkölcsi problémákat boncolgat, korok kérdéseire keresi a választ. De a *Megalkuvó*, a *Közömbös emberek*, a *Római nő* után Moravia mindinkább elfordul a közvetlen társadalmi vonatkozásoktól, egyre jobban csak az emberek intim életével foglalkozik (már a *Római történetek* is ezt bizonyítja). Az *Il disprezzo*ban egy házasságot mutat be az olvasónak: Molteni színházi kritikus és forgatókönyvíró eleinte boldog, majd felbomló házasságát és a tragikus véget — egy nagyszerű lélekrajz alakjában.

Ebben a könyvben is megtaláljuk az emberismerőt, lélekbúvárt — a nagy elbeszélőt. Valami azonban nem olyan amilyen volt. Valami, valami súlyos hiányzik ebből a könyvből, az, ami a *Megalkuvót* és a *Közömbös embereket* olyan naggyá és jelentőssé tette. Csak a történet vége felé jelentkezik újra az ismert és csodált író. A regény fejlesztése meg a mesteri befejezés, melyben van valami az élet tragikumából, Moravia legjobb, előző műveire emlékeztet, s ez adja meg a mű végső konzekvenciáját is.

Miroszláv Krleža: Éjtszakának virrasztója. Petrica Kerempuh balladája. Fordította Csuka Zoltán. Magyar Helikon kiadás, 1959. — Irodalmi munkásságának három évtizedét szentelte Csuka Zoltán annak a célnak, hogy a jugoszláv irodalmat megismertesse a magyar közönséggel. Az első világháború után először itt, Vajdaságban, majd Magyarországon folytatta fordító és

szervező munkáját, de sokáig kevesen értették meg és értékelték. Elismerést ezért, a népek közeledését szolgáló tevékenységért, Csuka keveset kapott, helyette hosszú éveken megaláztatásban és szenvedésben volt része.

Az utolsó néhány esztendőben egymás után kerülnek ki keze alól az ismert jugoszláv írók művei magyarul: Goran Kovačić, Stanković, Andrić, Marinković, Držić és mások. Most pedig Krleža híres költeményei, Petrica Kerempuh balladái. Ez a fordítás Csuka eddigi működésének koronája. A Kerempuh-balladák átültetése mindmáig lehetetlen feladatnak látszott — ezt maga Krleža is beismeri. De Csuka vállalkozott rá, s kemény munkával eljutott céljához.

A fordítás sohasem helyettesítheti az eredetét. Mindig csak többé-kevésbé megfelelője lehet. Csuka ebben is elérte a maximumot: Petrica Kerempuh véres, keserű dalai csak így hangozhatnak magyarul, ahogy Csuka megérezte és megénekelte őket, s ezért a gazdag magyar fordító irodalomban méltón sorolhatók a legkiemelkedőbb fordítók legjobb munkái közé.

Ahhoz, hogy Krležának ezeket a verseit lefordítsák, a kor nyelvét kell felhasználni. Csuka műve épp avval tűnik ki, hogy rátalált a megegyező kifejezésre egy archaikus, ízes, duzzadó, tragikus dallamú, lázas magyar nyelvben. Ezt megtartotta az egész kötetben, az összes versekben, s szavai hol úgy zúgnak és sodornak, mint egy áradó folyam, hol olyan könnyedén futkosnak a vessorok létráján, mint a szellő az ágak között.

Különösen jelentős magának Krležának közreműködése a fordítás munkájában, a mű hatását pedig növelik a balladák magyar vonatkozásai.

A Magyar Helikon ennek az értékes műnek méltó köntöst adott.

Predrag Palavestra: Književne teme. (Esszék), Kosmos kiadás. — Predrag Palavestra ismert név a mai jugoszláv irodalomban. A fiatalabb nemzedékhez tartozik. Kritikáiban egy író-csoport véleményét fejezi ki. Irodalmi csatákban nem marad tárgyilagos, az irodalom és művészet érdekeit nem helyezi a csoport-érdek fölé. Kizárólagossága most kiadott első könyvében is megnyilatkozik. Amikor ugyanis a szocialista realizmussal és a szovjet írók egy részének

irodalmi nézeteivel foglalkozik, pontos megállapításokat tesz, néhány mai jugoszláv író művének tárgyalásakor, a hazai irodalmi viszonyok bemutatásában ellenben nyíltan csoportjának álláspontját juttatja érvényre, korszerűnek nem mondható esztétikai elveinek alapján méri fel alkotók és művek értékét.

A könyv második részében mai jugoszláv költők arcképét rajzolja meg, publicisztikai hangon és egyoldalúan. Ez a részrehajlás a könyv harmadik részében is megnyilvánul, amikor öt költő sorsáról szól. Itt egyébként bebizonyul, hogy nem mindig tud az irodalomban „hosszú távon” érvényes véleményyt kialakítani.

Néhány — az irodalmi frontokon Palavestrával szemben álló — kritikussal és esztétával ellentétben, az ő írásaiban — s ez recenzióban talán az egyetlen dicséret megállapítás — nem hemzsegek az idegennyelvű idézetek, tudásfitogtató utalások, amelyeknek szinte lehetetlen a végére járni. Az ő írása egyszerű, világos, érthető, sőt, helyenként, élvezhető is.

A Književne teme kritikai szempontból, írók és alkotások értékelésének szempontjából semmi újat nem hozott. Sajnálhatjuk, hogy egyes régebbi, érdekes írásait nem közölte a könyvben, s hogy kevés — illetve egyáltalán nincs — benne irodalmi kritika.

Branko V. Radičević: Beli čovek. Regény. Progres, Novi Sad, 1959. — A szerző negyedik regénye ez. Kevesebb mégis, mint az első, a *Fehér asszony*. Mégha „fehér” is az ember, akiről szól, maga a könyv a „fekete” irodalomba tartozik. Azokat mutatja be, akik lent maradtak, akiket rabságukba ejtettek a szenvedélyek: a test meg a szesz.

A *Beli čovek* nem ér fel idősebb testvérével, a *Bela žena*-val, habár van néhány új, Radičević gazdagodását mutató vonás is benne. Találunk benne, továbbá, néhány rokonvönást Miódrag Bulatović világával, különösen a *Djavoli dolaze* kötetből. S végül benne van Branko V. Radičević költői hangja, egy állandó, egyenletes prózai ritmus, amely arra utal, hogy Radičević mindig és mindenben költő.

Ez a költő evvel a kötettel egy szomorú élet titkaiba akart bennünket beavatni, de sok titkot ő maga sem fejtett meg.

A szabadság útjai

Bori Imre

„Polgári származású írók, valamenynyien...!”

Ezzel indult meg a háború befejezése után Sartre immár nevezetes folyóirata, az Új Idők. Legalkalmasabbnak éppen ez kínálkozik jegyzeteink élére is, amelyek Sartre nagyra méretezett regényciklusával, a Szabadság útjaival foglalkoznak. Három kötet készült el belőle és bár az író nem egyszer ígérte folytatását, még most sem láttak napvilágot újabb alkotásai ebből a gondolat- és élménykörből.

Mert vannak befejezetlen és befejezhetetlen alkotások. Sartre regénykolosszusa az utóbbiak közé tartozik. Nem íróján és tervezőjén múlik ez, hanem az életén, amelynek szeszélyes útvesztői nagyobb álmok temetői is voltak már. Szeszélyeinek különösen a polgári társadalmak írója van kiszolgáltatva immár majd ötven esztendeje. Az első töredéket Franz Kafka hagyta hátra és a jelek szerint Sartre művére is ez a sors vár.

*

A második világháborúban megsebzett népeknek, amelyeknek a győzelem mámore helyett a vereség és a megaláz-

tatás keserősége jutott, mint például az olaszoknak és a franciáknak, szinte még ma is állandó kérdésük: hogyan jutottunk odáig? hol vétettük el? mi hiányzott belőlünk, ami kisebb népeket is nagygyá tudott tenni e háborúban? Sartre aki a háború utáni nemzedékek, ocsúdások prófétája lett, természetesen a maga módján megpróbált válaszolni a fentebb felsorolt kérdésekre, emberi utak sokaságából, emberi sorsok változataiból igyekszik felderíteni, melyik út vezethetett volna másfelé, milyen emberi magatartás állta volna sziklaként az embertelenségnek a faszizmusban testet öltött ostromát.

Sorskérdés ez, nemcsak az egzisztencialista filozófiai probléma, mint ahogy a neves író első pillanatban gondolta. Mert csábító filozófiai és írói feladat ez: olyan emberi helyzetet teremteni és megvizsgálni, amelyben a háború előestéjén élő francia polgárság minden lényeges jegye megvan, tehát egy tipikus francia polgárt teremteni, aki elveszíti a háborút vagy olyant, aki megnyerhette volna.

Erre vállalkozott Sartre. És ha tudata mélyén egzisztencialista filozófiai problémák motoznak is és filozófiai téziseinek illusztrálására írta volna meg ezt az

egyelőre három regényből álló ciklust, a mű többé válik, mint szerzője szándékában volt és más értelmet kap egy más élethelyzet távlatából.

Tagadhatatlan természetesen, hogy Sartre ebben a művében is, mint mind-egyikben, egzisztencialista filozófus, hogy életértelmezése sokszor abszurdumba torkollik, hogy szívéhez közelebb áll az élet értelmetlenségének gondolata, mint az élet ünneplésének szenvedélye. Ezt elsősorban hősei életének végső értelmetlenségében láthatjuk: hősei a „szabadság útjain” járnak és szinte egytől-egyig rabságba jutnak, és a rabságban fedezik fel „szabadságuk” értelmét.

Rossz filozófia az ilyen, bár aligha tagadhatjuk, hogy bizonyos körülményeket, társadalmi helyzetet nagyszerűen magyarázni és tükrözni tud. Az egzisztencializmust, általában el szokták vetni minden haladó gondolat nevében. Átkozzák, kiközösítik, legjobb esetben is vitáznak vele, igyekeznek kimutatni reakciós jellegét, polgári dekadens voltát.

Utopia lenne világmagyarázatot várni tőle. De létezőként és tényként el kell fogadnunk, sőt kamatoztathatjuk is létezését, ha úgy fogjuk fel, mint a nyugati polgári államok polgárságának életlátását, gondolatainak, vizsgálódásainak, sorslásátának elméleti megfogalmazását.

Sartre csupán polgár akar lenni, aki polgároknak ír polgári élet-kérdésekről. Sartre, a filozófus, kétségtelenül ez, az író-filozófus pedig a polgárság lelkiismeretének nehéz szerepére vállalkozik. Mondanunk sem kell: szerepének háladatlanságával maga is tisztában van. Ezt bizonyítják a Szabadság útjai is csonkaságukkal, befejezetlenségükkel, mintegy várva, hogy az élet tegyen pontot a mű végére. Mert Sartre sejteti a mű csonkaságának okait.

Nem lehet befejezni az életkört, amit francia polgárok életéből teremtett az író, mert nincs végső értelme, a semmibe vész, megfoghatatlanná válik, ammyira érdektelenné, hogy sem gondolati úton, sem az irodalom virtuális realitásával nem lehet megfogni. A halál, a bukás, a rabság nem megoldás, polgárként itt megállni nem lehet, mert itt egy új kör kezdődik, amely ismét csak a semmibe visz és a semmibe vész. Mert még Sartre is visszazariad a polgárként végiggondolt élettanulásoktól, az úttól, amelyen elindult: az értelmetlenségben lelni meg az élet értelmét. Mert mi értelme lehet az értelmetlenségnek? Mit ér a szabadságút, amely a rabságba visz?

... És mi a mai polgári társadalom létezésének értelme? Létezik minden jóslás ellenére, sőt virágzik, halad, verseng és kívülről úgy látszik, mintha egy újabb ezredévre készülne. Látszólag minden rendben van, de az író, a filozófus, még ha polgár is, és annyira polgár is, mint Sartre, tudja, hogy ez a látszat csal. A jólét, a kényelem, a biztos egzisztencia, a haladás, a technika, prosperitás és gazdasági expanzió sebzett lelkeket takar, semmibevesző, megfoghatatlan életutakat...

Ezért nincs folytatása a nagynak tervezett műnek sem, mint ahogy a második világháborúban a bukott-győztes francia polgárság életének sincs folytatása, életük válságból válságba sodródó agónia. Polgár néz szembe önmagával, a polgárral, jövődjével, amely nincs, amely semmibe vész.

*

Mathieu.

Szimpatikus ember, tanár, filozófus, akiben megért a francia polgárság nagy századainak minden kulturális és emberi eredménye, és aki maga is az emberi élet keretében, túl a harmincon, eljutott az érettségre, a férfikor delére, a nagy tettek, nagy alkotások évszakába. Élete végignyújtózik a regényen, egységbe szövi a többi hős életét, csatornázza az író mondanivalóját.

A regény indulásakor olvashatjuk róla a következő sorokat: „Azon az úton jársz, hogy lelki nyomorékka válj. Benned és rajtad minden tiszta és világos, frissen mosdott szagú vagy, mintha fürdőből léptél volna ki. Csak nincs anyé-kod, nincs semmi fölösleges benned, sem bizonytalan, sem gyanús. Minden a legnagyobb rendben van. Hajlamaid után jársz: szereted önmagad vizsgálni.

Ezt Marcella, szeretője mondja neki egy éjszaka.

Bizarr helyzet. Marcella állapotos és most feleségül kellene venni, vagy nőgyógyászhoz vinni, de az abortuszhoz pénz kell és Mathieu örökké pénzhiányban szenved. Meggyűlöli a gyermekét méhében hordozó szeretőjét, akihez hét éve már odalopakodik éjjelenként, aki mindig otthon él, nappal alszik, éjjel pedig filozófus-szeretőjét várja. Marcella vágyik a gyerek után, Mathieu el akarja pusztítani, mert félti szabadságát. Egyszerű helyzet, regényírók nem egyszer kiaknálták már az ilyen élethelyzeteket. Sartre-nál azonban filozófiává szélesedik ez a pillanat. Itt válik Mathieu egzisztencialista hőssé.

Beszélgetés-foszlányokat idézek:

Mathieu: Nem érdekel, nem akarom magam megismerni.

Marcella: Tudom, ez nem cél, ez nálad eszköz. Azért teszed, hogy megszabadulhass magadtól. Vizsgálni és értékelni magad, ez a te kedvenc magatartásod. Amikor nézed magad, elképzeled, hogy nem te vagy az, akit nézel, azt képzeled, hogy nem vagy semmi. Ez a te eszméd: semmi sem lenni.

Mathieu: Semmi sem lenni. Nem, nem erről van szó. Csak önmagamé akarok lenni.

Marcella: Igen, igen. Hogy szabad légy, teljesen szabad, ez a hibád.

Mathieu: Ha nem kísérelném meg, hogy életemmel úgy rendelkezsem, ahogy akarok, nem látnám az életemnek semmi értelmét.

Marcella: A többiek miért nem ilyenek?

Mathieu: Ilyenek azok is, csak nem tudják.

Egy másik helyen ezt gondolja hősrünk: „Szabadnak lenni! Önművemnek lenni és mondani: létezem, mert így akarom! Önmagam kezdetének lenni...

Mit tud kezdeni egy polgár ezzel a látszólagos „szabadsággal”, és az önuralomnak ezzel a végső birtoklásával? Spanyolországba nem mert elmenni és nem mert belevetni magát a háborúba. Nem tudja legyőzni önmagát és reménytelen szerelmét, nem tudja életét rendezni, és nem tud polgárként, filozófusként megszabadulni Marcellától csak lopással; egy megfogamzott pete bilincsekbe verte, önmaga szabadságának hálójában vergődik. Szétfoszlik kezében minden lehetőség. Élete fonala a semmibe vész.

Mathieu monológja:

„Öreg vagyok. Nyakig belekeveredtem saját életembe és nem hiszek semmiben. És mégis. Valamikor én is valami Spanyolországba akartam menni. De nem lehetett. Létezik-e egyáltalán Spanyolország? Én itt vagyok, vizsgálom saját magam, érzem a vér, a víz vasas, régismert ízét, én saját izem vagyok, létezem. Létezni ezt jelenti: inni saját magát szomjúság nélkül. Harmincnégy év. Harmincnégy éve, hogy vizsgálom magam és öreg vagyok. Dolgoztam, vártam, megvolt mindenem, amit csak akartam. Marcella, Párizs, függetlenség. És mindennek vége. Nem várok semmit. Látni a mindennapi parkot, amely mindig új és mindig ugyanaz a... szaladgáló gyerek, Sára és sárga kimonója, az állapotos Marcella, a pénz. Minden olyan

természetes, közönséges, egyhangú. Elég, hogy kitöltson egy életet, igen, ez az élet. A többi, Spanyolország, kártyavárak, ez... mi? Langos egyéni használatra csinált vallásoscska. Halk és anyagi kísérői életemnek? Menekülés belőle? Így látnak a többiek: Daniel, Marcella, Brinie, Jack; ember, aki szabad akar lenni. Eszik, iszik, mint a többiek, állami hivatalnok, nem politizál, a L' Oeuvre-t és a Le Populaire-t olvassa, harcol a pénzzel. Csak szabad akar lenni úgy, ahogy mások egy bélyeggyűjteményre vágyódnak. Szabadság az ő titkos kertje. Ember: lusta és hűvös, kicsit álmodozó, de alapjában véve értelmes, aki alattomosan teremtett magának egy közepes és állandó szerencsét, amelyet mozdulatlanásra épített, amit aztán időről-időre magasroptú okoskodással igazol. Valóban ilyen vagyok én?”

Ki tulajdonképpen ez a Mathieu, aki azt hitte, hogy szabad és végül is rádőbben, hogy elszalasztotta életét, nem tett semmit, fiatalosága a semmibe vezett, életének nincs értelme, s végül is így vall: „Nem tudtuk, hogy fiatalok vagyunk, csak akkor döbbszünk rá, amikor már késő volt”. Mert Sartre Mathieu alakjában a háború előtti polgárság tipikus alakját rajzolta meg. Ime Mathieu jellemzése, hibátlannul, remekül, tömören: „Én azt gondolom — mondta Jack —, a szabadság abból áll, hogy az ember szembenézzen azokkal a körülményekkel, amelyekbe önként lépett be és vállalja az ebből eredő következményeket. Te kétségtelenül nem így gondolkodol. Te elélted a kapitalista társadalmat, de tisztviselője vagy ennek a társadalomnak, szelvében-hosszában fecseged, hogy elvben közel állsz a kommunistákhoz: de vigyázol, hogy soraikba ne lépj, sohasem szavaztál. Gyűlölöd a burzsoá osztályt, mégis burzsuj vagy, burzsuj fia, burzsuj testvére és te is burzsujként élsz.”

Igen, ez Mathieu, ilyen a tipikus polgár Franciaországban a második világháború előestéjén. Kis életében végigélte mindazt, amit a francia polgárság is végigélt. Nincsenek már eszményei, fennkölt céljai. Mathieu nem a polgári kötelességek hálójában vergődik, látóköre nem szélesebb, mint az, amit egyéni egzisztenciája fel tud villantani és meg tud mutatni vágyakban és törekvésekben. Mathieu egy atomokra bomlott társadalomban él, vonzzák és taszítják ismeretlen erők (vonzza a fiatalság és ta-

zítja önmaga tehetetlen-sége, amely nem tud igazi célt teremteni életének, nem tud megoldani olyan egyszerű kérdést, amilyen a szerelem, az élet, a halál. Természetesen mindezt a hős tudatos önruralma szempontjából lehet csak így értelmezni.

Mathieu-nek ugyanis egy az ambíciója csupán, ezt már idéztük: „hogyan rendezzem az életemmel, ahogy akarok”. És ez az „ahogy akarok” fog majd szembeszállni a támadó német fasizmussal! Hatalmasnak, nagyszerűnek képzelte magát önruralmában. Mint egy független kis sziget, amelynek megvan az önkormányzata, úgy élt Mathieu Párizs közepén, azzal dicsekedett, hogy kezében tartja sorsát, szabad ember, aki azt tesz, amit akar, és nem azt, amit tennie kellene, amit külső erők, társadalmi erkölcs, szokások, államrend kényszerít rá. Tipikusan polgári felfogás és magatartás ez, a francia polgár szellemiségének a megtestesítése. Mathieu így fest:

„Volt egy ember, érzékeny és tisztá, aki szerette Párizst, s bolyongott benne. Az az ember immár halott. Éppen úgy halott, mint Waldeck-Rousseau, mint Thureau-Dangin; belemerült a világ múltjába a Békével együtt, élete el van temetve a Harmadik Köztársaság levéltáráiban, napi kiadásai adatok lesznek az 1918 utáni középosztály életmódjának statisztikai kutatásaiban; levelei a két háború közötti burzsoázia életének a dokumentumai lesznek, csúnya tettei és lelkiismeretfurdalásai pedig értékesen megvilágítják majd a Második Császárság bukása utáni kor francia szellemiségét. Az az ember testéhez szabta a jövődjét... Egy piciny történelmi és halálos jövődjét az: a háború minden súlyával rászakadt és megsemmisítette...”

Mi maradt meg belőle? Íme a felelet: „Megválasztani magát napról napra”, úgy ahogy az ember megválasztja ebédjét, cipőjét, ruházatát. És a háború nem az ő háborúja. A háború kitörésének légkörében nagyon jellemző a sóhaja: Hiába vagyok szabad.

Kitör a háború, Mathieu csapata visszavonul és amikor egy faluban megállapodnak, kiválik bomló csapattestéből és az utóvédekhez csatlakozik, akik egy páran elsáncolva magukat a faluban, fel akarják tartóztatni a németeket.

„A kerítéshez ment és állva kezdett lövöldözni. Bosszúállás volt ez, minden döbrénessel megbosszult valami régi függést. Egy golyó Lolának, akit nem

mertem meglopni, egy Marcellának, akit el kellett hagynom, egy Odette-nek, akinek nem akartam a szeretője lenni. Ez a könyveknek, amiket nem mertem megírni, ez az utazásoknak, amiket nem engedtem meg magamnak, és pedig minden embernek általában, akiket gyűlölni akartam és akiket megpróbáltam megérteni. Lövöldözött, és törvények repültek a levegőbe: szeresd felebarátodat, mint tenmagadat, bumm a buta po-fájába, ne ölj, bumm abba a hazug képebe ott által. Emberre lőtt, az Erényekre, a Világra, a Szabadságra amely Félelem. Égett a községháza, és tüzelt a feje: fűtyültek a golyók, és szabadon, amilyen a madár, a világ is levegőbe fog repülni, és én is vele. Megnézte az óráját: tizenégy perc és harminc másodperc, nem volt már semmi vágya, csupán az a fél perc, amely éppen elegendő, hogy földre terítse azt a szép és büszke tisztet, aki ott fut a községháza felé... A Szépség még néhányat ugrik és Mathieu másodszor is célbaveszi. Lőtt: tiszta volt, mindenható volt, szabad volt.

Tizenöt percig.”

Így tűnik el Mathieu a „szabadság” útjain, és így találja meg egész élete értelmét. Más kérdés természetesen az, hogy ez a „kissé rövidlátó racionalista, látszólag igen magabiztos és lényegében igen bizonytalan férfi, aki tele van jóindulattal minden iránt, ami természeténél fogva érdeklődési körébe kerül, vak és hazug minden más kérdésben: óvatosságból bölcs, izlésből érzékeny, igen kevéssé érzéki: röviden szólva meg gondolt, kimért értelmiségi, a középosztály gyönyörű gyümölcse, csupán így és ilyen módon tudta megtalálni a „szabadság felé vivő utat”.

Mathieu a polgár csődbe futó útját járta. Sartre vele igazolta filozófiai tételeit, de nem igazolta Mathieu-t az élet és a társadalmi fejlődés, Semmibevessző utat kínált fel Sartre megoldásnak. Olyan individualizmus képét rajzolja meg, amely intellektuális tömeghisztéria volt Franciaországban a háború előestéjén.

A többi hős a maga módján mind Mathieu különféle változata az egzisztenciális lét (tehát az individuális intellektualizmus) különböző fokán, a kiélttség más-más stádiumában: homoszexuális az egyik, hervadó énekesnő

a másik, kitartott selyemfiú a harmadik, a negyedik a spanyol köztársaság tábornoka, volt festő, aki mindenben csalódott, az ötödik szerelemre éhes szépasszony, azután pacifisták, francia fasiszták, a háborút megelőző idők jellemző emberi magatartásának hordozói. Közülük Iviech emelkedik ki. Mathieu elérhetetlen szerelme, akibe fiatalságáért kapaszkodik és akit nem tud birtokba venni sohasem. Sagan kisasszonynak és regényei hősnőinek az őse Sartre Iviech-e. Egyetlen célja van: élni akar és élvezni az életet, szereti, ha a férfiak szeme megakad sudár termetén, fiatalsága bájain és perverz módon élvezi mindezt. És amikor jön a háború, odaadja magát az első férfinak, férjhez megy, pusztán azért hogy meg ne öregedjen, mert a háború öregít és gyászszíneket rak fel a nőkre is. Mert Iviech az élet élvezetére született és nincs is más célja az életének ezenkívül.

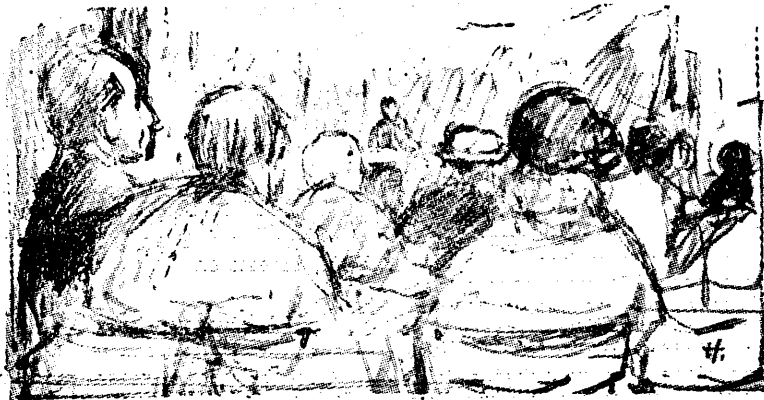
A regény befejezetlenségébe futnak a hősök életútjai. Mathieu elvész szemünk elől megtalált „szabadsága” mámorában, a többiek élnek tovább, hogy mi történt velük, az író nem mondja meg. De sejthetjük. A maguk módján valamennyien átéltek és átvészelték a megszállás éveit, megingott a hitük, eluralkodott rajtuk a bizonytalanság érzése, hitük, ha egyáltalában volt, most végleg elveszett. Nem hisznek az emberben, nem hisznek semmiben. Csak élnek,

vegetálnak egzisztenciális létük bizonytalanságában, távlatlanságukban. Élnék, mert megszülettek, meghalnak, mert meg kell halniok, dolgoznak, mert kell, és henyélnék, vágyakoznak vagy egyéni kalandokban élik ki magukat, mert megtehetik.

A szabadság útja persze nem ez. Mint-hogy a francia polgár nem ezen járt, elvesztette a háborút, s végül is mások nyerték meg számára is. Nem látták különösebb értelmét életüknek, hát nem is harcolhattak úgy, mint aki tudja, miért harcol. Fatalitással fogadták azt is, mint ahogy fatalitással vesztették el a háborút. A regény harmadik kötetének a vége a fogolytáborba zárt franciák letargikus aléltóságát vetíti elénk tele szimbolikus jelentéssel. Az út végére érteztünk, ahová torkollnak azok az utak, amelyeken polgárok járnak és amelyen járhattak a második világháború előestéjén.

Eppen ezért tanulságos olvasmány befejezetlenségében is Sartre regénye. Egyfelől egzisztencialista filozófia nyilvánul meg, amikor az élet nagy kérdései iránt süket hőseit megrajzolja, ugyanakkor éles társadalomrajzot is ad, amelyből a francia polgárság életének pompás körképe bontakozik ki. A regénye töredékvoltában is impresszív írói kísérlet.

Az egyes kötetek címe: Érett kor, Elodázás, Megölt lelkek.

Test is, fej is

Ivan Ivanji

A nagy művészi alkotásokat, mindenekeelőtt az irodalmi műveket, erős fényforrásokkal hasonlíthatjuk össze. Ez, a már megszokott hasonlat tetszik nekem, de nem tartom teljesnek, úgy érzem, kiegészítésre szorul. Minden lámpa vagy fényforrás körül mulhatatlanul megkezdődik a pillangók és bogarak tánca. A művek magyarázóit, bírálóit, kritikusait, elő- és utószó íróit és — sajnos — a hazai és világirodalom, meg az összehasonlító irodalom tan-székei is mind e fénykörben táncoló, kellemetlenkedő, s egy csöppet sem eredeti rovarokra emlékeztetnek. Pedig a világosság — gyakran úgy tetszik nekünk — nélkülük is, önmagában is elegendő volna.

Az az egyáltalán nem hízog gondolat, hogy magam is egy fénykörben keringő molylepke vagyok, akkor került föl bennem, amikor Branimir Živojinović utószavát olvastam Mann „Legendák” című könyve végén, amelyet a beográdi „Mlado Pokoljenje” jelentet meg. A kitűnő fordítás is Živojinović munkája. Miközben az utószóban megindokolja, hogyan került egy könyvbe, egymás mellé Thomas Mann három elbeszélése („Elcserejt fejek”, „A törvény” és „A kiválasztott”), három korszakra osztja Mann életművét. (Pon-

tosabban: Živojinović három periódust mond, én azonban szívesebben írom le a korszak szót, mert szinte már nyaktörővé vált bizonyos szavaknak a használata, amelyeknek értelmét az utca nyelve megváltoztatta. Annyira veszedelmessé, hogy például a „Beogradska komedija” kénytelen volt Lehár „Pacsirtáját” „Ott, ahol a pacsirta dalol” címen előadni.* Sokan tabuként kerülnek az ilyen képzettársítások útjait és összefüggéseit, mégis úgy vélem, érdemes volna kikutatni, hogy egy-egy szó — tekintet nélkül szótári jelentésére és eredetére — miként hat a nyelv életére. Erre, sajnos, itt nincs elegendő hely, pedig Thomas Mann nagyon is tisztában van azzal, milyen lehetőségeket tartalmaz egy-egy ódon vagy utcai kifejezés. Ez fordított rendkívül nehéz feladatok elé állítja, Živojinović azonban helyenként mesterien oldotta meg őket.) De térjünk vissza a korszakokra. Živojinović szerint Mann első korszaka 1912-ig tart („A halál Velencében”), a második korszak „Zürzavar és fájdalom” című elbeszéléssel. 1925-ben zárul, s ekkor a „József és testvérei” című tetralógia megírásával kezdődik a harmadik korszak. Az utószó írója —

* A ševa szó a beográdi utca nyelvén obszécén jelentésű.

a nagy író életéből, társadalmi tevékenységéből és alkotói sikereinek változásából kiindulva — sok logikus érveléssel indokolja ezt a fölösztást. Igen érdekesen szemlélteti is ezeket a korszakokat, Mann életművét hegyláncokhoz hasonlítja. Az első korszak „központi elbeszélés-tömege” „A Buddenbrook-ház” (1901), a másodiké a „Varázshegy”, a harmadik korszakban „a hegytömeg tagozottabbá válik, a varázshegyek számosabbak”: József és testvérei (1933—1943), Lotte Weimarban (1940) és Doktor Faustus (1947). Az életben a legellentétesebb rendszerekre is találhatunk bizonyítékokat. E nagy író műve is számtalan, egészen logikus fölösztást, kombinációt, skatulyázást és címkézést tesz lehetővé. Nincs kifogásom az ellen, hogy Mann alkotó tevékenységét így rendszerezük, mégsem tudom elhallgatni, hogy látok még egy lehetőséget, egy vonalat, amely úgy érzem, nemcsak elkülöníti a korábbi Mannt az igaztól, hanem kitágulva — mint földrengések idején a talaj repedései — határt von a világirodalomban, különválasztja mindazt, amit „kritikus realizmus” címen (Balzacot, Stendhalt és — természetesen — a mélyentisztelt Galsworthyt, Mannt viszont csak eddig a vonalig) egy sokrekeszes szekrénybe gyömöszöltek — attól, amit a világirodalom még nem tett ad acta, mert a rendszerezések még mindig túlon túl önkényesek és különbözők. Ezt a vonalat a kis Hano Buddenbrook húzza a regényben családfája alá. Ezzel a jelképes, kemény, gyermekek mozdulattal — amit Mann „annyira realiztikusan” írt le, hogy szinte halljuk a toll percegését a régi, megsárgult papíron —, véget ér Thomas Mann frásainak világában az előre elrendelt, pontosan kicirkalmazott morális élet, eltűnik a biztonság vagy legalábbis a biztonságba vetett hit, új világ keletkezik, amelyben csak kérdések vannak, válaszok nincsenek többé: a modern próza világa. Az öntudatlanul meghúzott szeszélyes határvonalon túl a modern irodalomban nincs már minden miértnek azértje. Mann-nál, a Varázshegyen, egyáltalán nem lehetetlen, hogy — realiztikus magyarázatok nélkül — szellemekkel társalogjunk és tudóvást kapjunk, nem a bacilusoktól, hanem az ott uralkodó légkörtől, és egy törvény sem törvény már. Helyesebben: törvénynek törvény, de nem föltétlenül szükséges betartani őket. A természeti törvények sem járnak jobban, mint az emberek

által szerkesztett szabályok: megvannak, azonban senkitől sem vonták meg a lehetőséget, hogy megszegje őket; sőt: mindenkinek megvan az elméleti lehetősége, hogy szavazással, szótöbbséggel, népszavazással, választásokkal — minden civilizált alkotmány előírnyoz ilyesvalamit — megváltoztassa a törvényeket.

Mindannyian, akik ilyen elméleteket állítunk szembe egy valóban hatalmas írói alkotással — természetesen — fényben tancoló molylepkék vagyunk akkor is, ha az effajta műveket hegyláncokhoz, óceánokhoz, futófelhőkkel teli égbolthoz, vagy még ennél is eredetibb valamihez hasonlítjuk. Mégsem elvetendő bejárnai a gondolatnak ezeket az útjait, ösvényeit, mert az a tény, hogy egy jelentős mű a legkülönbözőbb rendszerezést is elbíra, kétségtelenül a nagyság bizonyítéka. S hogy Živojinović hasonlatánál maradjunk, kizárólag a szilárd geológiai alkatú, nagy hegyek bírják el a mélyükbe fúrt alagutakat és az oldalaiukba vájt utakat. Ha homokra akarunk építeni, különlegesen szilárd alapok kellenek.

Živojinovićnak sikerült megindokolnia, miért és hogyan került egy könyvbe, egymás mellé a három teljesen különböző tartalmú, más és más időben megírt elbeszélés. (Az Elcsereált fejek 1940-ben, a Törvény 1943-ban, A kiválasztott 1949-ben jelent meg.) Az első elbeszélés alapja egy indiai monda, a második egy öszövetségi eseményt ír le, a harmadik nagy vonalakban egy középkori német eposz meseszövegét követi. Az elbeszélések tárgya a kötet címének is fedezetet ad. Még egy közös vonásuk van: mind a három folytatásként, egy-egy nagyobb alkotás után keletkezett. Az Elcsereált fejeket Lotte Weimarban, a Törvényt József a családfő, A kiválasztottat Doktor Faustus után írta Thomas Mann. Mindhárom esetben elmondhatjuk, hogy a megkezdett és befejezett téma tovább élt a szerző lelkében, kényszerítette, hogy még egyszer foglalja össze vele, újra hangot adjon neki, ugyanakkor azonban ki is pihenje magát tőle. Ezekben a — maradjunk meg ennél az elnevezésnél — legendákban sokkal nagyobb mértékben, mint Mann többi művében, kiütözközik valami, ami csak azoknak a sajátja, akiknek nincs szükségük rá, hogy nagyságukat a kenetelenség pedesztájlára. a mondva csinált fenség, öregek komolysága vagy csalhatatlan szentség emelvényére állítsák, s ez a valami — a humor. Thomas

Mann eljátszadozik legendáival, tréfálkodik, megengedi magának a lehetetlent is, száz szálát is egybeszó, fittyet-hányva a szabályoknak és arányoknak, nem ismer béklyót, láncot, minden megkötöttséget, sutbavet. Az is lehet azonban, hogy minden csak külszín. Mert ebben a játékban mégis minden a maga helyén van, ebben a sokrétű játszóadásban mindennek megvan a maga jelképes értéke, minden képnek intellektuális fedezete van, s az összefüggélességek közül kiérzik az alkotói fejelem. Ezért nem tudok közöséget vállalni Živojinović állításával, amely szerint „a három mű sem terjedelmében, sem jelentőségében nem mérhető közvetlen elődeihez”. Terjedelmében lehet hogy nem, jelentőségében talán mégis. Erről lehet vitatkozni. Az én ízlésem szerint két legenda — nem is tudom, hogyan, minek nevezzem őket, hogy beleilleszthessem Živojinović hasonlatának tájképébe, talán: tenger-szemeknek — szebb, jelentősebb, mint a bennük tükröző csúcok. Ízlés dolga, van aki a csúcokat szereti, van aki a víz tükrözését. A csúc — mégiscsak egy irányba törekszik. A víz tükre? A maga felszínén kirajzolhatja az egész hegycsúcot, ugyanakkor azonban titokzatos mélyének eggyel több, ellentétes dimerziója van: a fenék felé.

Az egyik legenda kétségtelenül gyöngye, erőtlenebb a műnél is, amelyből vagy amellyel párhuzamosan keletkezett. A Törvényre gondolok. József — Mann tollának ábrázolásában — mindenképpen érdekesebb, teljesebb, modernebb ember Mózesnél, pedig József sokkal régiebb. Ő vezette a zsidókat Egyiptomba, Mózes pedig kivette őket onnan az „igéret földjére”. Mózes csak annyiban József is, amennyiben ellentéte. Mann Józsefje világos, derűs, kifinomult, intellektuális fölényű alak, nemcsak egyetlenegy istenével tart fenn, érzelmeinek segítségével állandó és szilárd kapcsolatot, hanem a természet valamennyi istenségével is. Mózes zordon figura, csak egy istent — érted: szüve-délyt — ismer. Csak abban az egy pillanatban nagy és valóban lángész, amikor van ereje, hogy kőbe vesse istene parancsolatait, amikor tulajdonképpen föltalálja a világ első fonetikus ábécéjét mert héber gondolatait nem akarja föniciai írásjelekkel följegyezni, hieroglifákkal pedig nem tudja. Mózes csökönyös és önző, amikor szemrehányást tesznek neki néger szeretője miatt, egyáltalán nem tartja bűnnek ezt a vi-

szonyt, mert az isten soha és sehol sem tiltotta meg, hogy az ember néger nővel háljon. Aron azt gondolja magában: könnyű neki, hiszen „a tilalomfákat saját szája ize szerint állítja föl”. József más ember. Mindig kénytelen beilleszkedni nemcsak az evilági hanem a csillagokközti nagy események egységébe is, éppen ezért a róla szóló hatalmas tetralógia sokkal inkább legenda, mint Mózes egyszerű és egyrétű története, amely azt meséli el, hogyan jegyezte föl a tizparancsolatot, a legnagyobb civilizációk annyira ezredév után is elfogadott erkölcsi alapját.

Már jóval nehezebb kapcsolatot találni a Lotte Weimarban és az Elcserélt fejek között. Mind a két mű kétségtelesen Goethe jegyében íródott. Lotte már az elbeszélés tárgya is Goethehez fűzi, az Elcserélt fejek kapcsolatát nemcsak Goethe Isten és a bajadér című balladájának hangjával rokon hasonlatosságok jelentik, hozzáfűzi a fölényes és könnyed szellemesség is, és a sokrétű, izgalmas bonyodalom légköre. A Lotte Weimarban című könyv, a gyermekkori, hetrefüles udvarlót fölkereső, már koros asszony regénye — az egész könyv — mintha egyetlen egy szakaszra összpontosulna, mintha száz meg száz oldal csak arra szolgálna, hogy előkészítse a hangulatot tizenegynéhány mondat számára. A fiatal Goethe annak idején hebehurgyán tette a szöveget Lotte-nak, útjába állt neki is, völegénynek is, kis híján öngyilkos lett miatta, vérig sértette, mert közös titkaikat a világ elé teregette, közzétette, a Werther keserveivel közzsárra adta. Lotte csak most látja be, amikor már az egész világ elismerte, hogy Goethe lángész — nemcsak miniszter, gazdag ember, a herceg tanácsosa, a legtekintélyesebb emberek egyike, hanem valóban lángész —, és csak most látogatja meg. Azt reméli, hogy kettesben lehet vele, de csak társaságban közelítheti meg, amint Goethe önmagát, a zenit játssza a sok ember előtt, amint ünnepélyesen, szertartásosan színészkedik — egész életében színészkedett — s a nagyközönség előtt megjátsza a „megható találkozást”. Lotte már azt hiszi, hogy nem is jut több számára. Egyedül megy a színházba, Goethe csak a kocsját küldte érte, csak a páholyát engedte át neki, maga azonban távol maradt. Kimentette magát. S amikor Lotte — az előadás befejeztével — hazaindul a színházból, amikor beszáll a hintóba, az ülés szögletében ott találja Goethet. Néhány zötyögő percre megtalálja, megérzi Goe-

theben az embert, memcsak a külszín jut neki. Az elcserélt fejekről szóló legenda a végtetekig fokozza a külalak és az egyéniség ellentétét. Egy szép fiatal lány — egy mu'atós férfi közvetítésével férjhez megy egy okos emberhez. Az okos embernek szép a feje, a teste azonban rút. A szép férfinak szép a teste, viszont állatias feje van. Az asszony, mialatt férjével hál, a közvetítőre a szép férfire gondol. Álmai nem maradnak titokban, a két férfi tudomást szerez az asszony vágvairól, s egy közös úttjukon — az asszony már gyermeket hord a szíve alatt — a férfiak Kali istennő templomában öngyilkosságot követnek el. lefejezik magukat. Kétségbeesésében az asszony is el akarja dobni magától az életet, Kali azonban közbelép. megengedi neki, hogy a két testre visszategye a két fejet. Az asszony természetesen elhibázza a dolgot, a szép, értelmes fejet a szép testre helyezi. Kezdetben boldog, később azonban rádöbben a kérdésre: kinek a felesége volt, a feje vagy a testé? Vaion ő is a gyermek is, akit még magában hordoz, s aki kétségtelenül a test gyermeke nem ahhoz a testhez, a rút testhez tartoznak már, amelyen most már a csúf fej ül? A szép testhez tartoznának amelyet titkon szeretett, amelyre a szép fejet illesztette, s amelyet nem akar elveszíteni? A test — a külső, a fei — a szellem, az, amit mi könyvmolvyok, gyakran és szívesen nevezünk lényeknek. Kiá hát a gyermek, melvikknek a gyümölcse. Melyik az igazi Goethe? A nemességére kacsatatóan hiú udvaronc a közveves politikus, a szorgos és lelkiismeretes, szeszélyes és fontoskodó miniszter, vagy az a gunyoros ember, aki senki előtt sem mezteleníti le lelkét, csak most — és most is csak néhány pillanatra — a weimari utcákon döcögő kocsiban? Thomas Mann a kis Hanno Buddenbrook által meghúzott vonal tulsó partián — többé már nem az az író aki választ ad a kérdésekre. Az élet sem válaszol, pedig fölveti a problémákat.

Legjobban mégis A kiválasztott szerelem. Ha másvalaki írta volna, nem juthatott volna ilyen közel hozzám. Rövid tartalma a következő: A hercegi apa halálának napján két gyönyörű, tizenhét éves iker egy ágyban találkozik. A két testvér sokáig titkolja, hogy férj-feleség lettek. És nem érzik, hogy vétkeznek. Amikor azonban már nem lehet tovább rejtgetni a titkot, mindent elmondanak apjuk egyik tanácsosának. A döntés úgy szól, hogy a fiúnak háborúba, szent há-

borúba kell mennie, életével kell vezekelnie. A lány meg titkon szülje meg gyermekét, s aztán üljön apja trónjára. Így is lett. A csecsemőt egy ládába teszik és a tengerbe dobják. A hullámok egy szigeten vetik partra, szerzetesek veszik gondjaiba, és nevelik. Tizenhét éves korában lovaggá ütik, visszatér a szárazföldre, segítségére siet anyja birodalmának — természetesen fogalma sincs róla, hogy a hercegnő az édesanya, amint a hercegnőnek sincs fogalma arról, mi történt fiával — és győzedelmeskedik anyja ellenségein, majd, minthogy a hercegnő nem ment férjhez, feleségül veszi. Újabb tizenhét esztendő elmúltával lehull a lepel a titokról a házastársak elválnak, hogy megbánják bűnüket. A férfi úgy rendelkezik, hogy egy halász, aki semmit sem tud róla, evezzen vele egy lakatlan szigetre, ott verje bilincsbe, és a kulcsot dobja a tengerbe. További tizenhét év múltán Rómában megüresedik a pápai trón. A bíborosok álmodják, megálmodják, hogy az új pápát északon kell keresniök. A gondviselés a haláshoz vezet a küldötteket, és a számukra, vacsorára fogott hal gyomrából előkerül a kulcs. A hajdani fiatal férfi időközben hogy úgyszólván élelem, víz és ruházat nélkül is fönntarthatassa életét, jóformán állattá süllyedt. A küldöttek mégis magukkal viszik és fejére teszik a pápai koronát. Édesanyja, egyben felesége, hírt hall a nagy pápáról, aki minden bűnre bocsánatot ad. Rómába utazik, és — ráta'ál fiára, férjére, s most már lelkia'yjára is, és mellette marad. Mi ez? Háromszoros Ödipusz-komplexum? A kereszténység kigúnnyolása? — mert az egészet a „mese szelleme” beszéli el. Ez az utóbbi semmi esetre sem lehet, ellenkezőleg, hiszen éppen azt az elméletet fejt ki, hogy mindannyian „bűnben fogantattunk”. A mese hősei lényegében csak tulságosan — és tulságos göggel — szeretik egymást. Mondom, ha más valaki, nem Thomas Mann írja meg ezt az elbeszélést, teli lenne útszéli közönségességgel pornográfiával, beteges eltévelyedéssel — gondolják meg csak kérem: testvér a testvérral, fiú az anyjával, leány az apjával (ha minden katolikus nőt a pápa lelkigyermekének tekintünk), és mindezt ugyanazok a személyek csinálják! És egyáltalán nem riad vissza attól, hogy olyan részletekhez nyúljon, amelyek egyébként szintén tabuk. De mindezt úgy csinálja, úgy tudja megírni: hogy — noha a test titkairól beszél — mindenki úgy gondolja, úgy értelmezni, hogy ugyanakkor a lé-

nyegről, a fejről, a szívről beszél. Mind-egy, minek nevezzük azt, ami érzés-világunkat kitölti, ha olyan élénken éljük át a dolgokat, amint ezt Mann művészetének, Mann szavainak közvetítésével tesszük.

Mann szavai.

Thomas Mann-nál, főleg a késeinél, nemcsak a mondanivaló sokrétűsége van tökéletes összhangban, hanem minden gondolat megtalálta a maga egyenértékű kifejező anyagát is. Minden szó jelentését megfontolta, és minden tekintetben biztos, kiszámított és tökéletes egyensúlyban lévő kapcsolatba hozta a többivel. Egyik szavát sem lehetne mással helyettesíteni Rendkívül fontos ez, különösen e mítikus anyagban, márcsak azért is, mert sok mindent kifejezhet egy-egy szó, fogalom ódon zamatával, ugyanakkor át is formálja őket, a legszokatlanabb ellentmondásokat, gúnyt, szarkazmust, cinizmust vegyít belé, s az ősi szöfűzésekhez modern szavakat kever, talán utcai szavakat is. A Kiválasztottban aknáztá ki legmélyebben ezeket a lehetőségeket, ami — természetesen — nem jelenti azt, hogy a Törvény nélküli a biblikus hangot, az Elcsérelt fejek pedig az általános ősi zöngét. A Kiválasztottban a szerző nem elégszik meg a német nyelvvel, ódon germán, francia és meghatározatlan óromán, latin és sokféle furcsa szóval keresztezi. Branimir Živojinović meg tudott bírkózni ezzel a szöveggel, fordítása egyike a legnagyobb háború utáni teljesítményeknek. A Legendák megjelentetése után most már Thomas Mann-nak úgyszólván minden fontosabb műve (József és Doktor Faustus kivételével) le van fordítva szerb-horvát nyelvre, mégpedig úgy, hogy ezek a munkák talán szerb-horvát nyelven állnak legközelebb az eredetihez. Hogyan sikerült ez, csaknem lehetetlen megállapítani a részletek vizsgálásából és elemzéséből, hiszen ez sokféle lehet. Ha azonban valóban él

a „mese szelleme” nemcsak A kiválasztottban, hanem minden átszellemült szövegben is, ez a szellem sértetlenül került át a hazai fordítások nyelvezetébe. A kiválasztott egy-egy részlet, még azok is, amelyek ritmikus, sőt rímelő prózában vannak írva, — Živojinović ezeket is híven átültette —, méltók Milan Bogdanović Colas Breugnon vagy Milan Dimović Cyrano de Bergerac fordításaihoz. Úgy vélem, fontos volt ezt megmondani, és nincs ok arra, hogy holmi taktikai okokból ne adjak kifejezést egy fordító sikerén érzett őszinte lelkese-désémnek, csak azért, mert ilyen fordítások viszonylag ritkán születnek. Számítalan oka van annak, hogy így áll a helyzet, külön téma ez, azonban a könyvek bírálói — az eredeti mű ismeretének hiányában — gyakran nem akarnak vagy nem mernek belebocsátkozni abba, hogy a mű értékelése mellett azaz is foglalkozzanak, amit az olvasó közvetlenül a kezébe kap. Az irodalmi művek gyakran veszítenek értékükből a fordításban, versfordítások esetében szinte már szabály ez, — márpedig nemcsak az a költészet, aminek versformája van. A nagy írókat — úgy-ahogy — menti hírnevük. Senki sem fogja azt mondani, hogy Goethe Faustja fércmű, csak azért, mert eddigi fordításai gyengék. Sémiesetre sem akarom azt mondani, hogy a nagy műveket nem kell akár viszonylag gyenge fordításban is megjelentetni. Az olvasó így — legalább részben — megismerkedik egy-egy művel, ami egyébként ismeretlen maradna számára. A bíráló azonban köteles ilyenkor figyelmeztetni az olvasót: milyen mértékben, hogyan szenvedett változást az eredeti alkotás. Ritka öröm, ha — mint ez esetben is — elmondhatjuk: amit az olvasó ezzel a könyvvel kézhez kap, szerb-horvát nyelven is a lehető legnagyobb mértékben Thomas Mann legendái. Megőrizték az eredeti mű fét és testét — azaz gondolatát és nyelvezetét.

QUASIMODO: NEM VAGYOK POLITIKUS!

Az irodalmi „szurkolók” nagy meglepetésére az idei irodalmi Nobel-díjat Salvatore Quasimodo olasz költő kapta. Quasimodot meglehetősen ismerik a világban, de jóval kevesebbre értékelik, mint, mondjuk, Ungarettit, és nem is olyan népszerű, mint Moravia, hogy más nemzetek íróiról, költőiről ne is beszéljünk. A Figaro Littéraire, amely — határozottan jobboldali iránya ellenére — ezúttal kétségtelenül a francia olvasók ízlésének ad kifejezést, a Svéd Tudományos Akadémia taktizálásának tulajdonítja a döntést: így akarták jóvátenni a Pasternak-estet, és ezúttal Moszkva szájaizének megfelelő költőnek ítélték oda a díjat. (Quasimodo annakidején nem írta alá a Déri Tibor szabadlábúra helyezését követelő felhívást, ellátogatott a Szovjetszövetségbe, s amikor ott szívrohamokat kapott, különrepülőgépen vitték Prágába.) Quasimodo cáfolni igyekszik ezt a beállítást, s George Adamnak adott nyilatkozatában a Figaro Littéraire szerint ezeket mondja:

— Egyáltalán nem vagyok politikus! Az a véleményem, hogy a szabadság minden országban feltételes valami. Azt akarom ezzel mondani, hogy a szabadság nem korlátlan. Határozott véleményem van a dolgokról, és el is mondom majd Stockholmban. Hogy mi lesz a stockholmi beszédem tárgya? Írók és politikusok. A kérdés az, hogy e kettő közül melyiknek van igaza az őket egymásnak uszító ellentmondások között. A politikusok feladata: a társadalom szervezetének irányítása. Az irodalom munkaköre: az emberi lélek gépezetének karbantartása.

Quasimodo jellegzetes típusa annak az emberfajtának, aki munkával, fáradozással ér el eredményt. Siracusában született 1901-ben. Édesapját korán elveszítette, nem volt könnyű, deus a gyermekkor. Műszaki tanulmányainak befejeztével, mint mérnök éveken át nagy építkezéseknél dolgozott, többek között részt vett a Ligurián át vezető út építésében is. Itt írta meg az Aque e terre (Vizek és földek) című gyűjteményében 1930-ban kiadott verseit. Négy évvel később következett be életének fordulópontja. Barátja, Cesare Zavattini meghívására egy milánói könyvkiadó vállalat szerkesztője lett. Ettől a naptól kezdve mind tevékenyebb irodalmi munkát végez. Többek között színházi kritikusa lett a Tempo című lapnak, és irodalomtanára a Giuseppe Verdiről elnevezett zeneakadémiának. A sikerre azonban még sokáig kell várnia. Ebben a korszakban írt versei meglehetősen borúsak, teli van-

nak váddal az emberi sors ellen. Csillaga csak a háború után emelkedik, amikor Ungaretti — Mussolini egyik kedvence — háttérbe szorult. A külső változások költészetén is nyomot hagynak: verseiben változatosabb témákat dolgoz föl, nyíltabb, szabadabb, szociálisabb és — közvetlenebb, érthetőbb az olvasó számára.

Igen szorgalmas. Rengeteget fordított, elsősorban klasszikusokat. A görög lírai költészet antológiáján kívül az ő fordításában jelentek meg Catullus versei, János evangéliuma, Szophoklesz Oedipus királya és Elektrája, Shakespeare Romeó és Júliáját, Macbeth-jét, Othelloját és Viharát, Molière Tartuffe-jét, Ovidius Metamorfozísát is ő fordította le, továbbá Cummings és Neruda verseit. Mindez azonban természetesen édeskevés ahhoz, hogy valaki megkapja a Nobel-díjat — így vélekednek Quasimodo olasz kollégái is, akikkel ugyancsak a Figaro Littéraire számára Raymond Millet interjút csinált.

— Kétségtelen — mondta a mindig udvarias Alberto Moravia —, hogy Ungaretti és Montale a legértékesebb költőink. Ez, természetesen, nem azt jelenti, hogy Quasimodo iránt érzett rokonszenvem kisebb. Egyszerűen búbajos ember... Az itt következőket pedig azoknak mondom, akiknek vigasztalásra van szükségük: jusson eszükbe, hogy Benedetto Croce sem kapta meg a Nobel-díjat, pedig hát éppen az effajta emberek érdemlik meg.

SZICILIAI TORTÉNET

Olaszországnak — közvetlenebbül: Szicíliának — még egy irodalmi eseménye van: megjelent Giuseppe Tomasi di Lampedusa Leopárd című regénye. A dologban az az érdekes, hogy a Leopárd írója hamisítatlan, vérbeli szicíliai herceg, ezenkívül a Leopárd első és egyetlen műve. A hosszúnevű herceg hatvanéves korában írta, és mindjárt utána újra s örökre bezárta íróasztalának fiókját. Itt találták meg a kéziratot 1957-ben, halála után. Az sem érdektelen, hogy a Leopárd néhány hónap alatt az utolsó példányig elkelt, és ugyancsak rövid idő alatt vagy tíz nyelvre lefordították.

A Bücher-Kommentar című stuttgarti irodalmi lap a világ-irodalom legjelentősebb művei közé sorolja Tomasi első- és egy-szülöttjét. A folyóirat ismerteti is a regény tartalmát: szicíliai történet a XIX. század második feléből, amikor a vagy száz évvel visszamaradott „ígéret földje” lelkesen egyesül Olaszországgal. A regényben sokféle társadalmi réteg képviselői szerepelnek. Van benne egy herceg, a mediterrán kultúra hagyományain nevelkedett arisztokrata, babonásan vallásos felesége, egy polgári származású szépség, a herceg unokaöccsének szeretője és az új nemzedék illúzió nélküli képviselője, aztán találkozunk az elkerülhetetlen és nélkülözhetetlen pappal, úrgazdagokkal, parasztséggel, Szicília népével, amely „csak egy megbocsáthatatlan bünt ismer — a munkát”.

Di Lampedusa hercege tehát ebben a könyvben istenhözádott mond a „régí világnak”, amelynek maga is részese volt és amelynek elmúlását a maga bőrén érezte. Búcsújának szomorúságát — írja a Bücher Kommentár cikkírója —, a tájak, jelenetek interieurök leírása enyhíti. Olyanok ezek a részletek, hogy csak a legnagyobb irodalmi alkotásokhoz foghatóak.

HOVA ÁLLJAK, KIVEL TARTSAK?

Az Olaszország felé forduló irodalmi érdeklődést szítja a Monat októberi száma is. Curzio Malaparteről ír itt Luigi Barzini, s korunk legjellegzetesebb olasz írójaként mutatja be. Ez már magában véve is ellentmondás, mert Malaparte német származású, igazi neve: Kurt Erich Suckert. Malaparte életrajza azonban nemcsak ezt a meglepetést tartogatja.

Szerencsétlenségére, már nagyon korán, még az iskola padjaiban, tehát az első világháború előtt fölfigyeltek rá, s így mindenki az idősebb írónemzedékhez sorolta. Hogy ellensúlyozza ezt a téves ítéletet, Malaparte mindig és szembeszökően modern akart lenni. Akárcsak d'Annunzio, akinek az volt a jelszava, hogy „Az életet követem”, Malaparte is mindig a legélénkebb áramlatokba vetette magát. A vérmes, nyerserejű Olaszország volt az eszményképe, az álma pedig: ebben az Olaszországban hírnevet szerezni. Legjobb munkáit Toscanáról, szűkebb szülőföldjéről írta, pedig csak véletlenül született itt. Malapartének az a szépséghibája, hogy mindent túlságosan mohón, görcsösen akart, és akarmekkora hírre tett is szert, sohasem jutott el addig a magától értetődő, fennsőbbes hírnévig, amit d' Annunzio oly könnyedén, mondhatnánk úrimódszerzett meg magának. 1914-ben, amikor az ötvenéves d'Annunzio háborúba szólította az olaszokat, a „latin testvérek” oldalán, Malaparte beállt önkéntesnek a francia fronton küzdő szabadcsapatokba, majd egy évvel később — amikor Olaszország hadat üzent Ausztriának — csatlakozott a sorkatonasághoz, és több kivitüntetést szerzett. A Mussolini-korszakban a La Stampa című lap főszerkesztője volt, mindaddig, amíg meg nem sértette Balbo tábornagyot, s emiatt börtönbe nem került. A cella négy fala közül jóbarátja, Ciano szabadította ki. A győzedelmes szövetségesek később összekötőtisznek nevezték ki, majd a háborús hírszolgálati ügynökség tagja lett. Később valósággal meghódította Togliattit, s ő lett az olasz kommunista párt legtekintélyesebb útitársa. Kínai látogatása idején támadta meg a tüdőrák, pedig nagyon sokat várt ettől a látogatástól — és, akárcsak Quasimodot, a szovjet különrepülőgépen küldte haza — meghalni.

A küzdelem, amelynek azt a címet lehetne adni: Hová álljak, kivel tartsak? — ezzel még nem ért véget. A kórházban egyforma buzgalommal látogatják a kommunisták és a kereszténydemokraták, s Malaparte egyformán bókol mind a két fél felé: mielőtt utólrte volna a halál, átért a katolikus hitre (reformátusnak született), capri villáját azonban a kínai írószövetségre hagyta.

Ennek a kalandos életútnak az eredménye: egy zilált, felemás, félbemaradt életmű, amely sohasem érte el a teljes érettséget, mert az író — a dicsőség utáni hajszában — sohasem ért rá, hogy érettségre tegyen szert, s aztán hasznát is lássa. Barzini a furcsa irodalmi arckép befejező ecsetvonásaként ismét Malaparte olasz voltát emlegeti.

— Malaparte olyan érdekesen, erőteljesen, színesen olasz volt, hogy mellette mi, olaszok, nem érezhetjük magunkat igazán olaszoknak. Olaszország, Malaparte Olaszországa nem az a barbár Itália volt, amelyet Malaparte védelmébe akart venni, nem Európa különálló szigete. Együtt élt a kontinens életével és kultúrájával, lakosai ugyanolyan európaiak voltak, mint e világrész többi lakosai. Számunkra az olasz nép európai nemzet volt, része a közös nyugati kultúrának, amelyet tulajdonképpen védelmeznünk kellene a Malaparte-fajtájú emberektől. Hogy kinek van igaza? Talán éppen azért nyugtalanított annyira bennünket, talán éppen azért féltünk tőle, mert titokban attól rettegtünk, hogy hátha mégis neki van igaza — ő az igazi olasz, s mi csak betolakodók vagyunk.

Egy ízben már megemlékeztünk Norman Mailer írói pályájának emelkedéséről. Ezt a fölfelé ívelő görbét most magának az írónak a kezevonása nyomán látjuk viszont az *Advertisements for Myself* (Önreklám) című könyvében. Az Önreklám Mailer elbeszélő prózájának holmiféle gyűjteményes kiadása — megtaláljuk benne az *A Calculus at Heaven* (Mennyei számvetés) című háborús elbeszéléstől kezdve (húszéves korában írta) a *Mezítelenek és holtak* egy töredékét és a *Szarvas-park* egy részlete után annak a regénynek egy fejezetét is, amelyen most dolgozik. E furcsa válogatás után önéletrajzi elmélkedés és vagy tíz tanulmány következik. Nyilvánvaló, hogy az eddig meg nem jelent részletek a legérdekesebbek, ezek szerint Mailer az egzisztencialisták amerikai fajtájából való, tagja a „boldog nemzedéknek”. *A The White Negro* (Fehér néger) című tanulmányában az író a „boldog nemzedék” tagjait merész száműzötteknek mondja, akik megvetik a korlátolt amerikai nép által lassanként elfogadott totalitarizmust. Egy másik tanulmány a marihuanáról zeng ódát, aztán egy Picasso-tanulmány következik, majd még egy, amelynek *Homo-szexuális bitang* a címe. A továbbiak során Hemingwayről, Saul Bellowról, Truman Capote-ról, James Jonesról és Jack Kerouacról elmélkedik. Az említett prózai írásokon kívül néhány vers is van a könyvben a „boldog nemzedék” stílusában, továbbá egy színdarabtöredék: Eisenhower és Hruscsov párbeszéde, végül egy táblázatos kimutatás, amelyben tárgyak, személyek és tulajdonságok szerepelnek, egyrészt az amerikai egzisztencialisták, másrészt pedig ellenfeleik jellemzéséről.

Amint látjuk, az Önreklám rendkívül sokoldalú, nyugtalan íróművésznék mutatja be Mailert, olyan írónak, aki Harry T. Moore, a *New York Times Book Review* cikkírója szerint, nem elégtette ki „az angol nyelven megírt legjobb háborús regény megjelenése után művészetéhez fűzött várakozásokat”.

HOL VOLTÁL, ÁDÁM?

Új könyvet jelentetett meg Heinrich Böll, a háború utáni Németország egyik legérdekesebb írója. Negyedik regénye ez, címe: *Billiard um halb Zehn* (Biliárdparti féltízkor). A *Die Zeit* november kilencediki száma a német regényirodalom idejéről adott beszámoló élén ismerteti a könyvet. Az új regény — akárcsak az eddigiék — a német társadalmi élet bírálata, és csak abban különbözik az előbbiektől, amelyek korszakonként foglalkoznak a közelmúlt eseményeivel — a háborúval (*Wo varst du, Adam? — Hol voltál Ádám?*) és a háború utáni zűrzavarral (*Und sagte kein einziger Wort — Es nem szóla egy szót sem, Haus ohne Hüter — Gazdátlan ház*) —, hogy a Biliárdparti féltízkor egybefűzi az új német történelem korszakait.

A könyv címében említett biliárdpartit Fennels kölni műépítész játssza 1958 szeptemberében. Kedvenc szórakozásának egy váratlan látogatás véget vet és visszaviszi a múltba, amelynek számai bonyolult szövevényyé fonódnak. Az eseményeknek ebben a zűrzavarában megjelennek a történések hősei, és velük együtt, az ő képzettársításuk és emlékezésük tükrében kibontakozik egy jel-

legzetes német város társadalmi életének félévszázados történelme. A múltban szerteszórt életek mozzanatait egy épület története fogja össze, egy épületé, amely a regény legfőbb szimbóluma. Köln közelében áll egy kolostor, amelyet 1908-ban a Fennels-ös épített, 1945-ben fia, (a biliárdjátékos) mint romboló-szakértő felrobbantott, s most — megint csak a társadalom parancsára — a Fennels-unoka, a műépítész-család legfiatalabb sarja újjáépít.

A regény cselekménye este emelkedik a csúcsra — az egész regény, múltbanyúló csápjaival együtt mindössze egy nap alatt játszódik le —, amikor a Fennels-ös nyolcvanadik születésnapját ünnepelve, levágja az ünnepi torta — a kolostor piskótából épített, csokoládémázzal bevont kicsinyített másának — tetejét, és az épületet rombadöntő fiú tányérjára helyezi.

FRANCIAORSZÁGOT EGY ÍRÓ VEZETI

Le salut 1944—1946 (Győzelem — 1944—1946) címen megjelent de Gaulle tábornok Memoires de guerre című háborús emlékiratainak harmadik kötete, az egész mű derülátó befejezése. Az új kötet a tábornoknak azokat az erőfeszítéseit írja le, hogy Franciaországot még a háború folyamán — ha mindjárt az utolsó pillanatokban is — részesévé tegye a győzelemnek és a dicsőségnek. De Gaulle mindezt a szövetségesek és — részben — saját népének ellenállását leküzdvé érte el, viszont — ha ideiglenesen is — mint politikus kénytelen volt kapitulálni ez előtt az ellenállás előtt. A tábornok más háborús emlékirat írókkal ellentétben nem azért ír, hogy önmagát igazolja, vagy hogy panaszkodjék, egyszerűen leírja az eseményeket, de abból indul ki, hogy amit tett, az volt az egyedül helyes és lehetséges tennivaló.

— Éppen ezért — írja Roger Nimier az Arts október harmincadiki számában — de Gaulle sokkal emberibb, mint valamennyi emlékiratíró együttvéve, ide számítva Churchillt is. Noha de Gaulle szívesen azonosítja saját személyét jelképekkel, sőt magával a történelemmel, minden tekintetben ember marad, aki minden támasz nélkül — csak saját hazafiassága és rossz természete van mellette — vállalja a kalandokat. Eszem ágában sincs azt állítani — folytatja Nimier —, hogy ennek a dacos magatartásnak és hazárd kalandvállalásnak egyetlen célja az volt, hogy a tábornok egykor majd leírja őket háborús emlékirataiban. Nem mehetek ilyen megszire, de... az irodalom sohasem állt távol de Gaulle gondolatától.

Nimier ezután de Gaulle stílusát elemzi, hogy bebizonyíthassa: a tábornok semmivel sem gyengébb író, mint de Vigny vagy Barres, s hogy írásmódjával maga Maurras vagy Torqueville is meg lehetne elégedve. A francia köztársaság jelenlegi elnökének új könyvéről szóló beszámolót Nimier gúnyos rokonszenvvel és rokonszenves öngúnnnyal fejezi be:

— A Memoires de guerre egy nemzet és egy ember életének krónikája. Elovashatjuk, anélkül hogy kapcsolatba kellene hoznunk a jelenkorral. Ha képesek vagyunk emlékezetünket tehermentesíteni az öldöklések szörnyűségétől, de Gaulle emlékiratainak három kötetét irodalmi életrajznak tekinthetjük, nyugodtan oda tehetjük könyvtárunkban. Walter Pater Marius the Epicurean-je és Montherlant Le préfet Spendius-a mellé. A dologban az a furcsa — fejezi be elmélkedését Nimier —, hogy az egész mese — a háború, a teljes vereség, az ellenállási mozgalom és a főlzabradulás — igaz, megtörtént, és Franciaországot ma egy író vezeti.

Ha elfogadjuk a Figaro Littéraire célzását, hogy Quasimodo politikai engedményeknek köszönheti a Nobel-díjat, rögtön meg kell állapítanunk azt is, hogy a szembenálló oldalon is engedékenyebb hangokat pengetnek. A New-York-i Saturday Review október harmadiki száma Norman Cousins, ismert amerikai kritikus interjúját közli Ilija Ehrenburggal. A beszélgetés Moszkvában folyt le, és hogy ott is megenyhült a légkör, kétségtelenül megállapíthatjuk abból, amit Ehrenburg mondott, mert a világhírű szovjet író mindig megbízható barométere volt a szovjet szellemi éghajlatnak.

— A tekintélyes szovjet írók felől érdeklődik? — kérdezte Ehrenburg. — Erre csak azt válaszolhatom, hogy véleményem szerint nincsenek igazán tekintélyes írónk. Van ugyan néhány írónk, akiknek elismerésben van része, de nincs olyan írócsoportunk, amelyet összehasonlíthatnánk azokkal az amerikai írókkal, akik az elmúlt évek folyamán nőttek nagyra Amerikában: Hemingway-jel, Steinbeckkel, Faulknerrel, Dreiserrel, Sinclair Lewisszal, Upton Sinclairrel... Hogy mi ennek az oka? — elmélkedik Ehrenburg. — Amikor néhány évvel ezelőtt az Egyesült Államokban jártam, megpróbáltam megfejteni a titkot, honnan ered az amerikai írók tehetségének nagyfokú érettsége. Azt hiszem, megtaláltam a választ. Rájöttem, hogy az igazán nagy amerikai írók mindaddig nem írnak, amíg sok-sok és igazi tapasztalatokat nem halmoznak föl. Nálunk? Sok író ír és csak azután él... Még valamit meg kell mondanom: az amerikai írók ismerik Amerikát, az amerikai népet, az amerikai nép azonban nem ismeri az amerikai írókat. Minálunk — fordítva van. Meggyőződtem róla, hogy az amerikai utca népe alig tud valamit vagy éppen semmit a nagy amerikai írókról. Mississipi államban, Oxford városban olyan emberekre akadtam, akiknek fogalmuk sem volt honfitársuk, William Faulkner írásairól. Másutt meg olyan emberekkel találkoztam, akik az égvilágon semmit sem tudtak John Steinbeckről. Akadtak olyanok is, akik Hemingwayről csak a nagy író regényei alapján készült filmekből szereztek tudomást. Nálunk? Mindenki ismeri az írókat, de — ismerik-e írónk a népet?

E bókók és a szovjet irodalom kátyubajutásának megindoklása után, Ehrenburg bizalommal beszélt a jövőről, a jövő új irodalmi termeléséről mert ezt maguk az olvasók követelik, az olvasók, akiknek az érdeklődése sokkal magasabbfokú, mint az íróké. Példaként említette meg Martinov költő esetét. Martinov évtizedeken át nem kapott kiadót, állítólag azért, mert homályos, érthetetlen, könyve viszont, miután végre valahára, ötvenedik születésnapjára megjelent, siker volt, nagy siker. Szólt ezután Ehrenburg Picasso képeinek kiállításáról — maga Ehrenburg rendezte — amelyet Moszkvában 600 000 és Leningrádban 500 000 ember tekintett meg.

— Egyáltalán nem lep meg — mondotta Ehrenburg a beszélgetés végén —, ha a főntebb elmondottak alapján Amerika-imádónak, vagy francia-imádónak mondanak, de nem sokat törődöm vele. Ne vállalja az írói hivatást az, aki nem állja az ütéseket!

JEGYZETEK

DON CARMINE BOSSZÚJA

Felicien Marceau az utóbbi években felkapott francia író, művei sorra jelentős közönségsikert aratnak. A magyar olvasóközönség *A tojás* című színjátékát és *Annette kisasszony gyémántjai* című könyvét ismeri.

A NOVISZÁDI RÁDIÓ ...

Az itt közölt beszámoló a noviszádi rádió fennállásának tizedik évfordulója alkalmából, 1959 november 29-én hangzott el a rádió tanácsának díszülésén.

TARTALOMMUTATÓ

A Híd irodalmi díja — — — — —	3
Petkovics Kálmán / Akihez mindig jó volt az élet — — —	5
Pavle Popović / Requiem értem avagy a napló folytatása —	12
Szirmai Károly / A Csend utcában — — — — —	15
Tomán László / Meggondolt versek — — — — —	19
Bányai János / Az óra — — — — —	22
Torok Csaba / Gyász — — — — —	27
Fehér Ferenc / Munka közben — — — — —	30
Francz Mihály / Vádbeszéd a világhoz — — — — —	35
Majtényi Mihály / A két Havas — — — — —	40
Almási Tibor / Fény a repkényindákon — — — — —	49
Felicien Marceau / Don Carmine bosszúja — — — — —	51
Farkas Nándor / Rádió Noviszád, a 236,6 méteres hullám- hosszon — — — — —	58
Fehér Ferenc / Vihar egy-egy pohár narancsszörpben — —	63
Kalapis Zoltán / A rajzfilm nálunk és a nagyvilágban — —	65
Tomán László / Művek, nézetek, vélemények — — — —	71
Bori Imre / A szabadság útjai — — — — —	74
Ivan Ivanji / Test is, fej is — — — — —	79
KRÓNIKA — — — — —	84
JEGYZETEK — — — — —	90

E számunkban a hazai rajzfilmekből közöltünk egy-egy képet, a 4, 14, 18, 26, 34, 39, 50, 65. és 70. oldalon.

Hangya András rajzait a 11, 21, 29, 64. és 78. oldalon,

Sáfrány Imre illusztrációját pedig az 51. oldalon közöljük.

IRODALMI, MŰVESZETI, TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT.
1960. JAN. KIADJA A FÓRUM LAPKIADÓ VÁLLALAT – SZER-
KESZTŐSÉG ÉS KIADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODE MISICSA 1
– SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRÁK: MINDENNAP 10–12-IG. – KÉZ-
IRATOKAT NEM ORZUNK MEG ÉS NEM ADUNK VISSZA – ELŐ-
FIZETÉSI DIJ: EGY ÉVRE 500, FÉLÉVRE 260, EGYES SZÁM ÁRA 100
DINÁR, – KESZÜLT A FORUM NYOMDÁBAN NOVISZÁDON

tudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet társadalomtudomány irodalom művészet tár